Vlaams Parlement

37-D (2017-2018) – Nr. 1
ingediend op 5 maart 2018 (2017-2018)

Verslag

van het Rekenhof

over de ontsluiting van het kunstpatrimonium van de Vlaamse Gemeenschap

verzendcode: CUL

Rekenhof

Ontsluiting kunstpatrimonium van de Vlaamse Gemeenschap

Verslag van het Rekenhof aan het Vlaams Parlement
Brussel, februari 2018

Rekenhof

Ontsluiting kunstpatrimonium van de Vlaamse Gemeenschap

Verslag goedgekeurd in de Nederlandse kamer van het Rekenhof op 26 februari 2018
Vlaams Parlement, 37-D (2017-2018) – Nr. 1

Inhoud

Lijst met afkortingen en begrippen 7

Samenvatting 9

Hoofdstuk 1
Inleiding 17
1.1 Onderzoeksdomein 17
1.2 Onderzoeksaanpak 19

Hoofdstuk 2
Kunstpatrimonium en ontsluitingsstrategie 21
2.1 Vlaams kunstpatrimonium 21
2.2 Strategie inzake ontsluiting 25
2.2.1 Minister 25
2.2.2 Departement CJM 26
2.2.3 Musea 27
2.3 Collectieverwervings- en afstotingsbeleid 27
2.3.1 Verwervingsbeleid 28
2.3.2 Afstotingsbeleid 30
2.4 Conclusies 32

Hoofdstuk 3
Fysieke en digitale ontsluiting 35
3.1 Fysieke ontsluiting 35
3.1.1 Presentatie kunstcollecties 35
3.1.2 Beleid inzake depotontsluiting 38
3.1.3 Catalogi 39
3.2 Digitalisering en digitale ontsluiting 40
3.2.1 Digitale inventaris 40
3.2.2 Digitale ontsluiting 42
3.2.3 Planning en aanpak 44
3.2.4 Knelpunten bij digitale ontsluiting 46
3.3 Randvoorwaarden voor ontsluiting 48
3.3.1 Rechtsgeldige titels 48
3.3.2 Aspecten van bewaargeving en bruikleen 49
3.3.2.1 Bewaarnemingen en inkomende bruiklenen 49
3.3.2.2 Bewaargevingen en uitgaande bruiklenen 50
3.3.2.3 Beëindiging van bewaarnemingen en bewaargevingen 51
3.3.2.4 Vaststelling toestand van kunstwerken in bruikleen of bewaargeving 52
3.3.3 Inventaris- en conditiecontroles 52
3.4 Conclusies 54

Hoofdstuk 4
Publieksontsluiting: promotie en omkadering 57
4.1 Promotionele activiteiten 57
4.2 Omkadering 59
4.2.1 Publiekswerking 59
4.2.2 Infrastructuur als ondersteuning voor ontsluiting 60
4.3 Evaluatie en bijsturing van het ontsluitingsbeleid 62
4.3.1 Beschikbare informatie 62
4.3.2 Evaluatie publiekswerking 64
4.4 Conclusies 65

Hoofdstuk 5
Algemene conclusies 67

Hoofdstuk 6
Aanbevelingen 71

Hoofdstuk 7
Reactie van de minister 73

Bijlage 1
Aandachtspunten in de beleidsplannen van de musea 77

Bijlage 2
Inventariscontroles bewaarplaatsen 79

Bijlage 3
Promotionele activiteiten musea 81

Bijlage 4
Samenwerkingsinitiatieven van de musea 83

Bijlage 5
Instrumenten voor publiekswerking 85

Bijlage 6
Infrastructuur musea 87

Bijlage 7
Verwerking bezoekersgegevens 89

Bijlage 8
Rapportering en aanwending van de informatie 91

Bijlage 9
Antwoord van de minister 93

LIJST MET AFKORTINGEN EN BEGRIPPEN

CAHF	Contemporary Art Heritage Flanders. Samenwerkingsverband tussen vier Vlaamse musea voor hedendaagse kunst: M HKA, SMAK, MuZee en Middelheim.
CJM	Cultuur, Jeugd en Media.
Collectieplan	Het collectieplan beschrijft de oorsprong, de samenstelling, het profiel, de waarde en de indeling van de collectie. Het legt onder meer de relatie met het verzamel- en afstotingsbeleid en geeft aan in welke mate de collectie volledig is.
CVG	Collectie van de Vlaamse Gemeenschap. Kunstwerken in eigendom van de Vlaamse Gemeenschap of in eigendom van de federale overheid, waarvan het beheer is toegewezen aan de Vlaamse Gemeenschap. De kunstwerken kunnen zich bevinden in een museum of een depot van de Vlaamse Gemeenschap, maar kunnen ook in bewaring zijn gegeven aan een overheidsinstelling of (privaat) museum.
KMSKA	Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen.
M HKA	Museum voor Hedendaagse Kunst Antwerpen.
VKC	Vlaamse Kunstcollectie. Samenwerkingsverband tussen drie kunsthistorische musea van Vlaanderen: het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen, het Groeningemuseum Brugge en het Museum voor Schone Kunsten Gent.
Digitalisering	Het omzetten van een fysiek (kunst)object naar digitale formaten.
Inventaris	Een overzicht van alle objecten uit de collectie met gestandaardiseerde basisidentificatiegegevens.

Samenvatting

Het Rekenhof onderzocht de mate waarin de Vlaamse Gemeenschap haar kunstpatrimonium kent, stuurt en ontsluit. Het richtte zijn audit alleen op de collectie die het departement CJM beheert, de eigen musea van de Vlaamse Gemeenschap (KMSKA, M HKA en Kasteel van Gaasbeek) en de musea FeliXart en Roger Raveel, waarvan een belangrijk deel van de collectie aan de Vlaamse Gemeenschap toebehoort.

Kunstpatrimonium en ontsluitingsstrategie

Het Rekenhof onderzocht in eerste instantie hoeveel kunstwerken de Vlaamse Gemeenschap en haar musea ter beschikking hebben (in eigendom, in bewaarneming en in bruikleen). Het bleek niet mogelijk het precieze aantal kunstwerken op eenvoudige wijze vast te stellen. De aard van de kunstobjecten is overigens zeer uiteenlopend. Het beheer door de Vlaamse Gemeenschap van de collectie van de Belgische Staat, samen met andere partners, is niet gereglementeerd, noch bij overeenkomst vastgesteld.

De collectie van de Vlaamse Gemeenschap komt in de beleidsdocumenten slechts uitzonderlijk aan bod. De minister heeft geen specifiek beleid geformuleerd voor de ontsluiting van de kunstwerken. De toekomstige visie op de ontsluiting van de collectie zal bijgevolg vooral afhangen van het collectieplan waaraan de administratie werkt. De conceptnota over het cultureel-erfgoedbeleid vermeldt toegankelijkheid als een van de principes van een cultureel-erfgoedwerking. Dat vergt een duidelijk zicht op het publieksbereik. Het departement CJM heeft steeds gefocust op het zoveel mogelijk in bewaring geven van kunstwerken aan musea, erfgoedinstellingen en openbare instellingen, opdat de collectie maximaal tot haar recht kan komen. Het houdt echter geen gegevens over ontsluiting bij. Alle onderzochte musea formuleerden visies, doelstellingen of ambities voor (digitale) ontsluiting en publiekswerking, maar zij verwezen daarbij zelden naar het ministerieel beleid.

Sinds 2006 legt de Vlaamse overheid de nadruk op de aankoop van sleutelwerken en topstukken. De huidige minister wil ook het budget voor hedendaagse kunst gradueel doen toenemen. Een commissie adviseert hem voor de aankopen. De minister verwacht dat de collectie van de Vlaamse Gemeenschap en de eigen erfgoedinstellingen onderling afstemmen, ook voor aankopen. Het departement voert het aankoopbeleid uit. Alle onderzochte musea beschikken over een collectieplan. Aankopen kaderen in principe in deze plannen, maar budgetschaarste leidde ertoe dat de musea weinig aankochten, behalve het M HKA. Schenkingen toetsen de musea aan hun missie en het profiel van hun collectie. Over de collectieverwerving bestaan vooralsnog weinig formele afspraken tussen de musea onderling en er zijn geen instructies van de minister. De minister formuleerde evenmin een visie over de afstoting van werken. De musea zijn terughoudend over de verkoop of vernietiging van kunstwerken. Ze zijn immers van oordeel dat een museum een bewaarfunctie heeft tegenover toekomstige generaties.

Fysieke en digitale ontsluiting

Via permanente tentoonstellingen kunnen de collecties doorgaans maar beperkt worden ontsloten. Zo stelt KMSKA sinds 2011 niet meer tentoon wegens renovatiewerkzaamheden en beschikt het departement CJM niet over een eigen exporuimte. De musea ontsluiten hun collectie meer en meer via tijdelijke tentoonstellingen. Ze hanteren daarvoor geen rotatiesysteem, maar selecteren werken in functie van het thema. Soms blijven werken ook in depot wegens weinig museale waarde, moeilijke formaten, fragiliteit of restauratienoden. De meeste musea kunnen

het aantal getoonde werken niet precies bepalen doordat het registratiesysteem hiervoor niet is uitgerust. Depots staan doorgaans niet voor het publiek open, tenzij voor specifieke doelgroepen, zoals sponsors, onderzoekers of deelnemers aan workshops. Het departement CJM heeft het bijkomende probleem dat de collectie van de Vlaamse Gemeenschap verspreid is over bijna 1.700 bewaarplaatsen, waarover weinig geactualiseerde informatie beschikbaar is.

Bijna alle collecties zijn volledig digitaal geïnventariseerd. Het Kasteel van Gaasbeek kijkt nog tegen een afnemende achterstand aan. De meeste musea nemen alleen basisinformatie over de werken in de digitale inventaris op. De grotere musea registreren meer en vullen permanent aan. De meeste musea hebben hun collecties op een of andere manier ook digitaal ontsloten. De omvang van de ontsluiting en het gebruikte platform verschillen sterk. Het KMSKA is het verst gevorderd. Het Kasteel van Gaasbeek en het departement CJM hebben hun collecties nauwelijks digitaal ontsloten. Alle collectiebeheerders werken met of aan een informatieplan en digitaliseren de inventaris in eigen beheer, met eigen personeel. Vooral auteursrechten op afbeeldingen bemoeilijken de digitale ontsluiting, naast het gebrek aan technische kennis, opslagruimte en personeel.

Enkele randvoorwaarden voor ontsluiting zijn vervuld. Zo beschikken alle instellingen over verwervingsbewijzen en zijn eigendomstitels nog zelden voorwerp van betwisting. De musea regelen bruiklenen en bewaarnemingen en -gevingen meestal in aparte, gestandaardiseerde overeenkomsten. Er deden zich dan ook weinig discrepanties voor tussen in bruikleen of bewaring gegeven kunstwerken en de overeenkomstige documenten. In de musea zijn de verschillen tussen de inventarissen en de tentoongestelde of gestockeerde kunstobjecten beperkt.

Voor de collectie van de Vlaamse Gemeenschap is de situatie complexer: voor bewaargevingen van vóór 1961 ontbreken soms akten en de overeenstemming tussen de documenten en de reële toestand in de bewaarplaatsen is onzeker bij gebrek aan (recente) standplaatscontroles. Zo heeft het departement CJM geen zekerheid over de huidige locatie van meer dan 2.000 geïnventariseerde kunstwerken, zonder dat ze daarom zouden verdwenen zijn.

De mate waarin zij de conditie van bewaargevingen en van in- en uitgaande bruiklenen vaststellen bij verplaatsing, varieert van museum tot museum. Zij voeren weliswaar conditiecontroles uit, maar niet alle musea stellen altijd conditierapporten op. Voor de collectie van de Vlaamse Gemeenschap zelf is de situatie minder gunstig: de conditiecontroles vinden maar sporadisch plaats, met name samen met de beperkte standplaatscontroles.

Publieksontsluiting: promotie en omkadering

Alle collectiebeheerders hebben een website waarop zij het museum en de tentoonstellingen toelichten. Het departement CJM organiseert geen tentoonstellingen en maakt geen promotie voor de eigen collectie. Tot de vaste promotiemiddelen die alle musea gebruiken, behoren onder meer ook persrelaties, nieuwsbrieven, uitnodigingen, publicaties op platformen voor vrijetijdsbesteding, deelnames aan evenementen, sociale media en partnerships. Alle onderzochte musea bleken samen te werken met de toeristische sector en met hun stad of gemeente. De samenwerking met onderwijs verloopt vooral informeel.

Alle musea, en vooral de grotere, doen aan publiekswerking, met, onder meer, rondleidingen, brochures en lezingen. Het gebruik van digitale, interactieve instrumenten voor publiekswerking

is vooralsnog beperkt. Alleen de drie grootste musea hebben een aanbod voor moeilijk te bereiken doelgroepen. Enkele musea kampen met specifieke infrastructuurproblemen.

Alle musea houden op min of meer gedetailleerde wijze gegevens bij over bezoekersaantallen en -kenmerken. Zij doen echter weinig onderzoek naar de tevredenheid, wensen en suggesties van het publiek. Alleen het Kasteel van Gaasbeek voert regelmatig enquêtes uit bij de bezoekers. Alle musea nemen bezoekerscijfers in hun jaarverslagen op en integreren, met uitzondering van FeliXart, ook kwantitatieve informatie over bezoekers en nevenactiviteiten in hun beleidsplannen. Die informatie is in eerste instantie bestemd voor intern gebruik.

Reactie van de minister

De minister betwistte de conclusies en aanbevelingen van het Rekenhof niet. Hij wees op de grote onderlinge verschillen tussen de onderzochte musea, de specifieke context waarin de administratie de collectie beheert en de diverse keuzes en visies bij de uitbouw van de kunstcollectie, waarbij ontsluiting soms van secundair belang was.

In zijn reactie op de aanbevelingen wees de minister op de accenten in het huidige verwervingsbeleid en haalde hij verscheidene lopende initiatieven en nieuwe ontwikkelingen aan die tegemoetkomen aan de opmerkingen en aanbevelingen van het Rekenhof, onder andere met betrekking tot collectieregistratiesystemen, digitale inventarisatie en ontsluiting. Ten slotte stelde hij ook punctuele nuanceringen en aanvullingen bij de tekst voor.

Ontsluiting kunstpatrimonium van de Vlaamse Gemeenschap

HOOFDSTUK 1

Inleiding

Neglecting the public is the equivalent of neglecting the collections in terms of a museum's basic responsibilities[1]

1.1 Onderzoeksdomein

De Vlaamse Gemeenschap en haar musea – het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen (KMSKA), het Museum van Hedendaagse Kunst Antwerpen (M HKA) en het Kasteel van Gaasbeek – beheren en ontsluiten een belangrijk kunstpatrimonium. Zij geven ook kunstwerken uit dit patrimonium in bewaring aan lokale of provinciale musea of aan speciaal opgerichte musea, zoals het Roger Raveelmuseum in Zulte of FeliXart in Drogenbos, of in bruikleen voor tentoonstellingen. Het centrale depot van de Vlaamse Gemeenschap leent sommige werken op vraag uit aan overheidsinstellingen en stockeert andere.

Kunstcollectie Vlaamse Gemeenschap

Het departement CJM is administratief verantwoordelijk voor de zogenaamde *collectie van de Vlaamse Gemeenschap*. In de afdeling Cultureel Erfgoed staat het team Collectie Vlaamse Gemeenschap (5,4 VTE) onder meer in voor bruiklenen en bewaargevingen, de opvolging van schadedossiers en dossiers van verloren kunstwerken, de administratie van uitbestede restauratiedossiers en de aankoop van kunstwerken. De kunstcollectie onder dit centrale beheer omvat 18.000 à 19.000 kunstwerken.

Musea

Het KMSKA, het M HKA en het Kasteel van Gaasbeek zijn instellingen van de Vlaamse Gemeenschap:

- Het KMSKA maakt deel uit van het departement CJM[2]. De collectie is grotendeels eigendom van de Vlaamse Gemeenschap. Een deel ervan hoort toe aan derden. Het museum specialiseert zich in de Vlaamse kunst van de 15e tot de 20e eeuw, telt ongeveer 5.200 kunstvoorwerpen, waaronder schilderijen, beelden, tekeningen en prenten. Het museumgebouw wordt sinds 2011 gerenoveerd en heropent in 2019.
- Het M HKA is een vzw, mede opgericht door de Vlaamse Gemeenschap in 1985. Het is een museum voor moderne en hedendaagse kunst en heeft talrijke kunstwerken van de Vlaamse Gemeenschap in bewaring. De collectie bestaat uit internationale hedendaagse kunst vanaf 1970. Het M HKA organiseert jaarlijks verscheidene tentoonstellingen, waarin het de eigen collectie verwerkt.

---

[1] ICOM, *Running a museum, a practical handbook*, p. 107.
[2] Voor het financieel beheer van het museum werd een DAB opgericht.

- Het Kasteel van Gaasbeek is een dienst met afzonderlijke beheer (DAB) van de Vlaamse Gemeenschap. Het is een erkend museum met een gevarieerde kunstcollectie (meubilair, wandtapijten, schilderijen, beelden en edelsmeedwerk), die eigendom is van de Vlaamse Gemeenschap. Het museum organiseert jaarlijks tentoonstellingen in samenwerking met hedendaagse kunstenaars. Deze projecten combineren op een interactieve manier geschiedenis, erfgoed, kunst, verhaal en theater.

Het FeliXart Museum te Drogenbos en, vooralsnog, het Roger Raveel Museum te Zulte zijn geen eigen instellingen van de Vlaamse Gemeenschap en ressorteren evenmin onder haar direct beheer[3], maar belangrijke gedeelten van hun collecties zijn aan de Vlaamse Gemeenschap geschonken onder de voorwaarde van oprichting van een museum voor de collectie. FeliXart beheert meer dan 3.000 kunstwerken, hoofdzakelijk van kunstschilder Felix De Boeck. Het Raveelmuseum beschikt over ongeveer 800 werken van kunstenaar Roger Raveel.

Deze vijf instellingen maken deel uit van het Vlaamse museumlandschap dat, inclusief Brussel, bestaat uit 483 musea, waarvan de Vlaamse Gemeenschap er een aantal heeft erkend (momenteel 21 landelijke, 26 regionale, 8 lokale en 12 niet-ingedeelde).

Beleidsnota 2014-2019

De Vlaamse minister van Cultuur stelde in zijn beleidsnota 2014-2019 dat de Vlaamse Gemeenschap wilde investeren in gerichte aankopen van topstukken en sleutelwerken en in een betere (internationale) ontsluiting van het patrimonium. Hij wenste samenwerking en onderlinge afstemming tussen de collectie van de Vlaamse Gemeenschap en de eigen instellingen, niet alleen voor aankopen, behoud en beheer, maar ook voor publiekswerking, digitalisering en nieuwe vormen van ontsluiting. De minister wilde het cultureel erfgoed in het algemeen inzetten als factor voor duurzame economische ontwikkeling en wilde het daarom meer laten benutten door andere sectoren, zoals toerisme en onderwijs. Hij achtte de beeldende kunsten in het erfgoedveld cruciaal voor de Vlaamse profilering en bovendien toeristisch én economisch van groot belang.

Het Rekenhof heeft zich gebaseerd op de definitie die het cultureel-erfgoeddecreet[4] aan de term ontsluiting heeft gegeven: *het voor een zo breed mogelijk publiek zichtbaar maken van het cultureel erfgoed, het toegankelijk maken van de betekenissen van het cultureel erfgoed voor de gemeenschap en het voortdurend actualiseren van die betekenissen.* De ontsluiting van het kunstpatrimonium van de Vlaamse Gemeenschap houdt dus in: de collectie beschikbaar maken voor het publiek, maar ze tegelijk voorzien van informatie en context, ze begrijpelijk maken en verbanden leggen. Dat gebeurt via musea en specifieke tentoonstellingen, die de werken in een logisch verband en met toelichting opstellen. Ook catalogi en digitale portalen met toelichtingen over het kunstpatrimonium zijn een vorm van ontsluiting, die overigens

[3] FeliXart Museum wordt beheerd door de vzw museum Felix De Boeck. Deze vzw is een initiatief van De Rand vzw, de Provincie Vlaams-Brabant en de Gemeente Drogenbos, die de vzw ook samen financieren. De Vlaamse Gemeenschap subsidieert hierbij het aandeel van De Rand. Het Raveelmuseum is een provinciaal museum erkend door de Vlaamse Gemeenschap als regionaal museum, maar wordt in 2018 een museum van de Vlaamse Gemeenschap.

[4] Het decreet van 6 juli 2012 houdende het Vlaams cultureel-erfgoedbeleid, intussen vervangen door het cultureel-erfgoeddecreet van 24 februari 2017 waarin de termen *presenteren en toeleiden* worden gebruikt in plaats van ontsluiting.

aan belang wint. Werken in depots en in voor het ruime publiek gesloten plekken beschouwt het Rekenhof dan ook als niet ontsloten.

1.2 Onderzoeksaanpak

Het Rekenhof onderzocht de ontsluiting van het kunstpatrimonium van de Vlaamse Gemeenschap op grond van de volgende onderzoeksvragen:

1. Heeft de Vlaamse Gemeenschap een duidelijk zicht op haar kunstcollectie en op de mate van ontsluiting ervan voor het publiek?
2. Stuurt en evalueert het beleid de ontsluiting van de Vlaamse collectie?
3. Welke verwervings- en beheersknelpunten beïnvloeden een goede ontsluiting van de collectie?

De audit richtte zich alleen op de collectie van de Vlaamse Gemeenschap zelf, beheerd door het departement, en op de collecties van haar eigen musea (KMSKA, M HKA, Gaasbeek) en de musea FeliXart en Roger Raveel. Andere musea vielen buiten de scope, aangezien hun collecties geen eigendom zijn van de Vlaamse Gemeenschap, ook al houden ze kunstwerken van de Vlaamse Gemeenschap in bewaring.

De onderzoeksbevindingen steunen op diverse bronnen: documentenonderzoek[5], raadpleging van databanken, interviews met en schriftelijke bevragingen van verantwoordelijken van het departement CJM en de betrokken musea, consultatie van websites en fysieke bezoeken aan depotruimten en musea.

Het Rekenhof kondigde zijn onderzoek op 4 juli 2016 aan bij de voorzitter van het Vlaams Parlement, de Vlaamse minister van Cultuur, de secretaris-generaal van het departement CJM, de hoofddirecteur van het KMSKA, de directeur van het M HKA, de directeur van het Kasteel van Gaasbeek, de conservator van het Roger Raveelmuseum en de directeur van het FeliXart museum. Het deelde zijn voorlopige onderzoeksresultaten op 24 oktober 2017 mee aan de secretaris-generaal van het departement, aan de hoofden van de geauditeerde musea, en aan de Vlaamse minister van Cultuur. De minister antwoordde, in overleg met zijn administratie, mede namens de geauditeerde musea, bij brief van 18 december 2017. Zijn antwoord is opgenomen als bijlage 9 en wordt kort besproken in hoofdstuk 7.

[5] Beleidsnota's en -brieven, conceptnota minister, strategieën van musea, collectieplannen, aankoopbeleid, ...

HOOFDSTUK 2

Kunstpatrimonium en ontsluitingsstrategie

2.1 Vlaams kunstpatrimonium

Het Rekenhof onderzocht hoeveel kunstwerken de Vlaamse Gemeenschap en haar eigen musea, alsook het FeliXart museum en het Roger Raveelmuseum ter beschikking hadden (in eigendom, in bewaarneming en in bruikleen). Zoals hierna zal blijken, kon het precieze aantal kunstwerken niet eenduidig worden vastgesteld. De onderstaande aantallen geven het reële kunstbezit dan ook maar bij benadering weer. De aard van de kunstobjecten is bovendien zeer uiteenlopend, van bijzonder waardevolle schilderijen in de musea tot relatief eenvoudige meubelstukken in het Kasteel van Gaasbeek.

KMSKA

De collectie van het KMSKA bestond tijdens de audit uit 5.263 kunstwerken[6], in hoofdzaak schilderijen en tekeningen, die het museum alle heeft geregistreerd in het geautomatiseerd collectieregistratiesysteem TMS[7]. Een beperkt gedeelte van de kunstwerken is *geen* eigendom van de Vlaamse Gemeenschap[8]; deze werken zijn het voorwerp van bewaarnemingen[9]. Het zogenaamde Eigen Vermogen[10] schonk zijn kunstwerken in december 2015 aan de Vlaamse Gemeenschap, die ze in bewaring gaf aan het KMSKA. In het totaal zijn 4.891 van de 5.263 werken in het bezit van het museum en dus van de Vlaamse Gemeenschap.

M HKA

Volgens het jaarverslag 2015 bevatte einde 2015 de collectie van het M HKA 2.488 werken, inclusief bewaarnemingen. Het museum gaf echter aan te kunnen beschikken over 4.102 werken. Dit verschil is volgens het museum te wijten aan de telwijze, waarbij voor het jaarverslag niet per item, maar per aanwinst werd gerekend, waarbij reeksen of grotere gehelen als één eenheid werden geteld. Aangezien reeksen, zoals fotocollecties, vaak niet op stukniveau wor-

---

6 Of ongeveer 8.500 werken, als de werken behorend tot veelluiken of reeksen apart worden geteld. Het KMSKA merkte op dat het aantal kan evolueren naargelang kunsthistorisch onderzoek de samenhang tussen werken verduidelijkt.

7 The Museum System, een internationaal gebruikte collectiemanagement software.

8 Het KB van 27 oktober 2000 regelde de globale overdracht van de Belgische Staat naar de Vlaamse Gemeenschap.

9 28 werken zijn eigendom van de stad Antwerpen, 56 van de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten Antwerpen, 22 van het OCMW en 122 van de Koning Boudewijnstichting (Van Herck collectie). De federale overheid is eigenaar van 86 werken. Het museum telt ook 9 langdurige bruiklenen door particulieren.

10 Het Eigen Vermogen kreeg rechtspersoonlijkheid met de wet van 27 juni 1930. Tegenwoordig verwerft deze organisatie opbrengsten uit commerciële activiteiten, sponsoring, giften en subsidies. Zij verricht uitgaven ter ondersteuning van het museum en financiert vooral restauraties.

den geregistreerd, gaan rapporten op basis van die registers vaak evenmin tot op stukniveau. De telling op stukniveau (4.102 stuks) berust dan ook op een analyse door het M HKA zelf.

Uit zijn inventaris leidde het M HKA af dat het grootste deel van de collectie eigendom is van de vzw, verworven door schenkingen en aankopen. De administratie CJM heeft 695 werken op advies van het M HKA aangekocht en aangerekend op een specifiek budget voor aankopen voor het M HKA. Zij heeft deze werken bij overeenkomst in bewaring gegeven aan het M HKA. Daarbuiten heeft het M HKA een ruim aantal werken[11] in bewaring uit de collectie van de Vlaamse Gemeenschap.

Het is geen beleidsoptie van het museum, werken langdurig in bruikleen te nemen. Een uitzondering is de langdurige bruikleen door de Stichting Beeldende Kunst in Middelburg (de Vleeshal) van een 200-tal werken, waarvoor in 2005 een overeenkomst werd gesloten. Daarbuiten zijn er nog enkele langdurige bruiklenen, waarbij de overeenkomst stipuleert dat het M HKA als eerste in aanmerking komt voor aankoop bij een eventuele verkoop.

Het M HKA bezit volgens zijn inventaris ook veel *tussenwerk*: producten die niet direct als kunstwerk zijn geproduceerd, maar waarin de hand van de kunstenaar een belangrijke rol speelde (uitnodigingen, advertenties, nieuwjaarskaarten, ... naar een kunstenaarsontwerp)[12].

Kasteel van Gaasbeek

Het Kasteel van Gaasbeek telt ongeveer 1.700 kunstobjecten in een ruime variëteit, van schilderijen tot meubelen, textiel, serviezen of onlosmakelijk met het kasteel verbonden voorwerpen. Al deze objecten zijn eigendom van de Vlaamse Gemeenschap. Een beperkt aantal bewaarnemingen – een 40-tal, onder andere van het KMSKA tijdens de sluiting van dit museum – zijn daarin niet begrepen. Het precieze aantal kunstwerken is moeilijk te bepalen, doordat objecten behorend tot een collectie – zoals munten of een servies – in de loop der tijden nu eens afzonderlijk, dan weer collectief zijn geïnventariseerd[13].

FeliXart

Het FeliXart museum leidde uit zijn inventaris af dat het 3.144 kunstwerken telt, waarvan er 782 eigendom van de Vlaamse Gemeenschap zijn[14]. Bijna 1.700 tekeningen en 434 schilderijen zijn eigendom van de provincie Vlaams-Brabant en 69 schilderijen behoren toe aan de vzw Vrienden van Felix De Boeck. Van 169 objecten is de gemeente Drogenbos[15] eigenaar. Het museum beschikt ook over brieven en archiefstukken van Felix De Boeck. De administratie CJM deelde mee dat 709 of 770[16] werken eigendom van de Vlaamse Gemeenschap zijn. De bevraging van CJM in het kader van de audit leverde het cijfer 747 op. FeliXart verklaarde dat deze verschillen te wijten zijn aan inconsequente of foutieve registraties in oudere inventa-

[11] 632 of 899, afhankelijk van de informatiebron.

[12] Ook het KMSKA beschikt over tussenwerk (in archiefcollectie of TMS).

[13] Tijdens de audit liep evenwel een project waarbij de inventarisnummers gedeeltelijk werden geschoond: reeksen en ensembles kregen een koepelrecord en de onderdelen een afzonderlijk record.

[14] Grotendeels als gevolg van twee schenkingen door Felix De Boeck aan de Staat en de Vlaamse Gemeenschap, respectievelijk in 1972 en 1992.

[15] De zogenaamde collectie uit de hoeve.

[16] Naargelang de telling van dubbelzijdig beschilderde doeken als één werk of als twee.

rissen. Het kon de huidige inventaris slechts na een *fysieke controle* in 2013 bepalen, en niet louter op grond van vergelijking van bestaande inventarissen en akten.

Het FeliXart museum heeft zelf geen kunstwerken in eigendom, mede omdat het van oordeel is dat de vzw-rechtsvorm onvoldoende waarborgen biedt om eigenaar te zijn van de collectie. De schenkingsakten legden de verplichting op de werken in Drogenbos te exposeren, wat in een overeenkomst van 14 maart 2003[17] tussen de Vlaamse Gemeenschap, de gemeente Drogenbos, de provincie Vlaams-Brabant en de vzw De Rand werd bestendigd. Het KMSKA heeft tijdens zijn sluiting bij overeenkomst 17 werken aan het FeliXart museum in bewaring gegeven.

Roger Raveelmuseum

De collectie van het Roger Raveelmuseum bestaat uit 813 werken[18], waarvan 281 schilderijen, 511 tekeningen en 21 installaties en sculpturen. De inventaris geeft telkens aan wie eigenaar is: de provincie Oost-Vlaanderen, de gemeente Zulte of de Vlaamse Gemeenschap. Er zijn ook 14 werken in langdurige bruikleen van private personen en andere musea[19]. Roger Raveel heeft eind vorige eeuw schenkingen gedaan aan de Vlaamse Gemeenschap in ruil voor de financiering van een museumgebouw (105 werken), aan de gemeente Zulte in ruil voor de erfpacht op de grond voor het gebouw (8 werken) en aan de provincie Oost-Vlaanderen voor de financiering van de werking van het museum (10 werken). Een groot deel van zijn werken schonk hij aan de Stichting Roger Raveel (676 werken), die instond voor de exploitatie van het museum. De stichting droeg deze werken in 2014, samen met het museum, aan de provincie Oost-Vlaanderen over[20], dat thans het grootste deel van de collectie in eigendom heeft. In 2018 wordt het Roger Raveelmuseum overgeheveld van de provincie Oost-Vlaanderen naar de Vlaamse Gemeenschap.

Departement CJM

Zoals aangegeven in 1.1, beheert het departement CJM zelf de *collectie van de Vlaamse Gemeenschap*. Deze werd over een periode van meer dan 150 jaar opgebouwd en omvat kunstwerken in eigendom van de Belgische Staat, waarvan de Vlaamse Gemeenschap medebeheerder is, en eigen aankopen. Alles samen zou het om meer dan 18.000 kunstwerken gaan. Er is *grosso modo* een onderscheid mogelijk tussen drie periodes in de opbouw en het beheer van de kunstcollectie:

- 1860 tot 1961: verworven kunstwerken in eigendom van de Belgische Staat, volledig unitair beheerd.
- 1962 tot 1971: verworven kunstwerken nog steeds in eigendom van de Belgische Staat, maar de beherende diensten Nederlandse en Franse Cultuur werden gradueel gescheiden. De feitelijke scheiding van beide diensten ving aan in 1964. Tot 1963 bleef de inventaris gemeenschappelijk.
- 1972 tot heden: kunstwerken in eigendom van de Vlaamse Gemeenschap (aankopen, schenkingen en legaten).

---

17 Met betrekking tot het beleid, het beheer en de exploitatie van het Felix De Boeckmuseum.
18 De onderdelen van twee veelluiken hebben afzonderlijke inventarisnummers en worden als aparte werken geteld.
19 Dit zijn niet uitsluitend werken van Raveel.
20 De Stichting is in 2016 ontbonden.

Tijdens zijn onderzoek merkte het Rekenhof dat er verwarring bestond over het aantal kunstwerken in de collectie. De website van een medebeheerder heeft het over 12.350 kunstwerken in gezamenlijk beheer, terwijl de website van de Vlaamse Gemeenschap 10.253 dergelijke werken vermeldt. Dat verschil (2.097 werken) kan als volgt worden verklaard. De medebeheerder hanteert op zijn website 1972 als scharnierjaar: vanaf dat jaar waren beide gemeenschappen – en niet meer de Belgische Staat – eigenaar van alle sindsdien verworven kunstwerken. Het geciteerde cijfer van 12.350 werken omvat de door de Belgische Staat aangekochte, gemeenschappelijk beheerde en geïnventariseerde kunstwerken tot eind 1963 *en* de tussen 1964 en 1972 verworven werken in Belgische eigendom, maar in beheer van de afgesplitste Franstalige cultuurdiensten. De Vlaamse Gemeenschap hanteert daarentegen 1963 als scharnierdatum en verrekent dus niet de tussen 1964 en 1972 door de Belgische Staat verworven werken waarvan de afgesplitste Vlaamse cultuurdiensten het beheer waarnamen.

Uit de bevraging van de administratie CJM en de vergelijking van de medegedeelde cijfers, kon het Rekenhof het exacte aantal kunstwerken in de collectie niet met zekerheid bepalen. De aantallen konden immers niet precies worden afgeleid uit stavingsstukken, zoals inventarissen en hun nummering. Enkele vaststellingen illustreren dit:

- Voor de periode 1860 tot 1961 bleven blijkens een recente controle door het departement CJM, 899 van de 8.749 inventarisnummers ongebruikt. Er werden dus maar 7.850 werken aangekocht in die periode. Dat plaatst meteen ook een vraagteken achter de hoger geciteerde aantallen die de partners in medebeheer hanteren (10.253 of 12.350), aangezien die ook op de inventarisnummers steunen.
- Voor de periode 1963-1971 laten de inventarisnummers de verwerving van 1.967 kunstwerken vermoeden, terwijl recente opzoekingen in elektronische databanken wijzen op 2.146 werken. Volgens het departement CJM verklaren inconsequente en foutieve registraties uit het verleden dit verschil.
- Sinds 1972 zou de Vlaamse Gemeenschap op basis van de inventarisnummers[21] 6.580 werken hebben verworven, terwijl de databanken er 7.978 aangeven. Het verschil heeft, zo stelt het departement CJM, ook hier te maken met onvolkomenheden in de collectieregistratie of een verschil in telling (aantal kunstwerken versus aantal records in de inventaris).

De registratie en de bijwerking van de collectiegegevens vonden in het verleden niet altijd accuraat plaats. Op grond van de aantallen die het departement CJM verstrekte en die historisch niet altijd verklaarbaar en dus mogelijks fout zijn, zou de collectie van de Vlaamse Gemeenschap ongeveer 18.870 kunstwerken[22] omvatten, deels in medebeheer, deels in eigen beheer, deels in eigendom (7.978) van de Vlaamse Gemeenschap. Deze werken bevinden zich door bewaargevingen verspreid over musea, overheidsadministraties, rechtbanken, scholen, enzovoort, maar ook in depots. CJM onderscheidde ten tijde van de audit 1.668 verschillende standplaatsen[23] van kunstwerken.

De onderstaande tabel biedt *bij benadering* een overzicht van het totaal aantal kunstwerken die de CVG en de musea ter beschikking hebben (kolom a) en het gedeelte dat de Vlaamse

[21] Eerste nummer 1972 is 1.362; laatste nummer op het ogenblik van de uitvoering van de audit is 7.942.

[22] Mocht men zich enkel verlaten op inventarisnummers, zou men tot een totaal van 18.195 werken komen (samentelling oude en nieuwe inventarisnummers).

[23] Op basis van Adlib. Sommige zijn evenwel passieve standplaatsen: éénmaal een standplaatscode wordt toegekend aan een bewaarnemende entiteit, blijft deze code bestaan, ook al wijzigt of verdwijnt de entiteit in de loop der jaren.

Gemeenschap daarvan in eigendom heeft (kolom b). Van de 7.978 kunstwerken uit de CVG zijn er een aantal in bewaring gegeven bij de musea (kolom c). Het totale kunstbezit van de Vlaamse Gemeenschap (departement CJM en musea) omvat ongeveer 17.950 werken.

Tabel 1 – Kunstbezit Vlaamse Gemeenschap eind 2016 (benaderend)

Entiteiten	Totaal aantal kunstwerken bij CJM+Musea (a)	Waarvan in *eigendom* van de Vlaamse Gemeenschap (b)	Aantal in musea, vervat in de CVG (7.978)[24] (c)	Totaal kunstbezit van de Vlaamse Gemeenschap (CJM+Musea)[25] (d) = (b) – (c)
CVG (beheer: departement CJM)	±18.870	7.978	-	7.978
KMSKA	5.263	4.940	49	4.891
M HKA	4.102	4.013	632	3.381
Gaasbeek	±1.700	±1.700	-	±1.700
FeliXart	3.144	782	782	0
Raveel	813	105	105	0
Totaal				**±17.950**

Het beheer door de Vlaamse Gemeenschap van de collectie van de Belgische Staat, samen met de medebeheerders, is niet gereglementeerd, noch bij overeenkomst vastgesteld. De Vlaamse Gemeenschap neemt regelmatig contact op of overlegt met de medebeheerders om informatie uit te wisselen of afspraken te maken over concrete dossiers (bijvoorbeeld restauratiedossiers of het lokaliseren van kunstwerken). Zij beschouwt zich als medebeheerder evenwel minder goed geplaatst dan de eigenaar om een gecoördineerd of gestructureerd overleg te organiseren.

2.2 Strategie inzake ontsluiting

2.2.1 Minister

De collectie van de Vlaamse Gemeenschap komt in de beleidsdocumenten slechts uitzonderlijk aan bod. De minister heeft geen specifiek beleid geformuleerd voor de ontsluiting van de kunstwerken. De beleidsnota stelt dat de collectie en de eigen instellingen moeten samenwerken en afstemmen, onder meer op het vlak van digitalisering en nieuwe vormen van ontsluiting. De minister wil voorts investeren in een (internationale) ontsluiting van de aangekochte topstukken en sleutelwerken[26]. Hij ziet ook een rol voor het KMSKA en het M HKA in het beheer van de kunstcollectie van de VG[27].

De toekomstige visie op de ontsluiting van de collectie zal bijgevolg vooral afhangen van het collectieplan, waaraan de administratie sinds 2017 werkt.

[24] Dit zijn de kunstwerken beschikbaar bij de musea die vanuit de CVG in bewaring zijn gegeven en dus deel uitmaken van het aantal 7.978 uit de kolom b. Om het kunstbezit over de 6 entiteiten heen te bepalen, moeten zij bij optelling in kolom d worden geëlimineerd.

[25] Daarnaast zijn er in de musea (Gaasbeek uitgezonderd) kunstwerken die niet in eigendom van de Vlaamse Gemeenschap zijn, maar van derden (provincie, ...).

[26] Beleidsnota 2014-2019, p. 36, OD 7.1: een meer collectiegericht ondersteuningsbeleid voeren en een gerichte uitbouw en beter beheer van de 'Collectie Vlaanderen'.

[27] Beleidsbrief 2017, OD 9.2.

In zijn beleidsnota formuleerde de minister wel enkele doelstellingen voor de ontsluiting en publiekswerking van cultureel-erfgoedorganisaties in het algemeen. Uiteraard moet het ontsluitingsbeleid van de eigen musea en de musea die kunstwerken van de Vlaamse Gemeenschap in bewaring hebben, passen in deze doelstellingen. Dat houdt inzetten op een brede publieksparticipatie in, ook van moeilijk te bereiken doelgroepen. Dat veronderstelt een gericht en gedifferentieerd publieksbeleid, op grond van een goede kennis van de groepen die wel of nog niet voldoende worden bereikt[28].

De conceptnota over het cultureel-erfgoedbeleid vermeldt toegankelijkheid als een van de principes van een cultureel-erfgoedwerking: het erfgoed moet beschikbaar, fysiek raadpleegbaar en begrijpelijk zijn voor een zo groot en divers mogelijke groep[29]. Bijzondere aandacht moet gaan naar groepen voor wie erfgoed(werking) mogelijk nieuw is: kinderen en jongeren, kansengroepen, nieuwkomers. Gesubsidieerde organisaties moeten inzetten op het wegnemen van fysieke, mentale en digitale drempels en op de diversifiëring van het aanbod. Dat vergt ook een aangepaste communicatie en een aangepast gebruik van media en digitale toepassingen.

De conceptnota stelt verder dat er een duidelijk zicht moet zijn op het publieksbereik en de redenen waarom mensen en groepen (niet) participeren. Dat vereist een bezoekersregistratie of andere methodes om het publiek in kaart te brengen, alsook publieksonderzoek. Er is ook onderzoek nodig naar de verwachtingen en het mediagedrag van digitale bezoekers van erfgoedinstellingen[30].

Ten slotte wil de minister ook de internationale zichtbaarheid van erfgoed verhogen[31].

2.2.2 Departement CJM

Doordat bij het aankoopbeleid lange tijd de ondersteuning van hedendaagse kunstenaars centraal stond en niet de opbouw van een betekenisvolle collectie, is een deel van de werken minder geschikt voor presentatie. Het beleid richtte zich vanaf het midden van de jaren negentig op de aanvulling van lacunes in de collecties met hedendaagse kunst en, later, de verwerving van topstukken en sleutelwerken, die meer potentieel tot ontsluiting bieden.

Het departement CJM focust op het zoveel mogelijk in bewaring geven van kunstwerken aan musea, erfgoedinstellingen en openbare instellingen, opdat de collectie maximaal tot haar recht kan komen. Het departement organiseert zelf geen tentoonstellingen of publieksevenementen. Ook de digitale ontsluiting is in eerste instantie een taak voor de erfgoedinstellingen die de werken in bewaring hebben. Het departement heeft weinig invloed op de ontsluiting van de werken die het in bewaring heeft gegeven. Het houdt daar evenmin gegevens over bij.

---

[28] Beleidsnota, p. 39, OD 7.3: publieksgerichte samenwerking tussen erfgoedgemeenschappen en -instellingen actief stimuleren.

[29] Conceptnota, p. 16 (punt 2.4.4).

[30] Conceptnota, p. 58 (punt 3.2.1 instaan voor een gediversifieerd aanbod en brede toegankelijkheid).

[31] Conceptnota, p. 67.

2.2.3 Musea

Ook de musea besteden in hun beleidsplannen aandacht aan aspecten van ontsluiting, zoals publieksgerichtheid, uitstraling, doelgroepwerking en communicatie. De tabel in de bijlage 1 toont de belangrijkste aandachtspunten die de musea naar voor schoven.

Doordat hun planningsperiode niet altijd samenviel met de beleidsperiode van de Vlaamse Regering, konden de musea hun beleidsplannen niet altijd gemakkelijk afstemmen op het beleid van de minister. Alle onderzochte musea formuleerden visies, doelstellingen of ambities voor (digitale) ontsluiting en publiekswerking, maar zij verwezen daarbij zelden naar het ministerieel beleid. Hun beleidsplannen bevatten enkel een algemene situering van het museum in het regeerakkoord of de beleidsnota, maar leggen geen rechtstreeks verband met doelstellingen.

Toch komen de meeste beleidsaccenten van de minister inzake ontsluiting en publiekswerking aan bod in de doelstellingen van de onderzochte musea, behalve onderzoek naar niet bereikte groepen. Het KMSKA, het M HKA en het Kasteel van Gaasbeek namen publieksonderzoek op in hun doelstellingen, maar het is niet duidelijk of zij daarbij ook aandacht zullen hebben voor niet bereikte groepen. De planningsdocumenten van het FeliXart museum en het Raveelmuseum vermelden geen initiatieven voor publieksonderzoek.

Ook de intenties tot samenwerking met andere Vlaamse musea of met het departement CJM inzake publiekswerking, digitale ontsluiting en nieuwe vormen van ontsluiting vulden de musea vaag in.

Het KMSKA vermeldt in zijn beleidsplan expliciet de bedoeling de aanwezige kennis en expertise zoveel mogelijk ten dienste te stellen van de cultureel-erfgoedsector. Het museum wil vooral expertise delen en adviseren over de organisatie van wetenschappelijk onderbouwde bruikleententoonstellingen. Het verduidelijkt de expertisedeling niet verder op het vlak van de presentatie, publiekswerking en digitalisering. De beheersovereenkomst van het M HKA bevat een uitgebreid artikel over samenwerking, maar blijft vaag over de uitwerking. In zijn beleidsplan vertaalt het museum dat onder meer in de werkpunten samenwerking voor tentoonstellingen en het uitlenen van de collectie aan andere (culturele) actoren voor extra muros presentaties[32]. Het Kasteel van Gaasbeek en FeliXart vulden de strategische doelstellingen inzake netwerking en expertisedeling in de beleidsplannen vooral regionaal in. Over samenwerking met andere Vlaamse musea vermelden deze beleidsplannen niets. Bij het Raveelmuseum gaat de doelstelling inzake samenwerking met andere musea alleen over bruikleenverkeer.

2.3 Collectieverwervings- en afstotingsbeleid

Het Rekenhof onderzocht of de minister een collectieverwervingsbeleid heeft vastgelegd en of het verwervingsbeleid van de vijf onderzochte musea en van de Vlaamse Gemeenschap daarop aansluit. Het ging tevens na of de musea onderling afstemmen over de verwerving van kunstwerken. Dit onderzoek steunde op de beleidsdocumenten van de minister en de collectieplannen van de musea, aangevuld met interviews.

---

[32] SD 1 Het M HKA is een instelling van de Vlaamse Gemeenschap. Het M HKA wil werken voor en door Vlaanderen.

2.3.1 Verwervingsbeleid

Tot begin de jaren 1990 kocht de Vlaamse Gemeenschap vooral hedendaagse kunstenaars om ze financiële ondersteuning en officiële erkenning te bieden. Dat leidde tot een brede collectie van wisselende kwaliteit. Later evolueerde het aankoopbeleid naar de uitbouw van een kwalitatief sterke collectie die een adequaat beeld geeft van de beeldende kunsten in Vlaanderen. Daarbij primeerden de museale kwaliteit van het werk en de invulling van lacunes in de bestaande collectie. Sinds 2006 heeft de Vlaamse overheid geen aankoopprogramma voor hedendaagse kunst meer, buiten de aankopen voor het M HKA, maar focust zij op aankopen van sleutelwerken en topstukken.

Strategie van de minister

De minister wil niet alleen verder investeren in de gerichte aankoop van topstukken en sleutelwerken, maar wil ook het budget voor hedendaagse kunst gradueel doen toenemen. Zo werd het aankoopbudget van het M HKA verhoogd en werd in 2016 de aankoopregeling voor hedendaagse kunst ingevoerd, waarvoor het kunstendecreet in middelen voorziet. Aandachtspunten voor aankopen zijn:

- het vullen van lacunes in de collectie en binnen de Vlaamse publieke collecties;
- het aankopen van sleutelwerken van actuele toonaangevende kunstenaars;
- het tijdig aankopen van werken uit jonge, beloftevolle oeuvres.

Een onafhankelijke commissie kreeg de opdracht een visienota uit te werken met bijhorende aankoopvoorstellen[33]. De minister van Cultuur beslist op grond daarvan over de besteding van het jaarlijkse budget[34]. De aangekochte werken komen terecht in de Collectie van de Vlaamse Gemeenschap, die ze in bewaring geeft van de musea met het passende profiel.

Daarbuiten adviseert een topstukkenraad de minister over de aankoop van cultuurgoederen in de regeling *sleutelwerken en topstukken*. Die raad steunt daarbij mede op externe adviezen. Voor de aankoop van topstukken wil de minister behalve het Topstukkenfonds nog aanvullende financieringsbronnen aanboren, zoals de Koning Boudewijnstichting, en komen tot samenwerking met private verzamelaars. Hij denkt daarbij aan gunstige fiscale maatregelen voor private verzamelaars die kunst schenken aan musea of de Vlaamse overheid. In de conceptnota aanvullende financiering en cultureel ondernemerschap voorziet hij voor de Cultuurbank een rol als mogelijke partner voor het Topstukkenfonds. Daarnaast zal de minister, samen met de minister bevoegd voor Financiën en Begroting, nagaan in welke mate de huidige regeling van *inbetalinggeving van kunstwerken om te voldoen aan de verschuldigde erfenisrechten* attractiever kan worden gemaakt.

De minister verwacht dat de collectie van de Vlaamse Gemeenschap en de eigen erfgoedinstellingen onderling afstemmen op verschillende vlakken, ook voor aankopen. Hij wil dat ook de musea in het verband Vlaamse Kunstcollectie (VKC) hun collectieplannen afstemmen en nauwer samenwerken voor aankopen en bruiklenen. Ook van de hedendaagse kunstmusea verwacht hij, via de CAHF, afstemming van collectieplannen. De VKC moet voorts maximaal

---

[33] Rekening houdend met alle bestaande collecties van Vlaamse hedendaagse kunstmusea en hun verwervingsbeleid (MuZee, M HKA, M Leuven, SMAK, Museum Dhondt-Dhaenens en Middelheim).

[34] Tot 2016 bedroeg het budget 100.000 euro; met de begrotingsaanpassing 2017 werd het opgetrokken tot 250.000 euro.

gebruik maken van de bestaande kaderregeling voor onderlinge bruiklenen tussen de instellingen in Vlaanderen[35]. De minister overweegt de uitbreiding van deze regeling naar andere landelijke musea, zoals de musea in het samenwerkingsverband CAHF.

Ten slotte stelde de minister eind de jaren '60 voor als scheidingslijn tussen het M HKA en het KMSKA voor hun toekomstig verzamelbeleid[36]. Als zich schenkingen of bijzondere, punctuele versterkingen van collectiekernen aandienen, kunnen beide musea wel werken van buiten hun periode verwerven.

Collectieplannen departement CJM en musea

Het departement voert het beleid van de minister uit: het koopt sinds 2006 alleen hedendaagse werken voor het M HKA en sleutelwerken en topstukken voorgesteld door erfgoedinstellingen met een indeling op Vlaams niveau. Die werken moeten de collectie van het aanvragende museum versterken én de collectie Vlaanderen (het geheel van de publieke collecties in Vlaanderen) reëel verrijken. In 2016 heeft het departement de eerste werken aangekocht in de aankoopregeling voor hedendaagse kunst. Voor de aankopen zijn criteria en een beoordelingssysteem uitgewerkt, maar voor schenkingen is de beoordeling niet duidelijk vastgelegd[37].

Het departement CJM beschikt niet over een collectieplan voor de collectie die het beheert. Het departement werkt sinds 2017 daarvoor een visienota uit, met een mogelijke rol van het KMSKA en het M HKA[38]. Deze nota zal als basis dienen voor een collectieplan.

Alle onderzochte musea beschikken over een collectieplan, waarin zij hun verwervingsbeleid hebben toegelicht. Aankopen kaderen in principe in deze collectieplannen, maar budgetschaarste leidde ertoe dat de musea weinig aankochten, behalve het M HKA. Schenkingen toetsen de musea aan hun missie en het profiel van hun collectie. Over de collectieverwerving bestaan vooralsnog geen formele afspraken tussen de musea, noch instructies van de minister. De VKC heeft in de voorbije jaren gewerkt aan de interne afstemming van de collectieplannen. Daarbuiten begeleidt het CAHF de opmaak van een nieuw collectiebeleidsplan voor het Middelheimmuseum, wat zou moeten leiden tot een intensere dialoog tussen de vier partnermusea over collectie en verwervingsstrategieën. Het CAHF werkt ook aan een kaderregeling voor onderlinge bruiklenen, zoals die al bestaat voor de musea van het VKC en de collectie van de Vlaamse Gemeenschap.

Het KMSKA herwerkte zijn collectieplan in 2016. Het bestaat vooral uit een lijst met namen van kunstenaars die het museum wil verwerven. Uitgebreidere aparte nota's verantwoorden de keuzes. Het museum verricht weinig aankopen wegens budgetschaarste. Het doet wel een beroep op de topstukkenregeling en zoekt mogelijkheden tot (langdurige) bruiklenen van andere verzamelingen. Het KMSKA verwerft binnen het collectieplan en houdt rekening met de musea van de VKC.

---

35 Deze regeling heeft als doel de onderlinge uitwisseling van bruiklenen te bevorderen en de verzekeringskosten te drukken voor de collecties van de betrokken musea en de collectie van de Vlaamse Gemeenschap.

36 Beleidsbrief 2016-2017.

37 CJM verklaarde voor schenkingen in de praktijk dezelfde criteria te hanteren als voor aankopen.

38 Deze nota bevat een historiek van de collectie, een beschrijving van de deelcollecties, een beschrijving van de huidige werking, de mogelijke scenario's voor een toekomstig beheer en de randvoorwaarden.

Het M HKA heeft een collectiebeleidsplan sinds 2013 dat duidelijk de algemene principes voor het aankoopbeleid, de aankoopprioriteiten en de concrete desiderata vermeldt. Het museum doet binnen dit plan regelmatig aankopen, deels met het specifieke budget uit de algemene uitgavenbegroting[39]. Schenkingen en langdurige bruiklenen toetst het aan het plan. Het stemt zijn aankopen informeel af met de andere partijen in het samenwerkingsverband CAHF. De samenwerking met de musea voor schone kunsten, die meer hedendaagse kunst willen verwerven, ligt moeilijker. Ondertussen heeft de minister zelf een grens getrokken met het oog op de overname van kunstcollecties van de provincies[40].

Het Kasteel van Gaasbeek gaf in zijn collectieplan aan dat zijn collectie heterogeen is en weinig topstukken bevat. Decennialang lag de klemtoon op instandhouding en toegankelijkheid voor het publiek, en minder op verwerving. Het collectieplan wil nu de collectie hertekenen en de aankopen afstemmen op het doel uit de beleidsplannen: het Kasteel inrichten als belevingsmuseum rond de negentiende-eeuwse leefwereld van de kasteelbewoners. Verschillende aankoopcriteria en -voorstellen zijn geformuleerd, maar het budget is voorlopig ontoereikend[41]. Het Kasteel heeft ook oog voor opportuniteiten buiten het collectieplan. Het overlegt niet met andere musea omdat de collectie te specifiek is.

FeliXart beschikt over een collectieplan dat in schemavorm de verwervingsintenties per deelcollectie beschrijft. Het museum wil daarbij prioritair de hiaten in de collectie aanvullen. Door het gebrek aan middelen is het daarvoor aangewezen op schenkingen en legaten. Het museum heeft afspraken gemaakt met het KMSKA en MuZee[42]. De conservator gaf zijn mening te kennen dat het collectiebeleid moet worden gevoerd over alle instellingen heen.

Het Raveelmuseum heeft volgens zijn collectieplan uit 2011 zijn verwervingsopdracht grotendeels vervuld[43]. Hoewel het actief informatie verzamelt over werken die te koop worden aangeboden, heeft het geen aankoopbeleid. Voor eventuele aankoopopportuniteiten zou het financiële steun van de overheid aanvragen. Giften aanvaardt het museum slechts als zij een hiaat in de collectie kunnen opvullen. Het probeert ook sleutelwerken te bekomen door langdurige bruikleen van werken uit privécollecties en andere musea. Voor overleg met andere Vlaamse musea wacht het tot na zijn overgang van regionaal naar Vlaams museum.

2.3.2 Afstotingsbeleid

De minister formuleerde geen visie over de afstoting van werken door de collectie van de Vlaamse Gemeenschap of de Vlaamse instellingen. De musea zijn terughoudend over de verkoop of vernietiging van kunstwerken. Ze zijn immers van oordeel dat een museum een bewaarfunctie heeft tegenover toekomstige generaties, die eventueel andere interesses kun-

39 Het collectiebeleidsplan wijst ook op de gevolgen van het beperkte budget: het museum kan daardoor alleen sporadisch en opportunistisch aankopen en streeft noodgedwongen naar quasi-schenkingen of aankopen voor een symbolische prijs. Voor kunst vanaf midden de jaren tachtig kan het zijn collectie volgens het plan niet meer in overeenstemming brengen met zijn kerntaken.

40 Kunst tot eind de jaren 1960 kunnen de musea van schone kunsten verwerven, werken van latere periodes zijn het terrein van de musea voor hedendaagse kunst.

41 Er werd voorgesteld het jaarlijkse aankoopbudget te verhogen van 25.000 euro tot 100.000 euro.

42 Het KMSKA gaf verschillende werken uit het interbellum in bruikleen voor de duur van de sluiting van het museum. FeliXart stond langdurige bruiklenen toe aan MuZee om de visibiliteit van de collectie te verhogen.

43 De blijvende aanwezigheid van een representatieve collectie van Raveel in het museum is verzekerd sinds de bewaargeving aan het museum van de deelcollecties van de Vlaamse overheid, de Provincie Oost-Vlaanderen en de Gemeente Zulte en de definitieve eigendomsoverdracht van de werken van de Stichting Raveel aan de Provincie in 2014.

nen ontwikkelen. Voorts bemoeilijken restricties in schenkingsaktes voor enkele musea eventuele afstoting. De musea geven wel vaak stukken langdurig in bruikleen of bewaring aan andere musea of organisaties. Monografische musea zien dat ook als een mogelijkheid om *hun* kunstenaar te promoten. Het departement CJM staat minder afwijzend tegenover afstoting van werken uit de collectie van de Vlaamse Gemeenschap, maar onderzoekt nog de juridische modaliteiten waaronder dat kan plaatsvinden.

Het KMSKA doet geen kunstwerken van de hand. Werken die minder belangrijk zijn voor de collectie, probeert het museum langdurig in bruikleen te geven.

Het M HKA heeft enkele jaren geleden een afstotingsbeleid en de eventuele verkoop van stukken die niet in zijn collectie passen overwogen. Toen bleek dat maar een beperkt aantal werken daarvoor in aanmerking zouden komen, waardoor het niet de moeite loonde om er een beleid voor te ontwikkelen.

Het Kasteel van Gaasbeek heeft in zijn collectiebeleidsplan 2016-2020 de mogelijkheid geopperd niet-passende objecten *behoedzaam en gemotiveerd* (bij akte) af te stoten middels inbruikleengeving. Tot op heden heeft het echter nog geen objecten afgestoten. Beschadigde objecten, waarvan de kosten-batenanalyse negatief is uitgevallen, slaat het in zijn depot op.

FeliXart overweegt vooralsnog geen afstoting[44]. In zijn beleidsplan 2015-2020 geeft het museum wel aan dat zich in een deelcollectie (niet van de Vlaamse Gemeenschap) werken bevinden die niet passen in de kerncollectie en kunnen worden afgestoten.

Voor het grootste deel van de collectie van het Raveelmuseum is afstoting niet toegestaan. De overeenkomst waarmee de provincie Oost-Vlaanderen het museum heeft overgenomen van de Stichting Raveel, bepaalt dat de werken (inclusief die geschonken aan de gemeente en de Vlaamse Gemeenschap) in het museum moeten blijven, behalve voor tijdelijke tentoonstellingen of restauratiewerkzaamheden. Een afstotingsbeleid wordt ook niet wenselijk geacht, omdat alle in de collectie aanwezige werken doelbewust zijn verworven. De conservator zou het wel nuttig vinden werken ter promotie van de kunstenaar in bewaring te kunnen geven aan belangrijke musea in het buitenland.

De visienota die momenteel wordt uitgeschreven over het toekomstige beheer van de collectie van de Vlaamse Gemeenschap vermeldt *ontzamelen* als een mogelijk scenario. Het departement CJM onderzoekt momenteel hoe dat juridisch kan. Zo kan het alleen kunstwerken afstoten waarvan de Vlaamse Gemeenschap eigenaar is, dus werken verworven na 1 januari 1972. De werken zijn in principe onvervreemdbaar en onverjaarbaar, aangezien ze tot het publieke domein van de Vlaamse overheid behoren. Om te ontzamelen moet de overheid de bestemming eerst wijzigen van het publieke naar het private domein van de Vlaamse overheid. Dat kan met desaffectatie, een beslissing die de secretaris-generaal van het departement CJM kan nemen. Bij de ontzameling van kunstwerken uit schenkingen, moeten ook voorwaarden gevolgd worden. Bovendien zijn inhoudelijke criteria nodig. Daarin zal het nog op te maken collectieplan voorzien, mede steunend op de resultaten van de classificatiestudie en de ontle-

[44] De pinacoteca in Florence vroeg om een zelfportret van Felix De Boeck uit de collectie van de Vlaamse Gemeenschap, maar de mogelijkheid daartoe wordt nog onderzocht.

ningspercentages. Tot slot moet het departement het ontzameltraject planmatig aanpakken, wat tijd en inzet zal vergen.

2.4 Conclusies

De omvang van het kunstpatrimonium waarover de Vlaamse Gemeenschap beschikt, met inbegrip van haar drie eigen musea, FeliXart en het Roger Raveelmuseum, kan niet precies worden vastgesteld. De onduidelijkheden zijn te wijten aan gebrekkige registratie in het verleden, verschillen in telwijze van kunstwerken – individuele werken tegenover integrale collecties – en verschillen naargelang de geraadpleegde bronnen. Zo is er een discrepantie tussen de cijfers van de musea en die van het departement over de kunstwerken die de musea in bewaring hebben uit de collectie van de Vlaamse Gemeenschap.

De ene instelling beschikt over preciezere informatie dan de andere. De collectie die het departement beheert, is het moeilijkst in exacte cijfers te vatten. Zij heeft dan ook een lange geschiedenis, waarbij de collectiegegevens door de tijd niet altijd met zorg en accuraatheid zijn bijgehouden. Dat kan de huidige verschillen tussen de inventaris en andere bronnen verklaren. Ook is een deel van de collectie eigendom van de Belgische Staat, waarvan het gezamenlijk beheer gestructureerd noch gereglementeerd is. De Vlaamse Gemeenschap overlegt alleen in individuele dossiers met de partners die instaan voor het medebeheer.

Sinds de jaren tachtig heeft de Vlaamse Gemeenschap wisselende klemtonen gelegd in de aankoopstrategie van kunst. Haar kunstverwerving evolueerde van een ondersteuningsbeleid voor kunstenaars naar een collectiegerichte verwerving met aandacht voor topstukken en sleutelwerken. Dit biedt meer potentieel voor ontsluiting. Het aankoopbeleid van de minister kadert echter niet in een alomvattende visie op doel, samenstelling, beheer en gebruik van de collectie. Evenmin is het beleid inzake schenkingen en legaten duidelijk vastgelegd. De minister formuleerde bovendien geen visie op afstoting van werken uit de collectie. Het departement CJM werkt aan een visienota met mogelijke scenario's voor het toekomstig beheer van de collectie van de Vlaamse Gemeenschap, die de basis moet vormen voor een collectieplan dat ook de relatie kan leggen met het verwervings- en afstotingsbeleid.

Het verwervingsbeleid van de musea is duidelijk vastgelegd en niet strijdig met het beleid van de minister. De door de minister gewenste onderlinge afstemming van het aankoopbeleid vindt informeel plaats en een systematische afstemming van collectieplannen ontbreekt. Daardoor is er geen garantie dat musea van de Vlaamse Gemeenschap en andere musea die werken met publieke middelen, niet zullen concurreren voor de verwerving van bepaalde kunstwerken. De minister nam ondertussen zelf een initiatief om overlappingen in het verzamelbeleid van twee musea van de Vlaamse Gemeenschap te vermijden.

Enkele musea gaven aan dat sommige werken niet passen in hun collectie, maar toch staan alle musea terughoudend tegenover verkoop. Zij zien enkel langdurige bruikleen en bewaargeving als mogelijkheid om werken af te stoten en de bijhorende kosten van beheer en bewaring over te dragen.

De minister formuleerde geen specifiek beleid voor de ontsluiting van de collectie van de Vlaamse Gemeenschap. Het historisch beleid bestaat erin dat het departement CJM zoveel mogelijk kunstwerken in bewaring geeft in musea en openbare instellingen. Ook de digi-

tale ontsluiting is in eerste instantie een taak voor de musea. Het departement heeft weinig invloed op de ontsluiting en houdt daarover geen gegevens bij.

De musea richten hun ontsluitingsbeleid in eerste instantie op de eigen missie en visie. De ministeriële doelstellingen voor ontsluiting en publiekswerking voor cultureel-erfgoedorganisaties in het algemeen, komen wel aan bod in hun doelstellingen. Zo hebben de musea doelstellingen voor een gedifferentieerd publieksbeleid, gericht op verschillende, ook moeilijker te bereiken, doelgroepen, en doelstellingen voor internationale zichtbaarheid van hun kunstwerken. Ze blijven echter vaag over onderlinge samenwerking inzake publiekswerking, digitale ontsluiting en nieuwe vormen van ontsluiting of vullen dit beperkt in. Sommige musea formuleerden een doelstelling over publieksonderzoek, maar onderzoek van niet bereikte groepen komt niet aan bod.

HOOFDSTUK 3

Fysieke en digitale ontsluiting

3.1 Fysieke ontsluiting

3.1.1 Presentatie kunstcollecties

De ontsluiting van het kunstpatrimonium verloopt in eerste instantie door het fysiek tentoonstellen van de kunstwerken, permanent of tijdelijk. Daarbuiten wordt ook digitale ontsluiting belangrijker (zie punt 3.2). Het Rekenhof ging na hoeveel kunstwerken uit hun collecties, dat wil zeggen die ze in eigendom en bewaarneming hebben, de onderscheiden instellingen fysiek permanent of tijdelijk tentoonstellen aan het publiek.

KMSKA

Het KMSKA beklemtoonde in het algemeen dat de mate van ontsluiting van een werk in een presentatie geen waardeoordeel over het werk inhoudt, maar afhankelijk is van de inpasbaarheid in een beoogde presentatie. Overigens zijn door de ingrijpende renovatie van het KMSKA-gebouw sinds 2011 geen permanente of tijdelijke tentoonstellingen in het museum meer mogelijk. De niet tentoongestelde werken bevinden zich grotendeels in het depot[45]. Een gedeelte van de collectie was wel te zien buiten het museum. Op het ogenblik van de audit waren bijvoorbeeld 266 werken in bewaring, werden 315 werken aan het publiek getoond via vaste partnerships[46] en waren 240 werken uitgeleend aan tentoonstellingen. Ten slotte stelde het veertien vaste pakketten samen voor tentoonstellingen in buitenlandse gastmusea[47].

Na de heropening in 2019 zal de permanente tentoonstelling ongeveer tien procent van de collectie omvatten, met de topwerken en een regelmatige, kunsthistorisch onderbouwde afwisseling van werken uit de reserve. Het KMSKA zal ook een achttal tijdelijke tentoonstellingen per jaar organiseren, vooral met werken uit de eigen collectie.

Het KMSKA kan het percentage kunstwerken dat het op jaarbasis in de laatste drie jaren vóór de sluiting (2008-2010) op een of andere wijze heeft getoond niet precies bepalen, doordat het collectieregistratiesysteem per jaar alleen de verplaatsingen totaliseert, dus exclusief de permanent in dat jaar ontsloten werken. Om dezelfde reden kon het evenmin het aantal kunstwerken mededelen dat in een bepaalde periode het depot nooit heeft verlaten. Dat zou een aanpassing van de database vergen.

---

45 Tijdens de sluiting van het museum bevonden de kunstwerken zich in het intern museumdepot en in een extern gehuurd depot.

46 Met het Rockoxhuis te Antwerpen, de Koningin Fabiolazaal te Antwerpen (stopgezet), de Antwerpse kathedraal, het Schepenhuis te Mechelen (stopgezet), het Stedelijk Museum te Lier en FeliXart te Drogenbos, onder de campagne "Dicht maar dichtbij".

47 Ensor, Permeke, Vlaamse Primitieven, Barok.

Het KMSKA beklemtoonde dat het wijzigingen aan de collecties en de rotaties altijd *inhoudelijk* bepaalt in functie van tijd, gebeurtenissen, publieke interesse of smaak, en niet vanuit kwantitatieve overwegingen. De redenen voor niet-ontsluiting zijn uiteenlopend. Zo bevatten schenkingen soms ook werken met weinig museale waarde[48] of zijn sommige werken te fragiel om uit de reserve te halen. Andere wachten op restauratie.

M HKA

Het M HKA had tot 2016 geen permanente tentoonstelling, maar organiseerde jaarlijks enkele tijdelijke tentoonstellingen van werken uit zijn collectie. In 2016 besliste het museum vanaf april 2017 een vaste collectie van een dertigtal kernwerken te tonen. Toerisme Vlaanderen stelde dat als voorwaarde voor subsidiëring in het kader van het hefboomproject *Vlaamse Meesters*[49]. Jaarlijks zal het museum bovendien zes tijdelijke collectie- of collectiegerelateerde presentaties organiseren. Het museum presenteert de collectie via bruiklenen ook zoveel mogelijk buitenshuis. Alle werken in de collectie zijn van museale kwaliteit en komen in aanmerking voor tentoonstellingen[50]. De niet tentoongestelde werken bewaart het M HKA in de depots, van waaruit de werken regelmatig circuleren. Ook bruiklenen zijn een belangrijke ontsluitingsvorm voor het museum.

Exclusief langdurige bruiklenen aan publieke instellingen, stelde het M HKA in 2013, 2014 en 2015 respectievelijk 568, 233 en 454 werken op in interne en externe tentoonstellingen. Het leende een deel van de collectie ook uit aan het project Visite[51]. De laatste vijf jaren hebben 446 kunstwerken volgens het M HKA de reserves niet verlaten (ongeveer 10% van de collectie).

Gaasbeek

Het Kasteel van Gaasbeek raamde dat het een derde van de kunstobjecten permanent tentoonstelt (ongeveer 600 werken[52]). Het kon geen exact aantal opgeven doordat het objecten die tot een collectie behoren niet altijd afzonderlijk telt. Soms ruimt een gedeelte van de permanente presentatie tijdelijk plaats voor tentoonstellingen in de vertrekken. Het Kasteel stelt een zeshonderd objecten daarentegen nooit tentoon, vooral muntcollecties, minder belangrijke meubelstukken of voorwerpen van inferieure kwaliteit. De rest van de artefacten toont het Kasteel in zijn jaarlijkse voorjaars- en najaarstentoonstellingen, zonder vaste rotatie. De niet tentoongestelde werken stockeert het Kasteel in zijn depotruimten die het in 2019-2020 zal vernieuwen in het kader van zijn masterplan infrastructuur. Deze depots zullen evolueren naar halfopen depots. Er waren tijdens de audit slechts drie werken in bruikleen gegeven.

FeliXart

FeliXart vermeldt op zijn website dat het evolueerde van een monografisch naar een thematisch museum, met kunstschilder Felix De Boeck als uitgangspunt voor steeds wisselende ten-

---

48 Het aankoopbeleid van de kunstacademie, met name van elke afgestudeerde twee werken aankopen, leidde er eveneens toe dat het museum werken bezit met een andere museale kwaliteit.

49 Bezoekers, vooral buitenlandse, willen immers zeker zijn dat ze belangrijke werken zullen zien, wat bij tijdelijke tentoonstellingen afhankelijk is van de inhoud op dat ogenblik.

50 Ook bij schenkingen kon het museum minder interessante werken weigeren.

51 Onder die naam organiseert het regelmatig tentoonstellingen bij lokale besturen. Het behelst meer dan alleen bruikleen; de gemeente moet een werking uitbouwen rond de tentoonstelling.

52 Raming door de instelling zelf.

toonstellingen en projecten rond historische en hedendaagse avant-gardekunst. Het museum is al een decennium lang afgestapt van permanente tentoonstellingen[53]. Aldus maken alle kunstwerken het voorwerp uit van een rotatie. Geen enkel werk komt in aanmerking om nooit tentoongesteld te worden. Om de twee tot drie jaar organiseert FeliXart grote retrospectieve tentoonstellingen en om de vier maanden wijzigt het de opstelling van zijn tentoonstellingen. Een tentoonstelling omvat soms veel werken, maar soms ook maar een beperkt aantal. Het museum hecht dan ook een beperkt belang aan absolute aantallen tentoongestelde werken. Het toonde in 2013, 2014 en 2015 respectievelijk 118, 147 en 385[54] werken wel, en naar schatting 2.420 werken niet. De niet tentoongestelde werken bleven in het depot.

Raveelmuseum

Het Roger Raveelmuseum stelt 67 schilderijen permanent tentoon, ongeveer 8% van het kunstbezit van het museum[55]. Deze werken zijn hoogtepunten in het oeuvre van de kunstenaar. Daarbuiten richt het museum jaarlijks verscheidene tentoonstellingen in, meestal groepstentoonstellingen over verschillende kunstenaars, waarbij telkens ook werken uit de Raveelcollectie aan bod komen. Geregeld geeft het museum werken uit de collectie in bruikleen voor tentoonstellingen in binnen- en buitenland[56]. In 2013, 2014 en 2015 toonde het aldus respectievelijk 203, 202 en 124 werken intern en extern in vaste en tijdelijke tentoonstellingen. In deze drie jaren hebben een zeshonderdtal kunstwerken (op een toenmalig totaal van 959 werken)[57] volgens het museum[58] de reserves niet verlaten. Niet tentoongestelde werken bevinden zich in het depot. De tentoonstellingen en bruikleenaanvragen bepalen de mate waarin het museum werken uit het depot ontsluit.

Departement CJM: problematiek van de bewaarplaatsen

Het departement CJM toont zijn collectie van meer dan 18.000 kunstwerken aan het publiek middels bewaargeving aan collectiebeherende instellingen of bruiklenen aan organisatoren van tentoonstellingen. In 2015 gaf het 47 kunstwerken uit het depot ofwel in bewaring bij openbare besturen, ofwel in bruikleen. Sommige werken worden echter nooit in bewaring gegeven of worden zelden of nooit tentoongesteld om diverse redenen: te weinig belangstelling voor de stijl of het thema, het formaat, de complexiteit van bewaring, de conditie van het werk[59].

De Vlaamse Gemeenschap beschikt niet over een eigen expositieruimte, maar alleen over depots met niet tentoongestelde werken van de collectie. Het departement CJM geeft ook een groot gedeelte van de collectie[60] in bewaring aan overheidsinstellingen. Deze werken bevin-

---

53 Met uitzondering van de tentoonstelling van de kunstwerken die het KMSKA tijdens zijn sluiting in bewaring gaf (2011 tot 2019).

54 Inclusief tekeningen buitenshuis.

55 Tekeningen kunnen overigens maximum drie maanden per jaar worden tentoongesteld, doordat ze kwetsbaar zijn. Beperkte variaties in de vaste collectie komen voor.

56 Bijvoorbeeld 61 werken in 2015. Het museum organiseert zelf ook geregeld tentoonstellingen over Raveel elders in binnen- en buitenland.

57 In februari 2017 zijn 146 stuks grafiek door de eigenaar weggehaald.

58 Niet exact te bepalen omdat het inventarissysteem geen historiek van verplaatsingen bevat.

59 Bij restauraties investeert het departement CJM tegenwoordig in eerste instantie in kunstwerken met museale kwaliteit.

60 Ook van het gemeenschappelijk beheerde gedeelte.

den zich vaak in ruimten[61] die niet of slechts occasioneel open staan voor het publiek. Ze zijn dan ook maar in beperkte mate ontsloten.

Er zijn nauwelijks totaalgegevens beschikbaar over de mate van publieksontsluiting van de meer dan 18.000 kunstwerken. Het aantal inbewaargegeven kunstwerken dat de collectiebeherende instellingen permanent of regelmatig aan het publiek tonen en het aantal kunstwerken dat andere overheidsinstanties in een meer geringe mate ontsluiten, zijn nauwelijks opsplitsbaar door de bewaarplaatsproblematiek: de administratie telt 1.668 bewaarplaatsen (of standplaatsen) in haar bestanden. Wijzigingen aan de structuren van de bewaarnemende instanties in de loop der jaren[62] leidden niet altijd tot een consequente opvolging en bijwerking van de bewaarplaatsregistratie. Het departement CJM is zodoende niet zeker dat alle bewaarplaatsen nog bestaan, dat hun geregistreerde inhoud nog bestaat en actueel is of dat er geen overlappingen zijn met recenter geregistreerde bewaarplaatsen. De geautomatiseerde bestanden tonen bovendien niet eenduidig welke standplaatsen openstaan voor het publiek en welke niet. Daardoor is een opdeling tussen ontsloten en niet ontsloten kunstwerken niet mogelijk zonder exhaustieve controle van de standplaatsen en gegevensuitwisseling met de medebeheerders. Door personeelsgebrek kon het departement CJM recentelijk weinig standplaatscontroles uitvoeren. De gegevensuitwisseling over de gezamenlijk beheerde werken gebeurt slechts occasioneel. Er zijn geen structurele afspraken. De cijfers over het kunstbezit, en zeker over de ontsluiting ervan, zijn dan ook gebrekkig. Illustratief is dat CJM tijdens de audit geen zekerheid had over de actuele locatie van 2.313 kunstwerken. Daartegenover staat het *geregistreerde* verlies van 201 werken[63]. Gelet op het gebrek aan standplaatscontroles is dit wellicht een onderschatting.

3.1.2 Beleid inzake depotontsluiting

Alle musea hanteren het principe dat ze zoveel mogelijk kunst willen tentoonstellen, eventueel via langdurige bruiklenen aan andere musea. De hoofden van de instellingen selecteren formeel, maar na collegiaal overleg, de kunstwerken voor tijdelijke tentoonstellingen[64].

Het KMSKA vindt echter publieksbezoek aan het depot niet wenselijk om beveiligingsredenen. Alleen sponsors en vrienden van het museum krijgen uitzonderlijk rondleidingen. Ook voor studie of wetenschappelijk onderzoek staat het depot open, zij het onder begeleiding.

Ook het interne en externe depot van het M HKA zijn in principe gesloten, tenzij voor bepaalde doelgroepen, die onder begeleiding worden toegelaten in het interne depot. Ook tijdens de Museumnacht zijn de depots open.

Het Kasteel van Gaasbeek heeft zijn depots nog niet ontsloten. Het masterplan voorziet wel in een gedeeltelijk open depot, waar het publiek zicht heeft op gestockeerde voorwerpen. De stukken die het nooit toont, zal het Kasteel overbrengen naar een depot van de Vlaamse Gemeenschap.

---

[61] Kantoren, vergaderzalen en gangen in administraties, kabinetten, rechtbanken, scholen, en dergelijke.

[62] Bijvoorbeeld: afsplitsingen als gevolg van de staatshervorming, fusies door reorganisaties, verhuizingen, ...

[63] Objecten waarvan de bewaarnemer het verlies rapporteerde of die bij een standplaatscontrole onvindbaar bleken.

[64] Bij KMSKA, bijvoorbeeld, doet een werkgroep met wetenschappers van de afdeling Collecties en de scenograaf een voorstel, waarna de directeur collecties en de hoofdconservator beslissen. In het Roger Raveelmuseum is het de conservator die beslist over de presentatie van werken in de permanente en tijdelijke tentoonstellingen.

Het depot van FeliXart is halfopen: het staat open voor workshops.

Het depot van het Raveelmuseum staat niet open voor publiek aangezien het daarvoor niet is ontworpen.

Het departement CJM organiseert geen rondleidingen in zijn depots om veiligheidsredenen. Het belangrijkste depot leent zich daar ook niet toe[65].

3.1.3 Catalogi

Een degelijke documentatie over het kunstbezit is voor het publiek een waardevolle aanvulling bij de fysieke ontsluiting. Idealiter beschikt een museum over een exhaustieve museumcatalogus, die alle kunstobjecten uit de collectie omschrijft en gekoppeld is aan de inventaris[66]. Uit deze museumcatalogus kunnen de musea publiekscatalogi afleiden, meestal in het licht van bepaalde tentoonstellingen of evenementen.

Het KMSKA heeft uitgebreide deelcatalogi over de 14de-15de eeuw en 18de eeuw, maar de catalogi van oude schenkingen en recente kunstwerken bestrijken maar een deel van de collectie. Er is ook een volledige catalogus beschikbaar op de website, inclusief afbeeldingen. Het museum beschikt niet over een papieren publiekscatalogus over zijn volledige collectie, maar maakt voor elke tentoonstelling een specifieke catalogus, met essayistische informatie over de geëxposeerde werken.

Het M HKA beschikt over een museumcatalogus waarin het de werken van de 200 kunstenaars uit de kerncollectie bespreekt. Deze catalogus bestaat op papier en digitaal. De digitale versie is uitgebreider, met meer contextueel materiaal en externe links. Voor elke tentoonstelling stelt het M HKA een specifieke catalogus samen, alsook een webapplicatie die toelichting verschaft over de kunstenaar en zijn geëxposeerde werken.

Het Kasteel van Gaasbeek heeft geen algemene catalogus, maar wel twee nagenoeg volledige deelcatalogi over keramiek en schilderijen. Zij bestaan in een aantal exemplaren op papier, maar niet digitaal. Het Kasteel publiceerde kleinere overzichten in tijdschriften. Het beschikt niet over een volledige publiekscatalogus, maar stelt publiekscatalogi samen voor elke tentoonstelling. Die zijn essayistisch van aard. Zij leggen de klemtoon op in bruikleen genomen werken, en minder op de eigen collectie.

FeliXart beschikt over een volledige museumcatalogus in de vorm van interne mappen, ook in digitale vorm. Deze catalogus is gekoppeld aan het Adlib-systeem, dat de gegevens uit de catalogus up-to-date houdt. Er is een permanente publiekscatalogus over de tekeningen van Felix De Boeck, maar die over de schilderijen werd ten tijde van de audit herwerkt. Voor de tentoonstellingen stelt het museum descriptieve catalogi samen.

---

[65] Een uitzondering is de orgelcollectie Ghysels. In een kijk- en luisterdepot kunnen voor deze collectie groepsbezoeken worden georganiseerd.

[66] Inventaris en catalogus kunnen geïntegreerd zijn. Zij kunnen ook gescheiden zijn. De inventaris kan bijvoorbeeld per object beperkte basisinformatie voor intern gebruik en identificatie omvatten (nummer voorwerp, verwervingsdatum, verwervingsmethode, normale locatie, huidige locatie, afmetingen, ...), terwijl de catalogus meer detailinformatie kan bevatten (ook informatie over conservatie, kunstenaar, materiaal, techniek, historiek, subcategorisering, alsook een algemene beschrijving van het object). De catalogus kan dan als basis dienen voor een publiekscatalogus.

Het Roger Raveelmuseum heeft geen museumcatalogus[67], maar wel een publiekscatalogus op papier, met informatie over de permanente tentoonstelling en de architectuur van het museum. Regelmatig maakt het museum ook catalogi over de tentoonstellingen.

Het departement CJM beschikt niet over een overzichtscatalogus van de collectie, noch op papier, noch digitaal. Publiekscatalogi zijn voor CJM minder nuttig, aangezien de ontsluiting van de collectie via andere collectiebeheerders verloopt. Niettemin heeft CJM van 1960 tot 2008 aanwinstencatalogi uitgegeven, die een overzicht boden van de kunstwerken die de Vlaamse overheid in een bepaalde periode verwierf[68].

3.2 Digitalisering en digitale ontsluiting

Digitalisering is belangrijk voor de conservering van kunstwerken en de ontsluiting ervan voor onderzoekers en publiek. De digitale ontsluiting kan het fysieke bezoek aanvullen, maar ook bijdragen tot het bereiken van een uitgebreider publiek of de ontsluiting van werken die zelden worden tentoongesteld. Het Rekenhof ging na in welke mate de musea hun collectie digitaliseerden, in welke vorm en met welke informatie. Het onderzocht tevens de publieke toegankelijkheid van de gedigitaliseerde kunstwerken.

3.2.1 Digitale inventaris

De onderstaande tabel toont de digitaliseringsgraad bij de onderzochte musea.

Tabel 2 – Digitalisering inventarissen musea

	Digitalisering	Systeem	Informatie	Opmerkingen
KMSKA	100%	TMS	Uitgebreide registratie + afbeelding	Voor 2% nog geen digitale afbeelding
M HKA	100%	Adlib	Basisinfo	
	95%	Ensembles	Uitgebreide informatie + afbeelding	
Gaasbeek	Ca 85%	Excel/Adlib	Basisinfo + afbeelding	In 2017 migratie naar Adlib. Meubilair nog niet opgenomen.
FeliXart	100%	Adlib	Basisinfo + afbeelding	Nog enkele ommezijden en overschilderde kunstwerken te digitaliseren
Raveel	100%	Adlib	Basisinfo + afbeelding	Werken van andere kunstenaars in bewaarneming (6) niet in inventaris
CVG[69]	100%	Adlib	Basisinfo + Afbeelding (niet 100%)	Nog uitzuivering en aanvulling gegevens nodig, beheer reproducties

[67] Er is alleen de digitale inventaris, die dikwijls aanvullende informatie bevat, maar niet voor alle werken.

[68] De eerste bestreek de verwervingen 1957-1959, de laatste de verwervingen 2002-2006.

[69] Zoals gedefinieerd door de afdeling Erfgoed: specifieke kunstcollectie in beheer van de afdeling Erfgoed die is opgebouwd over meer dan 150 jaar, eigendom van de Vlaamse Gemeenschap of de Belgische Staat, exclusief de collecties van de musea van de Vlaamse Gemeenschap.

Met uitzondering van die van het Kasteel van Gaasbeek zijn alle collecties volledig digitaal geïnventariseerd[70]. Het meest gebruikte systeem daarvoor is het collectieregistratiesysteem Adlib. Voor het Raveelmuseum stelde de provincie Oost-Vlaanderen dat systeem ter beschikking. Het KMSKA gebruikt *The Museum System* (TMS). De meeste musea nemen alleen basisinformatie over de werken in de digitale inventaris op en soms bijkomende informatie volgens gelegenheid of mankracht (Raveelmuseum en het departement CJM). De grotere musea KMSKA en M HKA registreren meer dan de basisinformatie en vullen die ook permanent aan. Voor 95-100% van de collecties bevat het digitaal systeem ook afbeeldingen.

Het M HKA registreert weliswaar alleen basisinformatie in Adlib, zonder afbeeldingen. De module waarover het museum beschikt voldoet namelijk niet aan de noden van beeldenbeheer. Het verzamelt afbeeldingen en uitgebreide informatie in de databank ensembles.org, die speciaal voor het museum ontwikkeld is. Die databank is minder een registratiesysteem dan een instrument om onderzoeksoutput en andere informatie over de kunstwerken te structureren en publiek te ontsluiten. De basisinformatie moet in beide systemen apart worden ingevoerd.

Het Kasteel van Gaasbeek was tijdens de audit klaar om 834 objecten in te voeren in Adlib, dat het departement CJM ter beschikking stelde. Het Kasteel had de basisregistratie aanvankelijk elektronisch aangemaakt in Excel en een reproductie beschikbaar gemaakt. De invoering van de volledige inventaris in Adlib werd in de loop van 2017 grotendeels voltooid[71].

Het departement CJM heeft de collectie kunstwerken die het beheert, volledig geregistreerd in Adlib, inclusief werken die het aan musea of overheidsinstellingen in bewaring heeft gegeven. Het streeft ernaar de basisregistratie voor elk kunstwerk in orde te stellen en een reproductie aan te bieden. Momenteel kreeg nog niet elk object een reproductie in de databank. Het departement registreert ook andere informatie over het kunstwerk, zoals de conditie ervan, eventuele behandelingsnoden, uitgevoerde behandelingen, bruiklenen, reproductierechten en informatie over de verwerving. Doordat dit in het verleden niet altijd plaatsvond, is deze informatie er nog niet voor alle kunstwerken. Het departement vult ze aan naar aanleiding van concrete dossiers en inspecties.

Alleen het departement CJM noteert alle nieuwe verwervingen (aankopen, schenkingen, ...) vóór hun opname in de digitale inventaris in een papieren aankoopboek met een unieke nummering. Dit register bevat weliswaar minder informatie dan de inventaris. De musea hanteren geen apart register voor de verwerving van kunstwerken. Ze registreren verwerving en bewaarneming onmiddellijk in hun collectieregistratiesysteem. Inkomende bruiklenen voor tentoonstellingen noteren zij wel in een afzonderlijke tentoonstellingslijst. Het Raveelmuseum neemt werken die het in bewaring heeft van andere kunstenaars dan Raveel, niet op in het collectieregistratiesysteem, maar houdt die bij op een aparte lijst.

---

70 Zoals bleek in hoofdstuk 2 is het, ondanks de digitale inventarisatie, niet eenvoudig tot een exact cijfer te komen over het aantal kunstwerken in de collectie en over hun statuut. Inventarisnummers vertonen soms hiaten door vroegere keuzes of fouten in de oude inventarissen. Het is ook moeilijk vaste parameters te bepalen voor het genereren van rapporten doordat de registratie soms plaatsvindt per stuk of per samenhangend geheel (bijvoorbeeld collectie munten, foto's). Als de registratie doorheen de tijd in een gemengde vorm plaatsvindt (soms per aanwinst, soms op stukniveau) en er beperkingen in het inventarissysteem zijn, keert dit in de automatisch gegenereerde rapportage ook terug in de aantallen. Het vergt dan analyse om het aantal kunstwerken te bepalen. Hetzelfde probleem stelt zich bij het aantal kunstwerken in bewaring.

71 De minister antwoordde dat na de audit een inhaalbeweging is uitgevoerd waarbij alle geïnventariseerde objecten in Adlib werden ingevoerd. Sindsdien is ongeveer 15% van de collectie, het meubilair, nog niet gedigitaliseerd.

3.2.2 Digitale ontsluiting

De onderstaande tabel toont de vordering van de musea met de digitale ontsluiting van hun collecties. Een minimale vereiste voor digitale ontsluiting is dat van de kunstwerken een digitale afbeelding met basisinformatie publiek raadpleegbaar is. Digitale ontsluiting kan vanzelfsprekend verder gaan, zoals beschikbaarheid op meer platformen, toevoeging van een ruimere context, digitale tentoonstellingen of rondleidingen, enzovoort.

Tabel 3 – Digitale ontsluitingsgraad

	Ontsluiting	Website	Afzonderlijk platform	Lukasweb	Andere
KMSKA	±90%	±90%	n.v.t.	8.172 items (soms meer items van 1 werk)[72]	VKC (5.035 werken); Europeana (4.127) en Arttube (5 video's)[73]
M HKA	25%	±10%	25% (Ensemble.org)	2	Arttube (38 video's)
Gaasbeek	325 werken	0	0	325	0
FeliXart	1.734[74]	Enkele werken	1.734 (Erfgoedplus.be)	0	Europeana (1.734)[75]
Raveel	100%	0	100% (Erfgoedinzicht.be)	0	0
CVG	275 werken	275	0	102	Europeana (310 zonder afbeelding)[76]

De meeste musea hebben hun collecties op een of andere manier digitaal ontsloten. De omvang van de ontsluiting en het gebruikte platform verschillen sterk.

Het KMSKA is het verst gevorderd met de digitale ontsluiting. Ongeveer 90% van de collectie staat in de online catalogus op de museumwebsite, met basisinformatie en een afbeelding per kunstwerk. De kunstwerken zijn ook publiek toegankelijk langs andere digitale kanalen:

- Lukasweb[77] biedt voor een groot deel van de collectie afbeeldingen met inzoomfunctie en basisinformatie. Een link voert het publiek ook naar andere kunstwerken van dezelfde kunstenaar, uit dezelfde periode of met gelijkaardige onderwerpen.
- De collectiecatalogus van de Vlaamse Kunstcollectie (VKC)[78] en de website van Europeana staan toe te zoeken in de collectie van het museum. De werken worden ook samen met werken van andere musea gepresenteerd in (digitale) tentoonstellingen, themacollecties, enzovoort. Europeana bevat voor de werken van het KMSKA alleen informatie, maar geen afbeeldingen.
- Sinds kort is de basisinformatie van de objecten ook zichtbaar via Wikidata.

[72] Bijvoorbeeld 76 items over de triptiek van R. Van der Weyden, *De 7 sacramenten.*

[73] Drie over tentoonstellingen van het KMSKA, één over de bouw van het nieuwe museum en één over de restauratie van werken.

[74] 1.663 tekeningen en 71 schilderijen.

[75] Via erfgoedplus.

[76] De koppeling naar de afbeelding werkt echter niet.

[77] In opdracht van musea of erfgoedorganisaties beheert en verspreidt Lukas-Art in Flanders wereldwijd beelden en reproducties van het culturele patrimonium uit Vlaanderen. Met het oog op de professionele afnemer zijn de hogeresolutiebeelden beschikbaar. Via een interactieve module kunnen eenduidig de gebruiksrechten op de beelden opgevraagd en besteld worden. De website Lukasweb.be presenteert werken uit meer dan 60 Vlaamse kunstcollecties.

[78] Een samenwerkingsverband van drie kunsthistorische musea: KMSKA, Groeningemuseum en Museum voor Schone Kunsten Gent.

Niet alle objecten komen in dergelijke online publicaties terecht. Bruiklenen van privépersonen of werken onder auteursrecht zijn hier voorbeelden van.

Het M HKA stelt dat momenteel ongeveer een vierde van zijn collectie publiek toegankelijk is via de webapplicatie ensemble.org. Die bevat voor 95% van de kunstwerken de basisinformatie, maar het museum vindt dat onvoldoende voor een goede ontsluiting. Het wil van elk kunstwerk en elke kunstenaar de context meegeven. Deze databank bevat daarom, behalve basisinformatie, veel bijkomende informatie: een toelichting bij het werk en de kunstenaar, informatie over andere tentoonstellingen en evenementen waarin het werk werd opgenomen en tot welk(e) ensemble(s) het behoort. Soms voegt het museum er ook mediamateriaal aan toe, zoals foto's van de opstelling, video's en affiches. Ensemble.org bevat ook veel kunstwerken die niet behoren tot de collectie van het M HKA, maar die het museum heeft opgenomen in een lopende of vroegere tentoonstelling. Zo kan het museum verbanden leggen tussen de werken van de kunstenaar en werken van andere kunstenaars. Het M HKA wil op dat platform ook de kennis die het verzamelde, bewaren en ontsluiten. De website van het museum bevat basisinformatie over ongeveer 430 kunstwerken (10% van de collectie). Het M HKA neemt ook deel aan Arttube, een gratis online videoplatform over kunst en design van toonaangevende musea en kunstinstellingen uit Nederland en België. Op het ogenblik van de audit had het museum 38 video's op dit platform geplaatst. Die geven toelichtingen bij tentoonstellingen en bevatten ook andere museuminformatie.

Het Kasteel van Gaasbeek heeft zelf zijn collectie nauwelijks digitaal ontsloten. Op zijn vraag zijn op het Lukasweb afbeeldingen van 325 kunstwerken digitaal toegankelijk gemaakt, met basisinformatie en inzoommogelijkheden[79].

FeliXart en het Raveelmuseum ontsluiten hun collectie via de collectiedatabank van hun provincies, respectievelijk erfgoedplus[80] en erfgoedinzicht[81]. Ongeveer de helft van de collectie van FeliXart staat in erfgoedplus[82], met de basisinformatie over het werk en een foto. De werken in erfgoedplus staan ook op Europeana. De eigen website van FeliXart toont een beperkt aantal werken uit de collectie. De website erfgoedinzicht beeldt alle werken uit de collectie van het Raveelmuseum af met basisinformatie[83]. De weinige werken van andere kunstenaars die het museum in bewaring heeft, zijn daarin niet opgenomen.

In de provinciale databanken zijn opzoekingen mogelijk op museum, kunstenaar en kunstwerk. Door de overdracht van de provinciale bevoegdheden voor cultuur naar de Vlaamse Gemeenschap, was de toekomst van deze collectiedatabanken onbepaald. Daarom wachtte FeliXart met de verdere invoer van kunstwerken. Sinds 2018 zijn deze databanken overgenomen door de Vlaamse Gemeenschap.

De kunstwerken die het departement CJM beheert, kennen een beperkte digitale ontsluiting via zijn website. Het gaat om kunstwerken waarvan de auteursrechten geklaard werden in

---

79 De minister antwoordde dat in 2018 een 100-tal objecten van het Kasteel van Gaasbeek toegankelijk worden gemaakt op de website van Erfgoedplus (topstukken en objecten die een rechtstreekse link met het Kasteel hebben).

80 Erfgoedcollecties van Vlaams-Brabant en Limburg.

81 Erfgoedcollecties van Oost- en West-Vlaanderen

82 Een selectie op Felix de Boeck levert 1.782 resultaten op, waarvan 1.734 in Drogenbos.

83 De website bevat ook veel werken van Raveel die niet tot de collectie van het museum behoren. Het Raveelmuseum registreert immers informatie over zoveel mogelijk werken van de kunstenaar. Bij werken die niet tot de collectie behoren, vermeldt het: *in beheer van derden.*

2010[84] en die op de Europese portaalsite Europeana staan. Ook Lukasweb presenteert een beperkt deel van de collectie. Europeana bevat 310 werken uit de collectie, zij het zonder afbeelding door een falende link.

3.2.3 Planning en aanpak

Digitalisering is een complex proces, dat een planmatige aanpak vergt en financiële middelen. Het Rekenhof onderzocht of de betrokken musea digitaliseringsplannen met een tijdspad hebben en toereikende budgetten. Het ging ook na of zij de digitalisering uitbesteedden en wanneer zij klaar zal zijn.

Planning

Het Kasteel van Gaasbeek heeft de digitalisering van de inventaris op Adlib in de loop van 2017 grotendeels voltooid. De digitalisering hing ook af van het verbeteringstraject collectieregistratie van het departement CJM, waarbij het Kasteel betrokken is. In 2017 startte hiervoor een nieuwe medewerker bij het museum. Voor de andere onderzochte collecties is de digitale basisregistratie met afbeelding vrijwel volledig. Zij actualiseren de informatie bij hun dagelijkse werking, zonder specifiek digitaliseringsplan. Het KMSKA werkt momenteel wel aan een informatieplan, samen met Packed vzw, het expertisecentrum voor digitaal cultureel erfgoed. Het zal in het kader van dit plan ook de digitaliseringsprioriteiten bepalen.

Ook CJM startte in 2017 met de opmaak van een informatieplan, dat ook de digitale registratie betreft. Intussen verbetert het de inventaris van de collectie die het departement beheert. Ten slotte loopt het *verbeteringstraject collectieregistratie collectie Vlaamse Gemeenschap* verder[85].

De digitale ontsluiting van de collecties van het Kasteel van Gaasbeek, FeliXart en het M HKA is onvolledig. Bovendien ontbreekt een tijdspad voor de verdere ontsluiting. Het Kasteel rekent daarvoor op het departement CJM. Na de voltooiing van de registratie in Adlib kan een webtoepassing de ingebrachte informatie digitaal ontsluiten voor het publiek. Volgens het Kasteel is dat een taak voor de Vlaamse Gemeenschap. FeliXart maakt gebruik van het provinciale platform Erfgoedplus. Om een gebalanceerd overzicht van kunstenaar De Boeck te geven, koos het museum voor selectiviteit boven volledigheid. In principe kan het probleemloos bijkomende werken toevoegen. Voor werken van andere kunstenaars moet het echter eerst de (auteurs)rechten klaren. Het M HKA moet voor een deugdelijke ontsluiting voor veel werken nog bijkomende informatie en beelden in de databank Ensemble.org inbrengen. Het doet dit voortdurend binnen zijn dagelijkse werking, naargelang de beschikbaarheid van personeel[86]. Het museum wijt de achterstand vooral aan personeelstekorten.

---

[84] Daarmee wordt bedoeld dat van de rechtenhouders de nodige licenties zijn verworven om de werken juridisch veilig te digitaliseren en/of te publiceren op het web. Ondertussen zijn nog verder rechten geklaard binnen een project met het CAHF.

[85] Dat project omvat: de upgrade van applicatie en software, de verbetering van het beheer van de reproducties, de opkuis van de gegevens aan de hand van de richtlijnen en standaarden in de cultureel-erfgoedsector, het vergroten van de expertise op het vlak van collectieregistratie door expertise-uitwisseling met de sector en de aanvulling van gegevens op grond van inspecties.

[86] Drie mensen hebben het aanvullen van de databank als bijkomende taak naast hun andere opdrachten.

Uitbesteding

Alle collectiebeheerders digitaliseren de inventaris in eigen beheer, met eigen personeel. Ze gebruiken daarbij wel aangekochte (KMSKA, M HKA, FeliXart en departement CJM) of ter beschikking gestelde registratiesystemen (Gaasbeek en Raveelmuseum). De fotografie of inscanning van beelden besteden ze soms (Gaasbeek, FeliXart) of meestal (Raveel, KMSKA en CJM) uit[87].

Voor de digitale ontsluiting rekenen het Kasteel van Gaasbeek, het Raveelmuseum en het Felixart-museum op externe partners. Het Kasteel heeft Lukasweb opgedragen kunstwerken te publiceren en verwacht dat de Vlaamse Gemeenschap zorgt voor ontsluiting. De collecties van het Raveelmuseum en Felixart worden (gedeeltelijk) ontsloten door een provinciale website. Het KMSKA, M HKA en het departement CJM staan zelf in voor de digitale ontsluiting van hun kunstwerken. De online collectiecatalogus van het KMSKA is verbonden met het collectiemanagementsysteem, wat een vlotte informatieoverbrenging garandeert. Het M HKA ontwikkelde een eigen systeem voor de ontsluiting. Op middellange termijn wil het museum de software ter beschikking stellen van andere musea en organisaties als standaard voor registratie en ontsluiting van collecties hedendaagse kunst. Dat is echter tot op heden niet gelukt.

Budget

Bij het KMSKA bedraagt het digitaliseringsbudget sinds 2010 jaarlijks tussen de 10.000 en 18.000 euro. Dat zal in de toekomst waarschijnlijk niet wijzigen. Het museum rekent de uitgaven aan op de begroting van de DAB KMSKA. De dure online catalogi, die het museum moet uitbesteden (ontwikkeling, hosting, enzovoort) bemoeilijken volgens het museum de digitalisering.

Bij het M HKA bestaat het budget voor digitalisering grotendeels uit personeelskosten. Het museum past het tijdspad aan de beschikbare middelen aan. Het kampt vooral met een gebrek aan personeel en zou met bijkomende middelen personeel willen aanwerven om de ontsluiting sneller te realiseren.

Het Kasteel van Gaasbeek en het Raveelmuseum verrichten weinig uitgaven voor de digitalisering. Zij moeten immers niet zelf de kosten dragen voor de aankoop en het onderhoud van hun registratiesoftware. Ze hebben evenmin uitgaven voor de ontsluiting van de collectie. Het Kasteel heeft wel een projectmedewerker in dienst genomen om de inventarisatie af te werken en de mutatie naar Adlib voor te bereiden.

Bij FeliXart bedragen de licentiekosten ongeveer 3.000 euro en de jaarlijkse onderhoudskosten ongeveer 600 euro. Het museum heeft een parttime medewerker behoud en beheer aangeworven voor de digitalisering (ongeveer 54.000 euro per jaar).

Voor de collectie die het zelf beheert, sloot het departement CJM een onderhoudscontract met het bedrijf dat Adlib beheert. Dat houdt gratis hulpverlening in bij foutmeldingen alsook gratis upgrades. Het contract vergt een jaarlijks budget. In 2015 bedroeg dat 13.758,5 euro. Het bedrijf rekent maatwerk en bijkomende vragen nog wel aan. Het departement draagt deze

[87] Voor in december 2016 nieuw aangekochte werken vroeg de CVG beeldmateriaal aan de galeriehouders.

kosten centraal[88]. Het *verbeteringstraject collectieregistratie collectie Vlaamse Gemeenschap* bracht in 2016 en in 2017 nog een aantal bijkomende kosten mee[89]. Het informatieplan dat wordt opgemaakt, zal als basis dienen voor de bepaling van het toekomstig digitaliseringsbudget.

3.2.4 Knelpunten bij digitale ontsluiting

Juridische (auteursrechten) of technische (informaticaproblemen) obstakels kunnen de digitalisering van de collecties bemoeilijken en vertragen. Het Rekenhof peilde naar de belemmeringen die de collectiebeheerders bij de digitalisering ondervonden.

Auteursrechten

Het grootste deel van de collectie van het KMSKA valt onder het publiek domein, waarop de kunstenaars of hun erfgenamen geen auteursrechten meer hebben. Voor het overgrote deel van de gedigitaliseerde collectie is ook de rechtenafstand van de fotograaf contractueel geregeld. Op een 100-tal kunstwerken rusten echter nog auteursrechten en voor enkele afbeeldingen verhinderen de auteursrechten van de fotograaf openbaarheid. Vooral voor collecties met hedendaagse kunst verhindert het auteursrecht vaak de ontsluiting.

Het M HKA regelt de rechten op afbeeldingen voor recente aanwinsten in zijn contracten met de kunstenaars. Voor oudere aanwinsten klaart het museum systematisch de rechten op afbeeldingen die tot de kerncollectie behoren. Het kreeg daarvoor enkele maanden extra capaciteit uit het project *Auteursrechten* van het museale samenwerkingsverband *Contemporary Art Heritage Flanders* (CAHF) (2015-2016). Het M HKA heeft daarvoor ook nieuwe standaardcontracten uitgewerkt en de kunstenaars of hun erfgenamen aangeschreven.

Voor de kunstobjecten in het Kasteel van Gaasbeek vormen auteursrechten meestal geen hinderpaal, aangezien het om oudere werken gaat. Het museum fotografeert zelf zijn kunstwerken of gebruikt de foto's van Lukasweb, waarmee het een gebruiksakkoord heeft gesloten.

Felixart heeft de auteursrechtelijke aspecten van de digitalisering contractueel geregeld met de vzw *Vrienden van Felix De Boeck* voor het deel van de collectie waarvan de vzw eigenaar is. De samenwerking met andere instanties is voor de vzw moeilijker.

De provincie, die eigenaar is van het Raveelmuseum, beschikt voor alles wat tot de collectie van het museum behoort, over een licentie voor alle bestaande en toekomstige manieren en vormen van exploitatie, behalve merchandising. Voor het gebruik door derden en de publicatie of afbeelding van werken die niet tot de collectie behoren, moet het museum afzonderlijk toestemming vragen aan de erfgenamen van de kunstenaar.

---

88 Niet alleen CJM maakt gebruik van dit onderhoudscontract, ook het Frans Masereel Centrum en het Kasteel van Gaasbeek.

89 Uitzonderlijk droeg het departement CJM in 2016 bijkomende kosten voor extra accounts (220 euro), prepaid services (1.760 euro) en de hostingkosten van de Resolver (tool voor aanmaak van unieke internetadressen die de uitwisseling van data met andere databanken moet mogelijk maken) in het kader van het project persistente identificatie (459,80 euro).

Het departement CJM startte de licentieregeling voor de reproductierechten van de hedendaagse kunst in de collectie pas in 2001. Sindsdien heeft het dat voortgezet voor de nieuwe aankopen. Voor de kunstwerken die het aankocht vóór 2001 verkreeg het maar af en toe van een kunstenaar de reproductierechten voor alle werken in de collectie. Daarom nam CJM deel aan het project *Auteursrechten* van het CAHF. Er vond een analyse van de bestaande situatie plaats en CJM klaart nu systematisch de rechten op afbeeldingen die tot de kerncollectie behoren. Het heeft de focus gelegd op kunstwerken van 1992 tot 2015. Het heeft ook nieuwe standaardcontracten uitgewerkt voor de overdracht van auteursrechten. In de periode april-juli 2016 heeft het 119 kunstenaars gecontacteerd en 100 overeenkomsten verzonden voor een 2.000-tal werken. Eind september 2016 had het 1.100 kunstwerken geklaard. Het departement heeft in 2017 een vervolgopdracht gegeven aan het CAHF voor het klaren van de auteursrechten voor een nieuwe groep kunstwerken en wil op termijn alle kunstwerken sinds 1972 klaren.

Andere knelpunten

De collectiebeheerders wezen op nog enkele technische of andere belemmeringen bij de digitalisering.

Het KMSKA signaleerde het ontbreken van een geïntegreerd DAM-systeem (digital asset management[90]) als een hinderpaal. Het vond ook dat zijn beperkte technische kennis over de ontsluitingssystemen digitalisering bemoeilijkt. Organisaties als de VKC en Packed vzw kunnen daar volgens het museum bij helpen. Bovendien moeten digitale catalogi kunnen meegroeien met het evoluerende internet. Voor nieuwe toepassingen, zoals apps en andere digitale begeleiding, zijn de kostprijs en de snelle veroudering een hinderpaal.

Het M HKA meldde geen problemen behalve onvoldoende personeelscapaciteit. Nochtans is er een probleem met de uitwisselbaarheid van de gegevens in het registratiesysteem Adlib en het ontsluitingssysteem Ensemble.org. Het museum deelde ook mee dat de Vlaamse musea, in tegenstelling tot andere externen, nog niet ingingen op het aanbod door het M HKA van het platform Ensemble.org als netwerk voor gestructureerd, multidisciplinair onderzoek[91].

Het Kasteel van Gaasbeek meldde technische moeilijkheden met de verwerking in Adlib. Het departement CJM zorgt wel voor ondersteuning, maar het Kasteel mist algemene instructies voor de invulling.

Ook het departement CJM wees erop dat digitale gegevens onderhevig zijn aan technische vernieuwingen, wat een voortdurende kennisupdating vergt. Volgens het departement heeft de Vlaamse overheid nog geen beleid voor de opslag van digitale bestanden. Het departement slaat de bestanden van de collectie van de Vlaamse Gemeenschap momenteel op de Adlib-server op, maar kampt met een acuut gebrek aan opslagruimte. Het moet sommige gegevens ook verbeteren. Momenteel zuivert het de gegevens uit en stelt het richtlijnen voor de

[90] Het beheren van digitale bestanden door ze georganiseerd op te slaan, ze te verrijken met metadata en beschikbaar te maken voor personen die daar specifieke toegang voor hebben. Daardoor kunnen bestanden gedeeld worden zonder ze te vermenigvuldigen. Per document is er automatisch versiebeheer en exacte gegevens kunnen worden bijgehouden of achterhaald.

[91] De recente beleidsbeslissing van de minister het M HKA een rol te geven voor de beeldende kunstarchieven in Vlaanderen, kan daarin verandering brengen.

opslag van beelden op. Daarnaast werkt het aan een duurzame oplossing[92]. Het departement CJM haalde voor de beperkte publieksontsluiting van deze collectie ten slotte nog een aantal andere redenen aan:

- Bij het aankoopbeleid van de kunstwerken in de periode 1960-1990 lag de nadruk niet op ontsluiting, maar op de financiële ondersteuning van kunstenaars.
- CJM legt in zijn ontsluitingsbeleid de nadruk op bewaargevingen aan erfgoedinstellingen en openbare instellingen. Daarom laat het departement de digitale ontsluiting grotendeels aan de bewaarhebbende musea over.
- Het departement stapte de voorbije jaren in een aantal digitale projecten van de vzw Packed, het landelijk expertisecentrum digitalisering. Zo werkte het samen met een aantal actoren uit de cultureel-erfgoedsector aan het *PID*-project[93], dat streefde naar open data die eenvoudig kunnen worden ontsloten langs publieke digitale wegen. Deze algemene toekomstvisie voor collectieregistratie vergt evenwel de vervulling van een aantal randvoorwaarden: communicerende systemen, opgekuiste metadata en reproducties en geklaarde auteursrechten. CJM tracht deze randvoorwaarden momenteel te realiseren in het *verbeteringstraject collectieregistratie collectie Vlaamse Gemeenschap*.

3.3 Randvoorwaarden voor ontsluiting

3.3.1 Rechtsgeldige titels

Voor alle kunstobjecten waarover een instelling kan beschikken, moet in principe een rechtsgeldige titel voorhanden zijn. Het Rekenhof heeft vastgesteld dat de instellingen inderdaad kunnen beschikken over verwervingsbewijzen, eigendomstitels en bewaargevings- en bruikleenakten:

- Het KMSKA heeft een dossier voor elke verwerving in het museum: de overdracht van de collectie van het KMSKA door de federale overheid aan de Vlaamse Gemeenschap bij koninklijk besluit van 27 oktober 2000 is daarvoor een omvattende bron. Het museum beschikt ook over de akten van legaten, schenkingen en de handgiften van het eigen vermogen.
- Het M HKA beschikt eveneens over verwervingsbewijzen: schenkingsakten door private personen of de vrienden van het M HKA, aankopen door het M HKA zelf, ...
- Voor het Kasteel van Gaasbeek zijn de eigendomstitels van de meeste kunstobjecten vervat in de schenkingsakte door Markiezin Arconati Visconti (1921)[94]. Van latere verwervingen, eerder beperkt in aantal, beschikt de boekhouding over aankoopbewijzen.
- De eigendomstitels van de deelcollectie van de Vlaamse Gemeenschap bij het FeliXart-museum zitten vervat in twee schenkingsakten door Felix De Boeck.
- De schenkingsakte van Roger Raveel aan de Vlaamse Gemeenschap geldt op vergelijkbare wijze als wettelijke titel.
- De administratie CJM beschikt over de eigendomsbewijzen van de werken die zij na 1963 heeft verworven. Voor de periode tot 2007 bewaart zij ze in het rijksarchief. De bewijzen

[92] Project beeldenhub in samenwerking met de vzw Packed: een beeldenhub is het deel van een beeldbank dat ervoor zorgt dat beelden duurzaam toegankelijk zijn voor hergebruik.

[93] PID: Persistente identificatie.

[94] Voor sommige objecten uit de schenking zijn ook voorafgaande, individuele verwervingsbewijzen voorhanden.

voor de periode van 2008 tot heden bewaart de administratie zelf[95]. CJM had ten tijde van de audit geen duidelijk zicht op de archiveringsplaats van de aankoopbewijzen voor aankopen van vóór 1964. CJM acht het onmogelijk dit zelf te achterhalen zonder informatieverstrekking door het medebeheer[96].

De eigendomstitels van de kunstwerken zijn nog zelden het voorwerp van betwisting[97]. Er resten dan ook weinig problemen[98].

Voor dertien werken die het KMSKA betrekt uit de collectie Vlaamse Gemeenschap is het niet duidelijk of het gaat om een schenking, dan wel om een langdurige bruikleen. Zij zijn opgenomen in de inventaris als schenking aan het KMSKA. Het M HKA heeft vragen bij één deelcollectie, die deel uitmaakte van een nalatenschap zonder erfgenamen en die door de beheerder van de nalatenschap in bewaring werd gegeven bij M HKA[99]. De respectieve inventarissen van beide musea maken melding van deze in aantal beperkte onzekerheden over de herkomst van kunstvoorwerpen.

3.3.2 Aspecten van bewaargeving en bruikleen

Het Rekenhof heeft het bewaargevings- en bruikleenproces bij de vijf musea en het departement CJM onderzocht. Het heeft, zowel voor uitgaande als voor inkomende bruiklenen en bewaargevingen, de overeenkomsten en hun registratie onderzocht, alsook eventuele discrepanties tussen de geregistreerde bewegingen en de feitelijke toestand. Het ging ook na of bewaargevingen en bruiklenen gepaard gaan met conditiecontroles.

In de musea zijn de verantwoordelijken voor bruiklenen en bewaargevingen aangewezen (registratoren, tentoonstellingscoördinatoren, conservator[100], ...). Voor de collectie van de Vlaamse Gemeenschap is één medewerker verantwoordelijk voor de bruiklenen. De verantwoordelijkheid voor de bewaargevingen berust wegens de complexiteit bij de teamverantwoordelijke.

3.3.2.1 Bewaarnemingen en inkomende bruiklenen[101]

De musea regelen inkomende bruiklenen en bewaarnemingen meestal in aparte, gestandaardiseerde overeenkomsten. Uitzonderlijk bundelen zij de bewaarneming van verscheidene werken in één overeenkomst, bijvoorbeeld de kunstwerken die zij tijdens de sluiting van het KMSKA in bewaring kregen. Voor de kunstwerken die Felix De Boeck aan de Vlaamse

---

95 De aankoopdossiers van sleutelwerken en topstukken worden eveneens bewaard.

96 CJM gaat ervan uit dat de eigenaar deze informatie moet aanleveren.

97 Destijds claimde de stad Antwerpen bepaalde werken van het KMSKA. Er bestaat nu evenwel een consensus dat de werken waarvoor geen documenten het eigenaarschap van de stad bevestigen, geacht worden eigendom van het museum te zijn. Omgekeerd laat ook het museum aanspraken varen op werken waarvan het geen duidelijk bewijs van eigendom heeft.

98 Zo loopt momenteel een claim voor een werk van het KMSKA dat op het einde van de Tweede Wereldoorlog zou zijn gestolen uit een depot in Bremen en dat eigendom was van een private persoon. Er zal een beoordelingscommissie worden opgericht om de gegrondheid van de claim te beoordelen. Voorlopig blijft het werk geïnventariseerd als eigendom van de Vlaamse Gemeenschap (KMSKA).

99 Indien aanspraken van een mogelijke erfgenaam rechtsgeldig zijn, zullen de werken worden afgestaan.

100 Bij het Raveelmuseum zijn dat formeel de eigenaars van de collectie (provincie, Vlaamse Gemeenschap, gemeente). Voor langdurige bruiklenen is hun handtekening vereist. Korte bruiklenen kan de conservator zelf regelen.

101 Niet van toepassing voor de collectie van de Vlaamse Gemeenschap (departement CJM).

Gemeenschap schonk, bestaat geen formele, specifieke bewaargevingsovereenkomst tussen de begunstigde en FeliXart, aangezien de werken al ingevolge de schenking voor het museum voorbestemd waren.

Voor het Roger Raveelmuseum zijn de bewaarnemingsovereenkomsten opgesteld per deelcollectie (gemeente, provincie, Vlaamse Gemeenschap). Het museum heeft ook bewaarnemingen van private personen of andere musea globaal opgemaakt per persoon of museum, weliswaar met vermelding van elk werk.

Bewaarnemingen inventariseren de musea doorgaans, in tegenstelling tot de bruiklenen, waarvoor, afhankelijk van het gehanteerde registratiesysteem, een specifieke module (TMS) of een gescheiden bestand bestaat (bijvoorbeeld Excel of FileMaker).

De vijf onderzochte musea bevestigden dat de effectief in bewaring gehouden kunstwerken niet afwijken van de overeenkomsten. Zij hebben naar eigen zeggen geen kunstwerken in bewaring waarvoor geen document meer bestaat of, omgekeerd, geen verloren kunstwerken waarvoor een document toch bewaarneming zou aangeven. Beperkte verschillen, bijvoorbeeld wegens diefstallen in het verleden, zijn administratief rechtgezet. Binnen de scope van zijn onderzoek kon het Rekenhof dit niet verder nagaan.

3.3.2.2 Bewaargevingen en uitgaande bruiklenen

Algemeen

De bewaargevingen en uitgaande bruiklenen[102] zijn doorgaans het voorwerp van individuele overeenkomsten per kunstwerk, in principe gestandaardiseerd, maar aanpasbaar naargelang het geval. Bruiklenen kunnen ook worden gegroepeerd per tentoonstelling. De inventaris maakt meestal[103] melding van bewaargevingen en bruiklenen. De musea hanteren eigen overeenkomsten. De Vlaamse Gemeenschap reikt ze soms aan, bijvoorbeeld voor het in bruikleen geven van werken uit haar deelcollectie in bewaring bij het Raveelmuseum.

De fysieke ontsluiting van de collectie van de Vlaamse Gemeenschap geschiedt uitsluitend door middel van bewaargevingen en bruiklenen. Het departement CJM hanteert specifieke overeenkomsten naargelang de medecontractant of het gevraagde kunstwerk. Voor bewaargevingen stelt CJM overeenkomsten op per standplaats, gestandaardiseerd per categorie van bewaarnemer. Er zijn algemene bewaargevingsaktes voor de openbare instellingen en musea die niet zijn ingedeeld op het Vlaams niveau. Erkende landelijke musea hebben afwijkende overeenkomsten met meer verantwoordelijkheden. Voor topstukken en sleutelwerken gelden nog andere overeenkomsten, met specifieke voorwaarden. Voor aan de Vlaamse Gemeenschap geschonken kunstwerken, werden aktes opgesteld met specifieke bepalingen uit de schenkingsakte. CJM bewaart de ondertekende bewaargevingsovereenkomsten in een papieren archief, geklasseerd volgens de standplaatsen. De digitale documenten bewaart het in een

[102] Aan musea, overheidsinstellingen en, soms, private locaties.

[103] Niet altijd (bijvoorbeeld Gaasbeek noteert zijn weinige bruiklenen niet in de inventaris).

digitale inventaris, geordend volgens de standplaatscode[104]. Per bruikleen sluit het een aparte overeenkomst op grond van een modelovereenkomst[105].

Discrepanties

Bij de musea deden zich weinig discrepanties voor tussen in bruikleen of bewaring gegeven kunstwerken en de overeenkomstige documenten. Alleen het KMSKA gaf aan dat een aantal in bewaring gegeven kunstwerken in de loop der tijden verloren zijn gegaan, onder meer door de brand in de universiteitsbibliotheek van Leuven in 1940[106] of door de onafhankelijkheid van Belgisch-Congo in 1960[107]. Ook enkele kunstwerken die aan kabinetten of administraties in bewaring werden gegeven, kunnen niet meer gelokaliseerd worden.

Voor de collectie van de Vlaamse Gemeenschap is de situatie complexer. De papieren en digitale archieven bevatten in principe alle bewaargevingsovereenkomsten en briefwisseling met de bewaarnemer, maar voor zeer oude bewaargevingen[108] ontbreken soms akten of overeenkomsten. Die werken zijn vaak meteen na aankoop in bewaring gegeven en de locatie werd niet meer gecontroleerd. Het is evenwel mogelijk dat een andere medebeheerder over bewaargevingsdocumenten beschikt, waarvan de Vlaamse Gemeenschap geen weet heeft[109]. De onderscheiden medebeheerders hanteren immers elk hun eigen digitale registratiesysteem, zonder systematische doorstroming van informatie. Omgekeerd is de overeenstemming tussen de gedocumenteerde bewaargevingen en de reële toestand in de bewaarplaatsen onzeker bij gebrek aan (recente) standplaatscontroles, zoals eerder beschreven.

Sinds 2011 doet de bewaarnemer of het departement CJM voor elk verloren kunstwerk consequent een aangifte bij de lokale politie[110]. Die neemt het kunstwerk op in de Interpol databank van verloren kunstvoorwerpen, zodat het internationaal wordt geseind. Vóór de aangifte gaat CJM wel na of de andere medebeheerders de huidige locatie van het kunstwerk niet kennen.

3.3.2.3 Beëindiging van bewaarnemingen en bewaargevingen

De bewaarnemer verzoekt regelmatig om een beëindiging van een bewaarneming, bijvoorbeeld bij de sluiting van een museum, het ontbreken van een verzekeringsbudget of een verminderde interesse voor de werken. Soms beëindigt ook de bewaargever de overeenkomst, bijvoorbeeld omdat de conditie van het werk of de bewaaromstandigheden niet meer voldoen of om het werk te gebruiken in een tentoonstelling. De overeenkomsten maken dergelijke beëindigingen mogelijk.

---

104 Adlib omvat geen rechtstreekse koppeling naar de bewaargevingsovereenkomsten in het digitale archief, dat een afgescheiden applicatie is. Het maakt wel melding van de huidige standplaats van het kunstwerk. Met die code zijn alle documenten vindbaar in het papieren en digitale archief.

105 Adlib bevat een tabblad tentoonstellingen. Een dossiernummer koppelt dat aan de papieren en digitale dossiers.

106 Twee werken gingen verloren.

107 Elf van de veertien werken uitgeleend aan de gouverneur-generaal in Leopoldstad gingen verloren.

108 Uit de periode 1860-1961 (Belgische collectie).

109 Een medebeheerder kan het werk ondertussen mogelijks bij een andere locatie in bewaring hebben gegeven.

110 Voordien was er geen procedure en vonden bijgevolg ook geen aangiften plaats.

3.3.2.4 Vaststelling toestand van kunstwerken in bruikleen of bewaargeving

De mate waarin zij de conditie van bewaargevingen en in- en uitgaande bruiklenen vaststellen bij verplaatsing, varieert van museum tot museum. Principieel zou elke verplaatsing het voorwerp moeten zijn van conditierapportering vóór en na:

- Het KMSKA stelt conditierapporten op bij het uitpakken en inpakken van kunstwerken, ondertekend door beide partijen. Bij uitgaande bruiklenen stuurt het museum een koerier mee, die de toestand ter plekke kan controleren. Het KMSKA controleert ook regelmatig de locaties. Het vraagt de bruikleennemer altijd om een facility-rapport met informatie over de bewaar- en presentatieomstandigheden.
- Het M HKA stelt niet altijd conditierapporten op. Voor zeer waardevolle kunstwerken stuurt het wel altijd een koerier mee en stelt het de toestand effectief tegensprekelijk vast.
- Gaasbeek controleert summier.
- FeliXart en het Roger Raveelmuseum stellen conditierapporten op.
- Bij bewaargevingen en bruiklenen uit de collectie van de Vlaamse Gemeenschap neemt het departement CJM opmerkingen over de toestand van een werk in de overeenkomsten zelf op. Het geeft kunstwerken maar in bewaring als ze in goede staat zijn: de ondertekening van de bewaargevingsovereenkomst door beide partijen geldt als een bewijs daarvan. Afhankelijk van de soort bewaarnemer en de aard van het kunstwerk verschillen de verantwoordelijkheden. Erkende Vlaamse bewaarnemende musea moeten zelf aangeven in welke toestand de kunstwerken zich bevinden en dat opvolgen in hun jaarverslagen. Voor sleutelwerken en topstukken wordt de huidige toestand bij aanvang van de bewaargeving aangegeven in de overeenkomst, met een conditierapport als bijlage. Andere standaardovereenkomsten vermelden de toestand van de kunstwerken niet. In de praktijk vertrekken de gekozen werken in goede staat naar de bewaarnemer, die ze moet verzekeren tegen alle risico's en aansprakelijk is voor verlies en schade. Voor de beoordeling van een bruikleenaanvraag is de conditie van een kunstwerk een essentieel criterium en stelt het departement CJM een conditierapport op. Bij de terugkeer van het kunstwerk controleert het op schade. De belangrijke museale kunstwerken krijgen conditiecontroles ter plaatse. Voor de andere kunstwerken vraagt CJM de bewaarnemer om controles en foto's.

3.3.3 Inventaris- en conditiecontroles

Eerder werd vastgesteld dat de digitale inventarissen in de musea en het departement zo goed als volledig zijn. Het Rekenhof ging omgekeerd ook na of alle geïnventariseerde kunstwerken ook daadwerkelijk beschikbaar zijn, dus of de feitelijke toestand beantwoordt aan de inventarissen. Het onderzocht ook of regelmatig inventarisverificaties plaatsvinden.

Inventariscontroles

De onderzochte musea brengen op de meeste kunstobjecten materieel een uniek inventarisnummer aan, tenzij het materiaal of de opbouw van een werk dat niet toestaan[111]. Bij het Kasteel van Gaasbeek is de nummering nog onvolledig, zoals bleek uit een beknopte steek-

[111] Dat is soms het geval bij het M HKA.

proef tijdens een controlebezoek van het Rekenhof[112]. Het Roger Raveelmuseum bracht nummers op de tekeningen aan, maar vooralsnog niet op de schilderijen en de objecten.

De museuminventarissen geven telkens aan waar een werk zich bevindt (tentoonstellingszaal, depot ...), met zorgvuldige vermeldingen van verplaatsingen, zoals bewegingen in en uit depot[113]. De gehanteerde inventarisatiesystemen, zowel TMS als Adlib, bevatten rubrieken voor de registratie van de verplaatsingen.

In de musea zijn verschillen tussen geïnventariseerde data en de tentoongestelde of gestockeerde kunstobjecten doorgaans beperkt. De musea nemen de nodige initiatieven om de overeenstemming te bewaken, zoals blijkt uit het overzicht in de bijlage 2.

Het Rekenhof bezocht het extern depot, dat tijdens de renovatie een deel van de KMSKA-collectie bewaart. Het stelde vast dat de geordende indeling van het depot en de sterke automatisatie met het scannen van inventarisnummers[114] de kans op discrepanties sterk verkleinen. Ook het M HKA huurt externe depotruimte.

In het algemeen rapporteren de musea over de inventariscontroles in een vorm die aansluit bij de aard en diepgang van de controles (specifieke rapporten, verwijzingen in de inventaris, verslag van de bedrijfsrevisor of jaarverslagen).

Voor de collectie van de Vlaamse Gemeenschap zelf is de situatie minder gunstig. Het departement CJM heeft een aantal procesmatige voorzieningen getroffen: het heeft alle kunstwerken geïnventariseerd met een uniek nummer en een specifieke, vaste standplaats in de inventaris toegewezen, waarbij elke standplaats een eigen code kreeg. CJM moet elke beweging van een kunstwerk, hetzij intern in de depots[115], hetzij extern, in principe registreren in Adlib[116]. In de praktijk onderscheidt de Vlaamse Gemeenschap echter 1.668 standplaatsen, die, vooral wegens personeelsgebrek, niet werden geactualiseerd, sommige zelfs sinds jaren niet meer. Daardoor ontbreekt de zekerheid dat bewaarplaatsen nog bestaan in de vorm, op de plek en met de kunstwerken die de gegevensbank van CJM vermeldt. De overeenstemming tussen inventaris en feitelijke toestand kan dan ook bezwaarlijk worden gegarandeerd. Vooral in de bewaarplaatsen waar lang geen plaatsbezoek meer plaatsvond, is de kans op discrepanties groot. De onderstaande vaststellingen verduidelijken dit nog meer:

- Standplaatscontroles vinden vandaag maar sporadisch plaats bij specifieke aanleidingen daartoe (schadegeval, vernieuwing van een bewaargevingsakte met een museum, nieuwe bruikleen, ...). Het team Collectie heeft in 2014 en 2015 in amper 26 instellingen (externe) standplaatscontroles uitgevoerd voor 840 kunstwerken. Slechts één medewerker, die nog andere taken uitvoert, is ermee belast. Volgens een studie zijn vier VTE nodig om elke bewaarlocatie om de vijf jaar aan te doen.

---

[112] Ongeveer de helft van de objecten droeg geen nummer. De mate waarin de inventarisnummers aangebracht waren, hangt ook daar samen met de aard van de objecten. Schilderijen droegen doorgaans de nummering, smeedwerk en textiel minder, evenmin als objecten die fysiek deel uitmaken van het onroerende patrimonium. Het Kasteel beschouwt het nummeren van de objecten thans als een prioriteit.

[113] Enkele kleine onvolkomenheden niet te na gesproken, zoals bleek uit de controles ter plaatse.

[114] Gekoppeld aan TMS-registratiesysteem.

[115] Ook een verplaatsing binnen het depot (één standplaatscode) wordt aangegeven in Adlib.

[116] Een uitzondering daarop zijn de bruiklenen, wegens hun tijdelijk karakter. Zij behouden hun originele standplaatscode, maar worden wel specifiek geannoteerd in Adlib.

- Los van het geregistreerde verlies van 201 werken, heeft het departement CJM geen zekerheid over de huidige locatie van 2.313 geïnventariseerde kunstwerken, dat wil zeggen zonder indicatie van verlies.
- CJM onderwerpt evenmin het eigen depot systematisch aan een inventarisverificatie. De geplande verhuis in 2018 naar een nieuw depot zal wel een controle van de ongeveer 3.000 gestockeerde kunstwerken met zich brengen.

Conditiecontroles

Samen met de overeenstemmingscontroles tussen inventaris en feitelijke toestand voeren de musea conditiecontroles uit. Zo startte het KMSKA voorafgaand aan de sluiting in 2007 met een systematische controle van de werken met het oog op veilig transport en een veilige opslag tijdens de verbouwingen. Op dit ogenblik vindt opnieuw een controle plaats in functie van de herinrichting van het nieuwe museum.

Externe conditiecontroles door de Vlaamse Gemeenschap van de in bewaring gegeven kunstwerken en van de toestand van de bewaarplekken zelf, zijn meer uitzondering dan regel. Samen met de vermelde inventarisverificaties in 26 instellingen in 2014 en 2015, vonden wel evenredig beperkte conditiecontroles plaats. In de vijf geauditeerde musea bleven deze controles erg beperkt: het M HKA, het Kasteel van Gaasbeek en FeliXart[117] werden niet bezocht, bij het KMSKA dateert de laatste conditiecontrole van 1998 en het Roger Raveelmuseum werd geïnspecteerd als regionaal ingedeeld museum[118], zonder dat dit een grondige controle van de toestand van de kunstwerken met zich bracht. Dat moet weliswaar worden beoordeeld in het licht van de strategie van de Vlaamse Gemeenschap, die erin bestaat geen controles uit te voeren van de toestand van de kunstwerken of van de locaties bij erkende musea ingedeeld op Vlaams niveau[119]. Voor andere musea en openbare instellingen gelden specifieke bewaargevingsvoorwaarden. De afdeling Cultureel Erfgoed volgt het beheer van de kunstwerken bij deze bewaarnemers op. De conditiecontroles beperken zich dus principieel tot niet-museale bewaarplaatsen en musea van lokaal of regionaal niveau.

3.4 Conclusies

Alle musea hechten belang aan de presentatie van zoveel mogelijk kunstwerken aan een zo ruim mogelijk publiek. Omdat permanente tentoonstellingen slechts een beperkt deel van de collectie kunnen omvatten, leggen ze de klemtoon op tijdelijke tentoonstellingen. Ook bewaargevingen en bruiklenen komen veelvuldig voor.

De omvang van de fysieke ontsluiting kan moeilijk worden vastgesteld. Het aandeel permanent tentoongestelde kunstwerken en het aandeel roterende werken variëren van instelling tot instelling. Doordat de musea en het departement het rotatiepercentage uit hun depots niet bijhouden, is het aandeel werken dat nooit gepresenteerd wordt, niet gekend. Het departement volgt de ontsluiting van de kunstwerken die het bij musea in bewaring gaf, niet op. Het wisselt maar occasioneel gegevens uit met de medebeheerders van de gezamenlijk beheerde werken.

---

[117] Het KMSKA van zijn kant controleerde zijn bewaargevingen tijdens de sluiting aan deze musea wel.

[118] Tijdens de vijfjaarlijkse erkenningsperiode voert de afdeling Cultureel Erfgoed van de Vlaamse administratie een inspectie uit bij het museum.

[119] Dit is een verantwoordelijkheid van deze musea, die daarover rapporteren in hun jaarverslagen.

Er zijn geen duidelijke cijfergegevens over de meer dan 18.000 kunstwerken die het departement CJM beheert. De talloze bewaarplaatsen zijn immers moeilijk op te delen in al dan niet publiek toegankelijke entiteiten. Bovendien is de informatie over vele bewaarplaatsen niet meer actueel. De reële toestand van de bewaargevingen werd onvoldoende opgevolgd en kan door personeelsgebrek moeilijk op korte termijn worden geremedieerd. Aangezien het onzeker is of alle bewaarplaatsen nog bestaan zoals vermeld in de gegevensbank van het departement CJM, is de kans op verschillen tussen de gedocumenteerde en de effectieve toestand groot. Overigens ontbreken ook akten over bewaargevingen van vóór 1961.

De digitale ontsluiting van de collecties is nog onvolledig. Oorzaken van de achterstand zijn het niet geheel op punt staan van de digitale registratie, het gebruik van een specifiek ontsluitingssysteem zonder koppeling aan het registratiesysteem en een gebrek aan mankracht. Auteursrechten, meer bepaald afbeelding- en publicatierechten, vormen in zekere mate een hinderpaal voor de digitale ontsluiting bij werken van hedendaagse kunstenaars, maar er wordt volop gewerkt aan het klaren van deze rechten.

Ook het ontbreken van een gezamenlijk beleid voor digitalisering bemoeilijkt een vlotte, kwaliteitsvolle digitale ontsluiting. De musea en de administratie werken met verschillende systemen en platformen, maar hebben elk op zich onvoldoende middelen en kennis om de ontwikkeling van de digitale technologie te volgen en hun systemen actueel te houden. Er zijn wel aanzetten tot samenwerking, zoals de gezamenlijke online catalogus die de VKC ontwikkelde. Het voortbestaan van de provinciale databanken voor digitale ontsluiting, waarvan enkele musea gebruik maken, was dan weer onzeker door de overdracht van de provinciale culturele bevoegdheden in 2018. Sinds 2013 werkt het expertisecentrum digitaal erfgoed *Packed* samen met enkele partners, waaronder de collectie Vlaamse Gemeenschap, aan een langdurig traject om de collectiedata uit de aangesloten databanken te integreren en doorzoekbaar te maken en ze in verschillende formaten beschikbaar te stellen voor hergebruik.

De Vlaamse instellingen nemen de bewaarnemingen op in hun inventaris en repertoriëren de tijdelijke inkomende bruiklenen apart. Verwervingsregisters los van de inventarissen, zijn niet gebruikelijk, op dat van het departement CJM na.

De musea voeren voldoende inventariscontroles en conditiecontroles uit om de overeenstemming tussen de geïnventariseerde data en de reële bewaarplaats en toestand van de kunstobjecten te waarborgen. Voor de collectie van de Vlaamse Gemeenschap bestaan daarvoor minder garanties, onder andere door onvoldoende stockverificaties.

De instellingen beschikken over rechtsgeldige titels voor hun kunstwerken. De problemen zijn op dat vlak beperkt. De Vlaamse Gemeenschap beschikt over onvoldoende informatie over de eigendomstitels van oudere aanwinsten in medebeheer en beschouwt de aanlevering daarvan als een taak van de medebeheerder-eigenaar.

HOOFDSTUK 4

Publieksontsluiting: promotie en omkadering

4.1 Promotionele activiteiten

Promotie door de collectiebeheerders

Een ruime ontsluiting vergt ook de promotie van de collectie. Het Rekenhof ging na welke promotieactiviteiten de collectiebeheerders recent ondernamen of in de nabije toekomst plannen. Het stelde vast dat alle collectiebeheerders een website hebben waarop zij het museum en de tentoonstellingen toelichten. Het departement CJM organiseert geen tentoonstellingen en maakt geen promotie voor zijn collectie. De website van het departement CJM bevat informatie over de collectie en de mogelijkheden tot bruikleen en bewaarneming. Bijlage 3 geeft een overzicht van de promotionele activiteiten die de musea zelf opzetten.

FeliXart en, sinds zijn sluiting, het KMSKA, hebben geen vaste tentoonstelling en kunnen die dan ook niet promoten. Het M HKA heeft pas sinds eind april 2017 een permanente tentoonstelling en promoot die op zijn website. Het Kasteel van Gaasbeek promoot zijn collectie niet op zich, maar promoot de tentoonstellingen, waarin de collectie fungeert als onderdeel van de locatie en de sfeer. Het Raveelmuseum heeft een gedrukte museumfolder over het gebouw en de permanente tentoonstelling, die raadpleegbaar is op de website, maar het verspreidt de folder niet buiten het museum.

Vóór elke tentoonstelling voeren het KMSKA, het M HKA en het Kasteel van Gaasbeek een communicatiecampagne op maat, met een combinatie van verschillende gedrukte of digitale middelen. Het KMSKA heeft een communicatiestrategie voor de periode tijdens de sluiting. FeliXart en het Raveelmuseum maken ook actief promotie voor hun tijdelijke tentoonstellingen, maar met een beperkter middelenarsenaal.

Tot de vaste promotiemiddelen die alle musea gebruiken, behoren persberichten of een aangepast persaanbod, persoonlijke contacten met de pers, (digitale) nieuwsbrieven en uitnodigingen voor openingen en evenementen. Alle musea publiceren hun activiteiten ook op landelijke platformen voor vrijetijdsbesteding, zoals *Uit in Vlaanderen* en *Vlieg*. Ze nemen zo mogelijk deel aan landelijke evenementen zoals de erfgoeddag of monumentendag.

Alle musea zijn actief op de sociale media. Het KMSKA, het M HKA en het Kasteel zijn op verschillende media actief. Het KMSKA en het M HKA plaatsen ook filmpjes op Arttube[120] of op Youtube.

[120] Arttube is een videokanaal voor kunst en design in België en Nederland.

Enkele musea sluiten partnerships met (sociaal-)culturele organisaties die publiciteit maken in ruil voor ledenkortingen. Het KMSKA publiceert een museummagazine met informatie en duiding bij het beleid, de collecties, de tentoonstellingen en het onderzoek.

De musea voorzien geen grondige wijzigingen in hun promotie voor de nabije toekomst. Het M HKA biedt sinds kort teambuildingsactiviteiten aan, waarbij het zowel het museum als de collectie betrekt. Het KMSKA bereidt een campagne voor die toewerkt naar de heropening van het museum. Het museum werkt een nieuwe marketing- en communicatiestrategie uit.

Het departement CJM laat de promotie over aan de instellingen die kunstwerken in bewaring hebben. Alleen voor de orgelcollectie Ghysels is er een klein communicatiebudget (2.500 euro).

Promotie via samenwerking

Door samen te werken met partners, kunnen musea een ruimer publiek bereiken. De Vlaamse Gemeenschap wil ook de ontsluiting van kunst bevorderen door de banden met andere beleidsdomeinen aan te halen. Het Rekenhof ging na of de onderzochte musea voor de collectiepromotie concrete samenwerkingsafspraken hebben gemaakt met (openbare of private) organisaties in de sectoren toerisme, onderwijs en innovatie. Bijlage 4 brengt de resultaten daarvan in kaart.

Alle onderzochte musea bleken samen te werken met de toeristische sector voor de bekendmaking van hun museum. Het KMSKA en het M HKA werken structureel samen met de toeristische dienst van de stad Antwerpen. Voor sommige evenementen maken zij specifieke afspraken, zoals voor de KMSKA-tentoonstelling bij de opening van het MAS. Het bestuursakkoord van Antwerpen staat het KMSKA en het M HKA toe gebruik te maken van alle communicatiekanalen van de dienst toerisme[121]. Beide musea werken ook geregeld samen met Toerisme Vlaanderen voor promotie en eventuele financiële ondersteuning. Momenteel loopt ook een samenwerking voor het hefboomproject *Vlaamse Meesters* van Toerisme Vlaanderen, waarin het KMSKA en het M HKA participeren[122]. Daarbuiten heeft het KMSKA een principeovereenkomst dat Toerisme Vlaanderen zal bijdragen in de evenementen bij de opening van het nieuwe museumgebouw. In 2016 deed het KMSKA ook een beroep op de budgetten van Internationaal Vlaanderen voor culturele promotie in het buitenland[123].

Het Kasteel van Gaasbeek werkt op informele wijze samen met Toerisme Vlaanderen en met de toeristische diensten van Vlaams-Brabant en het Pajottenland. Het bezoekerscentrum aan het onthaal resulteert uit de samenwerking met Toerisme Vlaams-Brabant.

FeliXart en het Raveelmuseum werken samen met de toeristische dienst van de respectieve provincies Vlaams-Brabant en Oost-Vlaanderen. FeliXart sloot ook een samenwerkingsovereenkomst met de vzw Toeristische attracties. Het Raveelmuseum biedt aan zijn onthaal

---

[121] Punt 285 en 287 van het bestuursakkoord stelt dat alle communicatiekanalen van de dienst toerisme ook beschikbaar zijn voor de culturele organisaties van de stad.

[122] Sinds 2015 investeert Toerisme Vlaanderen via de impulsprogramma's in hefboomprojecten. Het gaat om projecten met een groot rendement voor de maatschappij, de economie en de ondernemers. In het kader van het barokjaar 2018 zal het M HKA een tentoonstelling organiseren met oude en moderne kunst. Een jaar later zal het KMSKA een grote tentoonstelling organiseren met onder meer werken uit het M HKA.

[123] Voor de Ensortentoonstelling in samenwerking met de Royal Academy of Arts in het najaar van 2016.

ruimte voor een toeristisch loket van de gemeente en de regio. Het museum maakt ook deel uit van een samenwerkingsverband tussen de erfgoeddienst van de provincie, de vzw Toerisme Leiestreek en de kunstmusea in de Leiestreek, onder meer voor de organisatie van de Biënnale van de schilderkunst.

De samenwerking met het onderwijs verloopt vooral informeel. Alleen het KMSKA gaf aan dat het structureel samenwerkt met actoren uit de onderwijssector, zoals de dienst onderwijs en cultuur van de stad Antwerpen, Canon Cultuur en Zomerschool. Het museum is ook aangesloten bij initiatieven die leerkrachten sensibiliseren voor culturele activiteiten. Het Raveelmuseum heeft een samenwerkingsovereenkomst met de kunstacademie van Deinze.

De musea werken ook samen of overleggen met de stad of gemeente waarin ze gevestigd zijn. Het Kasteel van Gaasbeek heeft formele samenwerkingsovereenkomsten met de gemeente Lennik, de Rand en de provincie over het gebruik van de locatie voor sommige doeleinden (bijvoorbeeld muziekschool, bibliotheek, *rakkerrun*, ...) en over samenwerking met andere lokale organisaties, wat onrechtstreeks tot bekendmaking leidt.

De musea Gaasbeek en FeliXart die gelegen zijn in een park of natuurgebied maken ook promotie via het Agentschap Natuur en Bos.

4.2 Omkadering

4.2.1 Publiekswerking

Niet alleen de kwaliteit van de collectie is belangrijk, musea moeten de bezoeker ook een algehele beleving aanbieden. Het Rekenhof onderzocht welke instrumenten de musea inzetten om het museumbezoek te verrijken. Om een internationaal publiek aan te spreken, is het bijvoorbeeld nodig de instrumenten in verschillende talen aan te bieden. Het Rekenhof ging ook na of het museum beschikt over didactisch opgeleid personeel, dat kan bijdragen tot een interessante inhoud en opstelling, informatieverstrekking aan het publiek, opleiding van gidsen, workshops en ateliers, ... Bijlage 5 geeft een overzicht van de resultaten.

Alle musea bleken meer te bieden dan de loutere presentatie van de collectie. Zij richten hun omkadering dikwijls op bijkomende informatieverstrekking bij de tentoonstelling in rondleidingen, bezoekersgidsen en brochures, en soms ook catalogi en lezingen. Met uitzondering van de lezingen, bieden zij deze informatieve instrumenten meertalig aan. De grotere musea hebben meer mogelijkheden om actiever te werken rond de collectie en tentoonstellingen, bijvoorbeeld in workshops en ateliers. Zij hebben daarvoor meer personeel en de nodige accommodatie. Nieuwe vormen van omkadering beperken zich momenteel nog tot enkele apps en filmpjes in de grote musea. *Augmented reality* en *games* bevinden zich nog in de experimenteerfase, onder meer doordat deze instrumenten een belangrijke investering vergen en snel verouderen.

Het KMSKA, het M HKA en het Kasteel van Gaasbeek passen de omkadering aan per tentoonstelling. Het KMSKA werkt daarvoor samen met de gastlocaties. Het M HKA stelt voor de tentoonstellingen een bemiddelingsplan op in samenspraak met de curator en een projectwerkgroep. Het Kasteel schreef in samenwerking met een adviesbureau voor musea en publiek, een visietekst uit over de publiekswerking en -bemiddeling.

Alle musea gebruiken een aantal klassieke instrumenten. Met uitzondering van het Raveelmuseum hebben ze ook een, soms uitgebreide, educatieve werking voor kinderen en scholen. Alleen het KMSKA en het M HKA organiseren ook educatieve activiteiten voor volwassenen. Zij beschikken over facilitaire ruimten voor ateliers en workshops. Een spel of spelmateriaal bij de tentoonstellingen komt sporadisch voor.

Het gebruik van digitale, interactieve instrumenten voor publiekswerking is vooralsnog beperkt. Het KMSKA realiseerde voor sommige tentoonstellingen een webapplicatie of een introductiefilmpje voor kinderen[124]. In het M HKA kan de bezoeker op titelbordjes of fiches in de zalen QR-codes scannen voor meer informatie over het werk of een link naar ensembles.org. Het museum creëerde drie wandelingen rond en in het museum, die via een gratis app kunnen worden gemaakt.

Alleen de drie grootste musea hebben een aanbod voor moeilijk te bereiken doelgroepen. Ze hebben alle drie een vast aanbod voor blinden en slechtzienden en voor mensen met een migratieachtergrond die Nederlands leren (NT2). Het M HKA heeft ook een vast aanbod voor dementerende personen en hun omgeving. Dat omvat zowel rondleidingen in het museum als tentoonstellingen in het verzorgingstehuis waarmee het museum samenwerkt. De musea richten zich slechts sporadisch op andere doelgroepen.

Het KMSKA en het M HKA hebben een vriendenwerking en een jongerenwerking. De jongerenwerking wordt door beide musea samen uitgebouwd.

Ter ondersteuning van de publiekswerking bouwde het KMSKA een educatieve dienst met drie personeelsleden uit. Ook het M HKA belastte drie personeelsleden met de publiekswerking, elk met hun specialiteit: groepen, individuele bezoekers en digitale bezoekers. Het Kasteel van Gaasbeek heeft één personeelslid voor de educatieve werking en één voor de publiekswerking. FeliXart beschikt over één deeltijdse medewerker voor de educatieve werking en de communicatie. Het Raveelmuseum heeft geen specifiek personeel voor publiekswerking. Het telt behalve de conservator slechts drie deeltijdse personeelsleden.

Alle musea werken voor de publieksomkadering ook met freelance medewerkers, hoofdzakelijk voor de rondleidingen. De musea staan doorgaans zelf in voor de vorming van de gidsen. Het Kasteel van Gaasbeek optimaliseert jaarlijks de rondleidingen. Het departement CJM organiseert tentoonstellingen noch rondleidingen.

4.2.2 Infrastructuur als ondersteuning voor ontsluiting

De infrastructuur heeft een invloed op de ontsluiting van de collectie. Een gepaste infrastructuur maakt het mogelijk de werken op een aantrekkelijke en veilige manier te presenteren en de bezoekers op een aangename wijze te onthalen en wegwijs te maken. Het museumgebouw moet fysiek vlot toegankelijk zijn en het museum moet aandacht besteden aan de visuele aantrekkelijkheid van de museumomgeving. Het Rekenhof peilde daarom naar de infrastructuurtroeven en -tekortkomingen die de musea ervaren. Bijlage 6 geeft hiervan een overzicht.

---

[124] Voor de Rubenstentoonstelling in Brussel in 2014 werd geëxperimenteerd met *augmented reality* in een videogids. In 2015 organiseerde de educatieve dienst van het museum een dag voor game-ontwikkelaars om de mogelijkheden te onderzoeken van een *serious game* met het museum als leeromgeving. Er was echter weinig interesse en de activiteit werd afgelast.

Gebouwen

Het KMSKA renoveert zijn negentiende-eeuwse museumgebouw op het Antwerpse Zuid sinds 2011 grondig. De werken van het Masterplan lopen tot het najaar van 2019. Na de renovatie zal de infrastructuur beter aangepast zijn aan de moderne noden en meer ruimte bieden voor de presentatie van de collectie. Ook de tuin wordt heraangelegd als onderdeel van het museum en als buurttuin. Er blijft wel nood aan aangepaste administratieve ruimtes bij het museumgebouw. Die zijn immers niet vervat in het masterplan.

Het M HKA heeft te weinig ruimte, zowel voor expositie als voor kantoren. Het gebouw dateert van 1985 en is aan renovatie toe. Ook meer eigen depotruimte zou nuttig zijn. Momenteel moet het museum voor een deel van de collectie depotruimte huren. Er is een traject in gang gezet dat moet leiden naar een volwaardige infrastructuur met museale tentoonstellingsruimtes voor een vaste collectieopstelling en forumfunctie[125].

Het Kasteel van Gaasbeek is aantrekkelijk gelegen en vlot bereikbaar met het openbaar vervoer. Het Kasteel is momenteel slechts partieel toegankelijk voor rolstoelgebruikers, die alleen de gelijkvloerse verdieping kunnen bezichtigen. Een deel van het Kasteel is overigens niet toegankelijk voor het publiek doordat de administratie er gevestigd is. Het masterplan, waarvan de uitvoering wellicht zal doorlopen tot 2020, zal structurele verbeteringen aanbrengen aan het kasteel en zijn omgeving waardoor het ruimer toegankelijk wordt, onder meer voor mindervalide bezoekers[126]. De nieuwe administratieve bijgebouwen zijn beperkter dan oorspronkelijk voorzien, waardoor een gedeelte van het kasteel door de administratie blijvend zal worden ingenomen ten nadele van de publieksruimte.

Voor FeliXart is de mogelijkheid om de leefomgeving (boomgaard en natuurgebied) en het woonhuis van de kunstenaar in de museumbeleving te betrekken, een troef. Het museum is vrij vlot bereikbaar met het openbaar vervoer. Het is gevestigd in een speciaal ervoor opgetrokken gebouw van ongeveer 20 jaar oud, dat goed toegankelijk is voor mindervaliden. De hoeve van de kunstenaar wordt momenteel gerestaureerd. Daarin zal een multimediale evocatie van het werk en de leefwereld van Felix De Boeck komen.

Het Raveelmuseum is gevestigd in een recent, speciaal ontworpen gebouw, met een optimale fysieke toegankelijkheid. Het ontbreken van een klimaatregeling vormt geen probleem voor de eigen collectie, maar is uitzonderlijk een belemmering voor het in bruikleen krijgen van werken. De landelijke ligging maakt het museum moeilijker bereikbaar met het openbaar vervoer.

---

[125] De Vlaamse minister van Cultuur heeft opdracht gegeven te onderzoeken op welke locaties in Antwerpen zo'n volwaardige museale infrastructuur mogelijk is, wat de budgettaire implicaties zijn en wat de stedenbouwkundige en toeristische impact is. Daarna zal beslist worden over eventuele infrastructuurwerken. Mogelijks worden de budgetten bij het FOCI vastgelegd voor het einde van de legislatuur.

[126] Liften zullen het gebouw toegankelijk maken voor rolstoelgebruikers. Een gedeelte van het depot wordt open, dat wil zeggen zichtbaar voor het publiek, en niet-getoonde objecten zullen naar het depot van de Vlaamse Gemeenschap verhuizen, wat het Gaasbeeks depot zal ontlasten.

Het departement CJM heeft nood aan meer en betere depotruimtes voor zijn collectie[127]. De verhuis naar het depot van de Vlaamse Gemeenschap in 2018 biedt daarvoor een oplossing.

Bibliotheken

De informatie in de museumbibliotheken kan eveneens bijdragen tot de ontsluiting van de collectie, vooral voor onderzoekers. Ook het brede publiek kan daarmee een betere kennis van de collectie verwerven.

De bibliotheken van de grote musea zijn toegankelijk voor onderzoekers en het ruime publiek. De bibliotheek met leeszaal van het KMSKA is op aanvraag toegankelijk voor studie en wetenschappelijk onderzoek. Iedereen kan de boeken uit de bibliotheek via de plaatselijke bibliotheek met het interbibliothecair leenverkeer ontlenen. Bij het M HKA is de bibliotheek voor iedereen digitaal toegankelijk via AdLib. De bibliotheken van het Raveelmuseum en FeliXart zijn op aanvraag toegankelijk voor onderzoekers. Ook de bibliotheek van het departement CJM is alleen (digitaal) toegankelijk voor onderzoekers. De bibliotheek van Gaasbeek is niet toegankelijk. Het masterplan voorziet wel in een fysiek toegankelijke bibliotheek.

4.3 Evaluatie en bijsturing van het ontsluitingsbeleid

Om de publieksfunctie te optimaliseren, moet informatie beschikbaar zijn over het publiek dat de kunstcollecties bezoekt. Het Rekenhof onderzocht of de musea informatie bijhouden over bezoekers en verkopen. Het ging ook na of de musea deze informatie analyseren met het oog op een evaluatie en bijsturing van het ontsluitingsbeleid.

4.3.1 Beschikbare informatie

Bezoekersgegevens[128]

Bijlage 7 geeft een overzicht van de bezoekersinformatie die de musea verzamelen. Alle musea houden op min of meer gedetailleerde wijze gegevens bij over bezoekersaantallen en -kenmerken. Zo verzamelen ze via hun kassaregistratiesysteem systematisch informatie over aantallen bezoekers (individueel of in groep), groepen en betalende en niet-betalende bezoekers[129]. Alleen het M HKA en het Kasteel van Gaasbeek kunnen ook het aandeel van verschillende leeftijdsgroepen onderscheiden. De musea kennen ook de verkoopcijfers van publicaties en artikelen in hun winkels.

---

[127] Voor twee collecties werd een oplossing gevonden. De collectie pre-Colombiaanse kunst geschonken door Dora Janssens is in bewaring gegeven aan het MAS. De aangekochte orgelcollectie Ghysels wordt momenteel beperkt ontsloten in een gehuurde depotruimte. Na de restauratie van het Vleeshuis in Antwerpen, zal dit museum de collectie beheren.

[128] Zoals vermeld zijn de kunstwerken uitgeleend aan administratieve openbare instellingen niet toegankelijk voor een ruim publiek. Voor werken uitgeleend aan musea laat de administratie de ontsluiting en de publieksfunctie over aan de musea.

[129] De kathedraal registreert het grootste deel van de KMSKA-bezoekers en bezoekers van de tentoonstelling kunnen niet worden onderscheiden van de kathedraalbezoekers. Sinds de sluiting voor renovatie is het KMSKA aangewezen op de kassaregistratiesystemen van de externe partners, die niet altijd de mogelijkheden hebben waarover het museum zelf beschikte. Alleen de kassaregistratie in de Koningin Fabiolazaal liet toe de bezoekersprofielen per leeftijdscategorie te analyseren.

Op grond van tarieven en kortingen registreren de musea ook gegevens over de participatie van bepaalde doelgroepen. Alle musea onderscheiden senioren, kinderen en mindervaliden. Behalve het Raveelmuseum, registreren zij ook de herkomst van de bezoekers[130].

Andere informatie houden de musea alleen bij voor specifieke activiteiten of onder bepaalde voorwaarden. Zo kunnen het KMSKA, het M HKA en Gaasbeek inzicht krijgen in het aantal kansarmen bij hun bezoekers als die gebruik maken van de vrijetijdspas met verhoogde tegemoetkoming. Het aantal scholieren registreren zij alleen bij rondleidingen of groepsbezoeken voor scholen. Bij groepsbezoeken registreren alle musea schoolgroepen apart. Het Kasteel van Gaasbeek registreert daarnaast ook groepsbezoeken door gezinnen en NT2. FeliXart onderscheidt groepsbezoeken door gezinnen, verenigingen en bedrijven.

Het KMSKA verzamelt uitgebreide informatie over deelnemers aan de educatieve activiteiten (rondleidingen, lessen en ateliers). Behalve het aantal deelnemers, registreert het voor ateliers en groepen ook de aard van het publiek (onderwijs, familie, vereniging, individueel, blinden en slechtzienden, leeftijdsgroep, OKAN[131]).

Hoewel alle musea een website hebben, verzamelen alleen het KMSKA en het M HKA gegevens over de raadpleging van hun website. Zij volgen ook het aantal raadplegingen op de sociale media op.

Het Kasteel van Gaasbeek verzamelt bijkomende bezoekersinformatie. Sinds 2009 organiseert het regelmatig enquêtes, waarbij het vraagt naar opleidingsniveau, cultureel profiel, kennismaking met het kasteel, gezelschap, reden van bezoek, bezoekfrequentie, vervoer, ...

Enquêtes

Enquêtes over tevredenheid, bezoekerswensen en mogelijke verbeteringen, kunnen kwalitatieve informatie opleveren. Andere mogelijkheden zijn focusgroepen en optimaliseringsgesprekken, bijvoorbeeld met de vrienden van het museum of met scholen. Het Rekenhof onderzocht of de musea dergelijke instrumenten gebruiken. Het stelde vast dat de musea weinig onderzoek doen naar de tevredenheid, wensen en suggesties van het publiek. Alleen het Kasteel van Gaasbeek voert regelmatig enquêtes uit bij de bezoekers. De andere musea doen dat niet systematisch. De musea besteden daar ook weinig middelen aan: ze doen daarvoor dikwijls een beroep op vrijwilligers en studenten. De meeste musea proberen wel uit andere bronnen kwalitatieve informatie over hun publiek te halen, maar ook dat doen zij niet systematisch.

Het KMSKA houdt sporadisch bezoekersenquêtes. Na de heropening in 2019 wil het museum meer inzetten op structureel kwantitatief en kwalitatief publieksonderzoek. In het rebrandingstraject vond een nulmeting plaats als basis voor verder imago-onderzoek[132]. Het KMSKA organiseert voor de opmaak van het beleidsplan 2019-2024 ook focusgesprekken met verscheidene doelgroepen, waarbij het peilt naar belangrijke elementen voor de bekendmaking

[130] Het KMSKA beschikt momenteel niet over deze gegevens doordat niet alle gastlocaties evenveel informatie over bezoekers registreren.

[131] Onthaalklas anderstalige nieuwkomers.

[132] Deze nulmeting gaat na in hoeverre het museum nu al tegemoetkomt aan de doelstellingen die het voor ogen heeft en hoe het zich verhoudt ten opzichte van andere musea in Vlaanderen.

van het museum. Algemene informatie over museumbezoekers haalt het KMSKA ook uit de participatiesurvey die de studiedienst van de Vlaamse Overheid uitvoerde.

Het M HKA houdt geen enquêtes onder zijn publiek, maar zal dat in de toekomst moeten organiseren. De subsidieovereenkomst met Toerisme Vlaanderen voor het hefboomproject vereist immers dat het M HKA publieksprofielen opmaakt en de tevredenheid van de bezoekers meet.

Het Kasteel van Gaasbeek houdt sinds 2009 enquêtes bij bezoekers over hun tevredenheid, de communicatie en de publiekswerking[133]. Het organiseerde ook bevragingen over het kasteelbezoek los van een tentoonstelling. De enquêtes worden uitgevoerd door vrijwilligers. Het Kasteel organiseert ook jaarlijks enquêtes bij de scholen en haalt kwalitatieve informatie uit gastenboeken en commentaren.

Felixart houdt geen enquêtes bij museumbezoekers, behalve over de educatieve activiteiten (schoolrondleidingen en zomerkampen). Op grond daarvan kan het deze activiteiten beter doen aansluiten op de verwachtingen van de jongeren, ouders en leerkrachten. Het museum brengt ook de spreiding van de bezoekende scholen regelmatig in kaart[134].

Het Raveelmuseum voert geen enquêtes uit bij bezoekers, maar heeft een gastenboek aan het onthaal[135]. Het museum organiseert geen overleg of gesprekken over de werking. Het heeft evenmin *vrienden* en mag een dergelijke organisatie niet vrij oprichten.

Alle musea houden ten slotte de omvang en teneur van de media-aandacht bij. De grote musea analyseren die aandacht ook.

4.3.2 Evaluatie publiekswerking

Het Rekenhof ging na of de musea kwalitatieve indicatoren hanteren voor de beoordeling van de publiekswerking. Het stelde vast dat ze dit tot op heden in beperkte mate deden.

Indicatoren

Het KMSKA hanteert geen echte kwalitatieve indicatoren, maar zal die wel uitwerken in het kader van de opmaak van het beleidsplan 2019-2024. Het museum beschouwt het aantal aanvragen om bruikleen als een indicatie voor de aantrekkelijkheid van de werken in de collectie en de reputatie van het museum. Het succes van de lezingen en het tijdschrift Zaal Z beschouwt het museum ook als een indicator.

Het M HKA hanteert geen kwalitatieve indicatoren voor het museum als geheel. Het evalueert het kwantitatieve en kwalitatieve bereik vooral op tentoonstellingsniveau.

---

[133] Bij zes van de zeven tentoonstellingen in de afgelopen vier jaar, heeft het een enquête georganiseerd. In 2013 hield het een enquête bij de bezoekers van het kasteel, buiten een tentoonstellingsperiode.

[134] Dat waren, op enkele uitzonderingen na, alleen scholen uit Brussel en de regio Halle-Vilvoorde.

[135] De conservator geeft aan dat een enquête of onderzoek bij het publiek door een externe partij interessant kan zijn. Met de beperkte middelen kan het museum dit moeilijk zelf organiseren.

Het Kasteel van Gaasbeek hanteert geen vooropgestelde indicatoren, maar heeft in zijn publieksanalyse uit 2015 diverse kwalitatieve parameters geanalyseerd, zoals de tevredenheid van de bezoekers en hun oordeel over de publiekswerking (verhalend karakter, gastvrijheid, gelaagdheid, ...).

Felixart legt minder de nadruk op pure publiekscijfers en meer op zijn imago. Dat uit zich bijvoorbeeld in de samenwerking met grote musea, de aandacht voor Felix De Boeck in belangrijke tentoonstellingen en de toonaard in de pers. Het museum hanteert echter geen vooropgestelde indicatoren voor de evaluatie.

Het Raveelmuseum hanteert geen kwalitatieve indicatoren. Het doet aan kwaliteitsverbetering op grond van ervaringen in de dagelijkse werking. Het beschouwt bruikleenaanvragen ook als een indicatie voor de reputatie van het museum en de collectie.

Rapportering en aanwending van de informatie

Met het oog op beleidsbijsturing moeten de musea de beschikbare informatie analyseren en rapporteren aan de beleidsorganen. Bijlage 8 toont aan wie de musea rapporteren over de beheersinformatie en of een externe partij deze informatie controleert. Uit dat overzicht blijkt dat alle musea bezoekerscijfers opnemen in hun jaarverslagen en, met uitzondering van FeliXart, ook kwantitatieve informatie over bezoekers en nevenactiviteiten integreren in hun beleidsplannen. Die informatie is in eerste instantie bestemd voor intern gebruik. Met uitzondering van het Kasteel van Gaasbeek, rapporteren de musea de informatie ook aan de administratie CJM of de organiserende overheden.

De interne rapportering vindt niet altijd systematisch plaats. Een systematische externe of interne controle op de juistheid van de cijfers is er niet. Bij M HKA licht de bedrijfsrevisor de verschillende processen door tijdens zijn controle op de jaarrekening.

Het KMSKA en het M HKA bezorgen ook een beperkt aantal publiekscijfers aan het steunpunt FARO voor het tweejaarlijks Cijferboek Cultureel Erfgoed.

4.4 Conclusies

Alle musea bieden meer dan een loutere presentatie van de collectie. De omkadering is dikwijls gericht op het bieden van informatie en context bij de tentoonstelling, zoals rondleidingen, bezoekersgidsen en brochures, en soms ook catalogi en lezingen. Met uitzondering van de lezingen worden deze informatieve instrumenten aangeboden in verschillende talen, waardoor ze ook begrijpelijk zijn voor een internationaal publiek. De grotere musea beschikken over meer mogelijkheden om actief te werken rond de collectie en de tentoonstellingen, zoals workshops en ateliers. Zij hebben daarvoor meer personeel en accommodatie. Nieuwe vormen van omkadering blijven beperkt tot enkele digitale toepassingen in de grote musea. *Augmented reality* en *games* bevinden zich nog in de experimenteerfase, onder meer doordat deze instrumenten een belangrijke investering vergen en snel verouderen.

De kleinere musea hebben een beperkt aantal, klassieke communicatiemiddelen. Landelijke evenementen zoals de Erfgoeddag zijn voor hen een dankbaar promotiemiddel. De grote musea hebben een uitgebreid scala communicatiemiddelen, dikwijls afgestemd op de lopende

tentoonstelling. Zij zijn ook aanwezig op sociale media en digitale platformen. Alle musea werken samen met de toeristische sector voor de promotie van hun werking. De samenwerking met onderwijs is vooral informeel.

In de lopende infrastructuurprojecten is er aandacht voor een betere ontsluiting door de creatie van ruimere presentatiemogelijkheden en een aantrekkelijke museumomgeving. Bij budgettaire keuzes wordt de voorkeur gegeven aan de museumfuncties boven de behoeften van de museumadministratie. Voor het M HKA is de zoektocht naar een oplossing voor de infrastructuurproblemen pas gestart.

De musea beschikken over vrij gedetailleerde kwantitatieve informatie over omvang en aard van de bezoekers, maar zij verzamelen onvoldoende kwalitatieve informatie over ervaringen en wensen van het publiek. Zij doen evenmin onderzoek naar moeilijk te bereiken doelgroepen of niet bereikt publiek. De beschikbare informatie wordt intern wel gerapporteerd en geanalyseerd, zij het zelden systematisch en niet altijd gekoppeld aan een duidelijke verslaggeving.

De meeste musea rapporteren in hun jaarverslag over hun publieksbereik aan het departement CJM of de organiserende overheden. Sommige musea bezorgen ook kwantitatieve gegevens aan FARO, het steunpunt Cultureel Erfgoed.

HOOFDSTUK 5

Algemene conclusies

Zicht op de kunstcollectie en op de mate van ontsluiting ervan voor het publiek

De Vlaamse Gemeenschap heeft geen duidelijk zicht op het aantal kunstwerken in haar collecties, inclusief de collecties in het KMSKA, het M HKA, het Kasteel van Gaasbeek en de deelcollecties in bewaring bij het FeliXart-museum en het Roger Raveelmuseum. Het Rekenhof kon geen eindtotaal bepalen, onder meer door afwijkende telwijzen – integrale collecties versus individuele werken –, maar ook door onduidelijkheden in het cijfermateriaal waarbij verschillen opdoken naargelang de geraadpleegde bronnen. De ene instelling beschikt over preciezere informatie dan de andere. De collectie beheerd door het departement CJM is het moeilijkst in exacte cijfers te vatten. Zij heeft dan ook een lange en getrapte groeigeschiedenis, deels met werken die zij gemeenschappelijk beheert. De collectiegegevens zijn in anderhalve eeuw niet altijd accuraat bijgehouden. Het gezamenlijk beheer van de collectie van de Belgische Staat met andere partners is overigens niet gestructureerd, noch gereglementeerd: de Vlaamse Gemeenschap overlegt regelmatig in individuele dossiers met hen. Zij acht zich minder goed geplaatst om een initiatief te nemen ter structurering van dit gezamenlijk beheer.

Het aandeel permanent of nooit tentoongestelde kunstwerken, alsook het aandeel roterende kunstwerken, varieert van instelling tot instelling. Omdat permanente tentoonstellingen slechts een beperkt deel van de collectie kunnen omvatten, leggen de musea de klemtoon meer en meer op tijdelijke tentoonstellingen. De omvang van de fysieke ontsluiting bij de onderzochte musea is moeilijk vast te stellen, doordat zij het rotatiepercentage uit hun depots niet bijhouden. Er zijn evenmin duidelijke cijfergegevens beschikbaar over de mate van publieksontsluiting van de meer dan 18.000 kunstwerken beheerd door het departement. De talloze bewaarplaatsen zijn moeilijk splitsbaar in ontsloten en niet ontsloten plaatsen, terwijl ook de inhoud van de bewaarplaatsen niet meer actueel is wegens onvoldoende opvolging in de loop der tijden, voornamelijk door personeelsgebrek. Doordat veel werken zich in het centraal depot bevinden is een deel van de collectie in elk geval niet fysiek ontsloten. Het historische aankoopbeleid waarbij de ontsluiting van de collectie een tijdlang van secundair belang was, kan verklaren waarom deze werken beperkt ontsloten zijn.

De digitale ontsluiting van de collectie is nog onvolledig. Er zijn grote verschillen tussen de beherende instellingen: de digitale toegankelijkheid varieert van volledig tot minder dan 20% van de kunstwerken.

Enkele musea kampen met een beperkte achterstand in de digitale registratie of een gebrek aan een koppeling van specifieke ontsluitingssystemen aan het inventarissysteem. Auteursrechten vormen in zekere mate een hinderpaal voor digitale ontsluiting bij werken van hedendaagse kunstenaars, maar er wordt volop gewerkt aan het klaren van deze rechten. Ook het ontbreken van een gezamenlijk beleid voor digitalisering bemoeilijkt een vlotte,

kwaliteitsvolle digitale ontsluiting. De musea en de administratie werken met verschillende systemen en platformen, maar hebben elk afzonderlijk te weinig middelen en kennis. Er zijn wel al enkele aanzetten tot samenwerking.

Verwervingsstrategie

Sinds de jaren 80 heeft de Vlaamse Gemeenschap wisselende klemtonen gelegd in de aankoopstrategie van kunst. De minister bepaalde aankoopprioriteiten en er zijn procedures en criteria, maar de verwervingsstrategie kadert niet in een alomvattende visie op het doel, de samenstelling, het beheer en het gebruik van de collectie. Het beleid inzake schenkingen en legaten is evenmin duidelijk vastgelegd en kan ertoe leiden dat de Vlaamse overheid minder interessante werken verwerft die behouds- en beheerskosten meebrengen. Het departement CJM werkt inmiddels aan een visienota, die de basis moet vormen voor een collectieplan. Het verwervingsbeleid van de musea is wel duidelijk vastgelegd, maar de onderlinge afstemming van het aankoopbeleid die de minister wenst, vindt over het algemeen informeel en niet systematisch plaats. Alleen het KMSKA werkt daarvoor formeel samen met de andere musea in de vzw VKC. Er is dan ook weinig garantie dat de musea die werken met publieke middelen, niet in concurrentie treden voor de verwerving van kunstwerken.

De minister formuleerde evenmin een visie voor afstoting van kunstwerken. Hoewel enkele musea aangeven dat bepaalde werken niet passen in hun collectie, staan alle musea terughoudend tegenover verkoop. Zo blijft alleen langdurige bruikleen en bewaargeving over als mogelijkheid om werken af te stoten en de bijhorende kosten van beheer en bewaring over te dragen.

Sturing en evaluatie van de ontsluiting van de Vlaamse collectie

De minister formuleerde geen specifiek beleid voor de ontsluiting van het kunstpatrimonium van de Vlaamse Gemeenschap. Het departement CJM heeft steeds gefocust op het zoveel mogelijk in bewaring geven van kunstwerken aan musea en openbare instellingen. De musea op hun beurt richten hun ontsluitingsbeleid in eerste instantie op de eigen missie en visie. De ministeriële doelstellingen voor ontsluiting en publiekswerking voor culturele erfgoedorganisaties in het algemeen, komen wel aan bod in hun doelstellingen. Ze blijven echter vaag over onderlinge samenwerking of vullen die eerder beperkt in, met uitzondering van het KMSKA, dat samenwerkt met de andere VKC-musea. Onderzoek van niet bereikte doelgroepen komt niet aan bod.

De administratie volgt de ontsluiting van de in bewaring gegeven kunstwerken uit de collectie van de Vlaamse Gemeenschap niet op en wisselt maar occasioneel gegevens uit met de medebeheerders.

Overeenstemming tussen gedocumenteerde en reële toestand

De instellingen beschikken doorgaans over rechtsgeldige titels voor hun kunstwerken, maar de Vlaamse Gemeenschap beschikt over onvoldoende informatie over de eigendomstitels van oudere aanwinsten in medebeheer, mede door een gebrek aan informatieverstrekking.

In tegenstelling tot de musea, voert het departement te weinig overeenstemmingsverificaties en conditiecontroles uit op zijn collectie, die in hoofdzaak in bewaring is gegeven.

Bij de collectie van de Vlaamse Gemeenschap stemt de documentatie niet altijd overeen met de effectieve bewaargevingen. Aangezien er geen zekerheid over bestaat dat alle bewaarplaatsen nog overeenstemmen met de gegevensbank van het departement CJM, is de kans op verschillen tussen de documenten en de effectieve toestand groot. Ook ontbreken soms akten voor zeer oude bewaargevingen.

Aandacht voor publieksbereik

Alle musea voeren promotie voor hun collectie en zorgen voor omkadering van de tentoongestelde kunstwerken. De grote musea beschikken hiervoor over meer middelen, waardoor vooral deze musea actief werken rond de collectie en digitale toepassingen aanbieden. Zij hanteren ook een uitgebreider scala aan communicatiemiddelen, dikwijls afgestemd op de lopende tentoonstelling, inclusief aanwezigheid op sociale media en digitale platformen. Alle musea werken systematisch samen met de toeristische sector.

De musea registreren systematisch kwantitatieve informatie over hun bezoekers. Kwalitatieve informatieverzameling is echter uitzonderlijk of beperkt tot specifieke activiteiten. Over de moeilijk te bereiken doelgroepen wordt weinig informatie verzameld of onderzoek gevoerd. Indicaties over impact en beoordeling van de tentoonstellingen en de museumwerking halen de musea ook uit de opvolging van omvang en teneur van de persaandacht. Zij rapporteren en evalueren bezoekersgegevens in eerste instantie intern. De meeste musea rapporteren ook over hun publieksbereik aan de administratie CJM of de organiserende overheden in hun jaarverslag. Sommige musea bezorgen ook kwantitatieve gegevens aan FARO, het steunpunt Cultureel Erfgoed.

HOOFDSTUK 6

Aanbevelingen

- De minister dient de verwervings- en afstotingskeuzes te onderbouwen met een visie op de samenstelling, de uitbouw en het beheer van de collectie van de Vlaamse Gemeenschap, die het departement CJM kan opnemen in het collectieplan waaraan het momenteel werkt. Hij dient ook een standpunt in te nemen over giften en schenkingen van minder passende werken.
- De minister moet een totaalvisie formuleren op de ontsluitingswijze van de collectie, ook rekening houdend met werken die niet in bewaring kunnen worden gegeven. De administratie moet opvolgen wat er met de werken uit de collectie gebeurt.
- De minister kan overlapping bij publiek gefinancierde musea tegengaan door samenwerking en afstemming bij verwerving sterker te stimuleren, bijvoorbeeld in erkenningsvoorwaarden van musea en samenwerkingsverbanden en in de evaluatie van de eigen musea.
- Er moet verder worden gestreefd naar compatibiliteit tussen de gehanteerde inventarisatiesystemen. De Vlaamse overheid dient zoveel mogelijk het gelijkmatige verloop van de registratie- en inventarisatieprocessen te bewaken en daarvoor instructies uit te vaardigen. Zij zet best ook voldoende middelen en personeel in om de bestaande achterstanden in te halen en de continuïteit van de registraties te waarborgen.
- Administratie en musea moeten de beheersinformatie optimaliseren. Zij moeten zorgen dat te allen tijde precieze en over de diverse entiteiten consolideerbare kengetallen over het (Vlaams) kunstbezit (totale aantallen, onderscheid werken in eigendom, bewaarneming of bruikleen) beschikbaar en toegankelijk zijn.
- De administratie CJM moet haar inspanningen verderzetten om de collectie van de Vlaamse Gemeenschap én de deelcollecties die zij gezamenlijk beheert met andere partners, volledig en precies in kaart te brengen, ook als zij zich voor de noodzakelijke structurering van het gezamenlijk beheer geen initiatiefnemer acht.
- Het is aangewezen dat alle collectiebeheerders kwantitatieve en kwalitatieve beheersinformatie kunnen aanreiken over de ontsluiting van hun collectie (aantallen intern en middels bruikleen of bewaargeving getoonde werken en aantal niet getoonde werken en de reden daarvoor).
- Om de collectie volledig digitaal toegankelijk te maken, moeten de inspanningen voor het klaren van auteursrechten en het op punt stellen van de digitale registratie doorgaan met alle vereiste financiële en technologische middelen.
- Het is aangewezen dat de musea systematisch kwalitatieve informatie over hun bezoekers verzamelen, analyseren en rapporteren aan de administratie, met bijzondere aandacht voor specifieke doelgroepen. Administratie en musea moeten ook meer inzicht verwerven in niet bereikte groepen.

- Het departement CJM dient de informatie over de bewaarplaatsen te actualiseren en uit te zuiveren, mede op grond van doorgedreven standplaatscontroles en conditiecontroles. Het dient daarbij duidelijkheid te scheppen over de locatie van meer dan 2.000 geïnventariseerde kunstwerken. In dit verband is ook informatie-uitwisseling en –vergelijking met de partners in het medebeheer van de Belgische collectie aangewezen, ook over oude bewaargevingen.
- Op vlak van rechtsgeldige titels zijn de problemen beperkt. Niettemin dienen de musea ernaar te streven ook deze casussen te beslechten. Het departement CJM moet streven naar maximale informatie over de werken die ze slechts in (mede)beheer heeft, zoals de (bewaarplaats van de) eigendomstitels, ook al is het daarvoor ook afhankelijk van informatieverstrekking door de medebeherende partners.
- De musea dienen hun digitale museumcatalogi op punt te stellen en waar nodig inventarisatieachterstanden weg te werken.

HOOFDSTUK 7

Reactie van de minister

In zijn antwoord van 18 december 2017, opgemaakt in overleg met de administratie en de betrokken musea, formuleerde de minister enkele algemene bedenkingen. Zo wees hij op de grote onderlinge verschillen tussen de onderzochte musea en op de specifieke context waarin de administratie de collectie beheert. Hij stelde verder dat het kunstpatrimonium van de Vlaamse Gemeenschap historisch is gegroeid en het resultaat is van diverse keuzes en visies, waarbij ontsluiting soms van secundair belang was. Hij gaf ook aan dat het huidige aankoopbeleid van het departement CJM focust op sleutelwerken en topstukken (Topstukkendecreet), enerzijds, en op het aanvullen van lacunes in de Vlaamse publieke collecties en het tijdig aankopen van werken van jonge, beloftevolle oeuvres, anderzijds.

De minister stelde ook vast dat collectiewaardering, een van de actuele beleidsprioriteiten, niet is meegenomen in het rapport. Ten slotte meent hij dat het Rekenhof het begrip ontsluiting niet altijd eenduidig hanteert.

In zijn uitgebreide reactie op de aanbevelingen haalde de minister verschillende lopende initiatieven en nieuwe ontwikkelingen aan die tegemoetkomen aan de opmerkingen en aanbevelingen van het Rekenhof. Zo vermeldde hij de visienota over het toekomstig beheer van de Collectie Vlaamse Gemeenschap waaraan het departement werkt. Die visienota zal de geschetste knelpunten, achterstanden en aanbevelingen uit de audit meenemen. Zij omvat eveneens de ontsluiting van de collectie van de Vlaamse Gemeenschap.

De minister verwees ook naar het lopende verbeteringstraject collectieregistratie van het departement, naar de vervolgopdracht voor het klaren van auteursrechten en naar de projecten in samenwerking met Packed vzw om duurzame linken te leggen tussen de registratiesystemen. Hij wees erop dat zal worden ingezet op compatibiliteit en interoperabiliteit tussen de verschillende collectieregistratiesystemen, die de musea zelf moeten beheren. Ook zal in het Collectieplan van het departement CJM verder worden ingezet op digitale registratie en ontsluiting van de collectie.

De minister stelde dat samenwerking tussen de musea een beleidsprioriteit is die zal worden meegenomen in de grote ronde voor werkingssubsidies in het kader van het cultureel-erfgoeddecreet en dat een uitbreiding wordt overwogen van de kaderovereenkomst voor bruiklenen zoals die bestaat tussen de partners van de vzw Vlaamse Kunstcollectie (VKC). Er wordt ook nagedacht over een plan van aanpak voor een grote inhaalbeweging van de standplaatscontroles.

Verder wees de minister op de actualisering van de bewaargevingen van de kunstwerken uit de collectie van de Vlaamse Gemeenschap aan de eigen instellingen en erkende musea, en op het

project basismonitoring dat in het departement CJM is opgestart, waarin de beheersinformatie over de collectie wordt opgenomen, met onder andere aandacht voor participatie.

Het antwoord van de minister bevat ook een reeks punctuele nuanceringen en aanvullingen die grotendeels zijn verwerkt in het verslag.

Bijlagen

Bijlage 1

Aandachtspunten in de beleidsplannen van de musea

		KMSKA (Beleidsplan 2017-2024)	M HKA (Beheersovereenkomst 2012-2016 + addendum)	Kasteel Gaasbeek (Beleidsplan 2015-2020)	FeliXart (Beleidsplan 2015-2020)	Raveelmuseum (Beleidsplan 2015-2019)
Aandachtspunten	Publieksgerichtheid	- Bruggen bouwen tussen **kunst, erfgoed en publiek** (SD2) - Streven naar hoog bezoekerscijfer - Breed, divers en internationaal **publiek** (OD 2.1) - **Kwaliteit van het bezoek** – herhaalbezoek als waardemeter - De bezoeker een inspirerende museumervaring bezorgen (OD 2.2)	- Sterk publieksgericht werken en actief op zoek gaan naar diverse publieken, **zowel lokaal als internationaal**[136] (beleidsplan) - Verschillende doelstellingen in verband met **collectiepresentatie**[137] - Verder ontwikkelen van methodologie en best practices voor **bemiddeling** met onder meer het realiseren van een **doorgedreven publieksdifferentiatie** met grote aandacht voor contextualisering en interactie (SD 2.4)	- **Erfgoedlaboratorium**: op een creatieve en vernieuwende manier omgaan met erfgoed (tentoonstellingsbeleid, bemiddeling, presentatie van de collectie) (OD 4.1) - **Marketing- en communicatiebeleidsplan** met aandacht voor imago, doelgroepen, middelen en instrumenten (OD 3.1)	- Tweesporenbeleid: kunst en ecologie (SD 3) - Aanspreken vele verscheiden kleine groepen, eerder dan groot publiek (beleidskeuzes) - Kunst toegankelijk voor alle leeftijden (beleidskeuzes)	- Onderhouden trouw publiek - Verruimen publieksbereik via deelname aan evenementen en samenwerking met toeristische diensten.
	Samenwerking	- **Nationale en internationale samenwerking**[138] - Voorbeeldrol vervullen voor de vijf functies of basistaken in een cultureel-erfgoedwerking (…) - Waar mogelijk de aanwezige kennis en **expertise** ten dienste te stellen van de **cultureel-erfgoedsector** - **Expertisedeling en advisering** in verband met wetenschappelijk onderbouwde bruikleententoonstellingen	- Ervaring opbouwen en voorbeeldwerking inzake structurele samenwerking, zowel landelijk als internationaal (artikel 8)	- **Knooppunt** zijn in een gemeenschap (SD 1) - Actieve wederzijdse betrokkenheid binnen **regionale culturele weefsel**. Permanente afstemming met erfgoedcel Pajottenland (OD 1.1) - Expertisedeling met breed platform van regionale actoren[139] (OD 1.2) **Vrijwilligerswerking** uitbouwen (OD 1.3)	- Opzetten samenwerkingsverbanden vooral regionaal en landelijk (artistiek, toeristisch, communicatief en educatief) (SD4) - verspreiden van expertise in verband met publiekswerking als monothematisch en biografisch museum (actie 4.1.2)	- Bruikleenafspraken op langere termijn met afdelingen moderne kunst van andere musea (OD bij SD 5) - Verderzetten formule waarbij museumbezoek wordt gekoppeld aan culturele en landschappelijke bezienswaardigheden in de omgeving (OD bij SD 4) - samenwerking met toeristische diensten
	(internationale) uitstraling	- tentoonstellingen met een grote uitstraling; goede 'marketing' van de meest iconische werken[140] - Extra-aandacht naar (internationale) toerisme[141]	- **Extra muros** presentaties in binnen- en buitenland (OD 3.1.8) - Uitwerken van een **internationale communicatiestrategie**, gericht op zowel de professionele beeldende kunstscène als het internationale beeldende kunstenpubliek (SD 2.2)	- **Partnership met Toerisme Vlaanderen**	- Catalogus van tekeningen aanbieden aan musea in binnen- en buitenland - Tentoonstelling over alle periodes van abstractie van De Boeck in buitenlandse instellingen	- **Internationale** aandacht en erkenning opwekken voor werk Raveel (SD 2) - Grotere nationale bekendmaking museum (SD 2) - **Internationale bruiklenen**

[136] SD 2: M HKA is een open huis. Het M HKA beschouwt 'tonen' of 'presenteren' als één van de belangrijke taken van een museum. SD 4: het M HKA maakt kunst zichtbaar en denkbaar.

[137] Permanente collectietentoonstelling die topwerken van kunstenaars uit Vlaanderen toont in dialoog met internationale kunstenaars (OD 3.1.3); minstens twee collectiepresentaties per jaar die de collectie wisselend in beeld brengen (OD 3.1.2). Evenementen moeten de ruimte verbreden van wat gepresenteerd kan worden en maken het ook mogelijk ander publiek te bereiken (OD 3.1.7).

[138] Bij omschrijving SD 1 imago als spraakmakend museum versterken.

[139] Op het vlak van creatieve ontsluiting, publieksbemiddeling en calamiteitenpreventie/risicobeheersing.

[140] Bij omschrijving SD 1 imago als spraakmakend museum versterken.

[141] Bij omschrijving SD 2 bruggen bouwen tussen kunst, erfgoed en publiek.

	KMSKA (Beleidsplan 2017-2024)	M HKA (Beheersovereenkomst 2012-2016 + addendum)	Kasteel Gaasbeek (Beleidsplan 2015-2020)	FeliXart (Beleidsplan 2015-2020)	Raveelmuseum (Beleidsplan 2015-2019)
Doelgroepwerking	- Tentoonstellingen voor **diverse groepen** maken (OD 1.1). - Nadrukkelijk engagement voor **moeilijk te bereiken groepen** (OD 2.3) - Bijzondere aandacht voor **interculturele diversiteit**[142]	- Bereiken van een **cultureel divers publiek** en het creëren van een **cultureel divers aanbod** (artikel 10 §5)	- Doelgroepwerking gericht op onder andere anderstaligen NT2 in de rand (OD 3.3)	- Georganiseerde groepen (OD 3.1) - Scholen (OD 3.1) - Initiatieven mentaal gehandicapten	- Specifieke groepen: kunstenaars, leerkrachten, senioren, jongeren - **Educatief programma**: methodiek van schilderen - Scholen: actief museumbezoek in klasverband
Publieksonderzoek	- Doorgedreven publieksonderzoek zal de kennis van het publiek verhogen[143] - Relevant en gevarieerd onderzoek uitvoeren waaronder **publieksonderzoek** (OD 3.1)	- (…) capteren **publiekservaring- en waardering** (OD 2.1.1).	- Bestaande, systematische **publieksonderzoek** verderzetten		
Communicatie en digitalisering	- Brede waaier van publiekstools- en activiteiten[144] - "Dialoog en tweerichtingsverkeer"[145] - Verhoogd inzetten op **digitale zichtbaarheid** (OD 2.5) - Wetenschappelijk kenniscentrum waaronder uitwerken van procedures en handleidingen in verband met **digitaal collectiebeheer** en **toegankelijkheid van beeldmateriaal** (OD 3.4)	- Vernieuwen van de **website**, gekoppeld aan een **strategie social media**[146] (SD2.3). - Verder ontwikkelen van methodologie en best practices voor **bemiddeling** met onder meer inzetten van de **ensemblebank** bij bemiddelingstraiecten van de grote tentoonstellingen (SD 2.4). - Addendum beheersovereenkomst (artikel 3, §2): tegen 2018 moet minstens de helft van de kunstenaars uit de collectie **digitaal ontsloten** zijn. - Uitwerken van een **internationale communicatiestrategie** (SD 2.2)	- Basisregistratie in **Adlib** evolueert van 70% naar 95%. (OD 2.5) - Geregistreerde collectie via **Erfgoedplus en Europeana** ontsluiten voor een ruim publiek (OD 2.5)		

[142] Bij omschrijving SD 2 bruggen bouwen tussen kunst, erfgoed en publiek

[143] Bij omschrijving SD 3 Nieuwe impulsen geven aan wetenschappelijk onderzoek

[144] Bij omschrijving SD 2 bruggen bouwen tussen kunst, erfgoed en publiek

[145] Bijvoorbeeld 'werk achter de schermen' zichtbaar maken, crowdsourcing …; dialoog tussen publiek en erfgoed.

[146] Met onder meer implementatie en ontsluiting van de ensemblebank binnen de website en inzetten van social media met het oog op een breder bereik.

Bijlage 2

Inventariscontroles bewaarplaatsen

	Controles
KMSKA	- 2014: volledige standplaatscontrole voor alle werken in beide depots + voor bewaargevingen en bruiklenen. - Per kwartaal steekproefsgewijs standplaatscontrole[147]. - Jaarlijkse controle van in bewaring gegeven kunstwerken[148].
M HKA	- Jaarlijks steekproefsgewijze controle van de standplaatsen door de bedrijfsrevisor, uitgaande van de inventaris. Tot op heden werden nog geen noemenswaardige fouten vastgesteld. - Werken die in bewaring zijn gegeven worden slechts uitzonderlijk geverifieerd.
Gaasbeek	- Verliezen/diefstallen verwerkt in inventaris[149] - Inventariscontrole was vroeger eerder uitzonderlijk, maar maakt thans deel uit van het project inventarisatie, dat ten tijde van de audit tijdelijk was onderbroken. Voor 826 objecten werd een inventarisverificatie uitgevoerd.
FeliXart	- In 2013 werd de collectie integraal geverifieerd en werden een beperkt aantal rechtzettingen doorgevoerd. - Jaarlijkse steekproef; om de 5 jaar integrale verificatie van de kunstwerken van de Vlaamse Gemeenschap.
Raveel	- Voor werken in het museum kan de precieze lokalisatie in enkele gevallen verschillen van de gegevens in de inventaris.[150] - Geen systematische inventarisverificaties (occasioneel correcties als er fouten worden vastgesteld, bijvoorbeeld bij het verhandelen van werken naar aanleiding van tentoonstellingen).

[147] Deze controles worden uitgevoerd door een registrator en een personeelslid dat niet betrokken is bij inventarisatie.

[148] De documenten van de inventariscontroles werden voorgelegd aan het Rekenhof, dat daarom geen eigen controle meer heeft gedaan.

[149] Een beknopte, steekproefsgewijze fysieke controle bevestigde de overeenstemming tussen de inventaris enerzijds en het museum, de depots en het archief anderzijds.

[150] Een beknopte, steekproefsgewijze controle bracht evenwel geen verschillen aan het licht tussen de inventaris en de effectieve standplaats.

Bijlage 3

Promotionele activiteiten musea

	Permanente tentoonstelling	Tijdelijke tentoonstellingen	
		Vaste promotiemiddelen	Andere
KMSKA	- Voorbereiding campagne voor de heropening in 2019 - Uitwerking nieuwe marketing- en communicatiestrategie in 2017	- Communicatiestrategie voor de sluitingsperiode onder andere campagne "Dicht maar dichtbij"[151] (in print en digitaal). - Website meertalig - Affiches, flyers, media-advertenties, uitnodigingen vernissages, … - Digitale nieuwsbrieven: algemeen en toegespitst op jongeren en onderwijs - Museummagazine Zaal Z: informatie en duiding bij het beleid, de tentoonstellingen, de collecties en de onderzoeksprojecten (print en digitaal) - persberichten	- Sociale media (facebook, twitter, flickr, …) - YouTube-kanaal - Video's op Art Tube[152] - Deelname landelijke evenementen[153] - Publicatie op platformen cultuur en vrije tijd[154] - Microsite met informatie over de verbouwing en het nieuwe verhaal
M HKA	- Pas sinds april 2017	- Campagne op maat per tentoonstelling. - Website meertalig - Affiches, flyers, media-advertenties, uitnodigingen vernissages, …. - Digitale nieuwsbrieven voor abonnees - Persberichten - Persaanbod op maat	- Sociale media (facebook, twitter, flickr) - Samenwerking met magazines (lifestyle, reizen, …) - Mediadeal - Video's op Art Tube - Deelname aan evenementen[155] - Publicatie op platformen cultuur en vrije tijd - Aanbod teambuildingsactiviteiten
Kasteel Gaasbeek	- Promotie collectie als interdisciplinair belevingsmuseum	- Communicatiecampagne op maat voor twee tentoonstellingen per jaar (voor-en najaar) en voor de Open Monumentendag - Website meertalig - affiches, flyers, media-advertenties, nieuwjaarsbrief, uitnodigingen voor opening, … - nieuwsbrieven - persberichten	- Sociale media (facebook, Twitter, Vimeo, YouTube) - Campagne bij vervoersmaatschappijen (bijvoorbeeld Brussels Airlines, Eurostar) - Samenwerkingsovereenkomst met Davidsfonds en Gezinsbond - Deelname aan landelijke evenementen[156] - Publicatie op platformen cultuur en vrije tijd
FeliXart	nvt	- Website tweetalig - Digitale nieuwsbrief voor abonnees - Persberichten - Uitnodigingen openingen	- Facebook - Deelname aan Erfgoeddag - Publicatie op platformen cultuur en vrije tijd - 2018-2019: herlancering Felixsite in zijn geheel
Raveel-museum	- Museumfolder raadpleegbaar via website	- Website meertalig - Digitale nieuwsbrief voor abonnees - Uitnodigingen voor de openingen - Advertenties in media - Persberichten en persoonlijke contacten met de pers	- Facebook - Deelname erfgoeddag (indien mogelijk) - Publicatie op platformen cultuur en vrije tijd
Depart. CJM	nvt	nvt	- Orgelcollectie Ghysels[157]; klein budget voor communicatie (2.500 euro) dat gebruikt wordt voor het bijvoorbeeld brochures, flyers …

[151] Inzet van 3 personeelsleden; campagne om het publiek te informeren over alle tentoonstellingen en activiteiten tijdens de sluiting van het museum, in samenwerking met de beheerders van de gastlocaties, zoals Provincie Antwerpen voor de Koningin Fabiolazaal, Stedelijke Musea Lier en een bankinstelling voor het Rockoxhuis.

[152] Videokanaal over kunst en design in België en Nederland.

[153] Cultuurmarkt, Erfgoeddag, Kunstendag voor kinderen, Museumnacht, Open Monumentendag, Dag van de wetenschap, …

[154] Uit in Vlaanderen, Uit met Vlieg.

[155] Erfgoeddag, Museumnacht, cultuurmarkt, Kunstendag voor kinderen, Arts Birthday.

[156] Erfgoeddag, Monumentendag, Schat van Vlieg.

[157] In afwachting van een definitieve bestemming in het Vleeshuis in Antwerpen (dat aan dringende renovatie toe is) werd een overeenkomst gesloten met de Stad Antwerpen rond het beheer en ontsluiting van deze Collectie.

Bijlage 4

Samenwerkingsinitiatieven van de musea

	Toerisme	Onderwijs	Natuur/ omgeving	Gemeente
KMSKA	- Toerisme Vlaanderen - Toeristische dienst Antwerpen	Onderwijsactoren - Dienst onderwijs en cultuur Antwerpen - Zomerschool - Canon Cultuurcel Activiteiten voor leerkrachten - Lerarendag - verwenweek - cultuurkuur		- Stad Antwerpen
M HKA	- Toerisme Vlaanderen - Toeristische dienst Antwerpen	- Scholen kunnen inschrijven op rondleidingen en ander activiteiten voor scholen		- Stad Antwerpen
Kasteel Gaasbeek	- Toerisme Vlaanderen - Toerisme Vlaams-Brabant en Pajottenland (onder meer bezoekerscentrum in kasteel)	- Informele samenwerking	- Park en museumtuin in beheer van Agentschap Natuur en Bos	- Gemeente Lennik, provincie en De Rand (gebruik locatie en samenwerking met lokale organisaties)
FeliXart	- Vzw Toeristische Attracties - De Rand	- Informele samenwerking met scholen in de regio	- Deel van site is natuurgebied (samenwerking met gemeente en erfgoedcel)	- Gemeente Drogenbos
Raveel-museum	- Vzw toerisme Leiestreek en kunstmusea Leiestreek - In museum: loket toeristische dienst van gemeente en regio	- Vaste samenwerking met kunstacademie Deinze		- Gemeente Zulte

Bijlage 5

Instrumenten voor publiekswerking

	KMSKA	M HKA	Gaasbeek	FeliXart	Raveel
Meertaligheid	N,F,E,D	N,F,E,D	N,F,E	N,F,E	N,F,E
Klassieke middelen	- Bezoekersgids - Catalogus tentoonstelling (soms) - Gidsbeurten - Regelmatige lezingen	- Bezoekersgids - Catalogus tentoonstelling - Gidsbeurten - Regelmatige lezingen	- Bezoekersgids - Catalogus tentoonstelling (soms) - Gidsbeurten - Soms lezingen - Audiogids (zomer)	- Bezoekersgids - Catalogus tentoonstelling - Gidsbeurten	- Bezoekersgids - Gidsbeurten
Spel/spelmateriaal	Bij sommige tentoonstellingen	Regelmatige activiteiten: - Zondag familiedag - Het salon	Bij sommige tentoonstellingen	Zoektocht	
Digitale media (bijvoorbeeld game, museumapp)	Bij sommige tentoonstellingen (app Rockox)	Bij sommige tentoonstellingen (museumapp, QR codes, …)			
Doelgroepwerking	Vast aanbod: - blinden en slechtzienden - NT2 Sporadisch: - anderstalige kinderen - mensen in armoede - buitengewoon onderwijs	Vast aanbod: - blinden en slechtzienden - NT2 - Dementerende personen	Vast aanbod: - blinden en slechtzienden - NT2 Sporadisch: - Mensen met mentale beperking		
Educatief	- Vakantieatelier voor kinderen - Museumatelier volwassenen	- Vakantieatelier voor kinderen Ook voor volwassenen: - Het salon - Labo	- Vakantieatelier kinderen - Atelier scholen	- Vakantieatelier kinderen - Atelier scholen - Educatief pakket	Educatief pakket (kleuterkoffer)
Andere	- Jongerenwerking - Vriendenwerking	- Jongerenwerking - Vriendenwerking - Verjaardagsfeest kinderen en volwassenen - Digitale wandelgids museum en omgeving	Verjaardagsfeest kinderen	Verjaardagsfeest kinderen	- Multimediagids over Raveel - Klassieke wandelgids museum en omgeving

Bijlage 6

Infrastructuur musea

	Troeven	Knelpunten	Bereikbaarheid	Initiatieven
KMSKA	Na renovatie: - Aangepast aan moderne noden - Meer ruimte voor presentatie - Ruimer depot - Vlot toegankelijk voor mensen met fysieke beperking - Tuin heraangelegd als rustpunt, onderdeel museum en buurttuin - Stadsplein voor museum legt link met museum	- Onvoldoende aangepaste administratieve ruimtes	- In stadscentrum - Goed bereikbaar met openbaar vervoer Na renovatie: - toegankelijk voor mensen met fysieke beperking	- Renovatie afgerond eind 2019
M HKA	- vlot toegankelijk voor mensen met fysieke beperking - nieuwe inrichting voor onthaal en vaste presentatie (2017)	- te weinig ruimte voor exposities, administratie en depot - deel depotruimte gehuurd	- in stadscentrum - Goed bereikbaar met openbaar vervoer	- Onderzoek bezig naar nieuwe locatiemogelijkheden - Daarna aanpassing bestaande of nieuwe infrastructuur
Gaasbeek	- Aantrekkelijke ligging - Mooi park	- Administratieve ruimtes in kasteel - Onvoldoende opslagruimte - Slecht toegankelijk voor mensen met fysieke beperking	Bereikbaar met openbaar vervoer maar landelijk gelegen	Renovatie gepland: - administratie gedeeltelijk in apart gebouw. - open depot in kasteel - verhuis rest depot buiten kasteel - Liften
FeliXart	- Vrij recent, aangepast gebouw - Vlot toegankelijk voor mensen met fysieke beperking - Mooie ligging in boomgaard en natuurgebied		Bereikbaar met openbaar vervoer maar landelijk gelegen	- Renovatie hoeve kunstenaar lopende - Multimediale evocatie werk en leefwereld kunstenaar
Raveel	- Vrij recent gebouw, speciaal ontworpen voor museum - Vlot toegankelijk voor mensen met fysieke beperking	Geen klimaatregeling (over het algemeen geen belemmering voor bruiklenen)	Landelijk gelegen. Enkel per bus bereikbaar	Geen infrastructuuringrepen gepland

Bijlage 7

Verwerking bezoekersgegevens

	Systematisch via kasregister (algemeen)	Systematisch via kasregister (doelgroepen)	In bepaalde gevallen via kasregister	Systematisch digitaal
KMSKA	- Aantal bezoekers - Aantal groepen - Betalend/gratis - Verkoopcijfers publicaties en artikelen		- Kansarmen (bij gebruik vrijetijdspas met verhoogde tegemoetkoming) - Aantal scholieren (bij educatieve activiteiten) - Aard publiek (voor ateliers en groepen)en	Aantal en herkomst bezoekers digitale platformen
M HKA	- Aantal bezoekers - Aantal groepen - Betalend/gratis - Leeftijdsgroep - Verkoopcijfers publicatie en artikelen	- Herkomst bezoekers - Studenten - Senioren - Kinderen - Leraren - Mindervaliden	- Aantal scholieren (rondleidingen en groepsbezoeken) - Kansarmen (bij gebruik vrijetijdspas met verhoogde tegemoetkoming)	Aantal bezoekers digitale platformen
Gaasbeek	- Aantal bezoekers - Aantal groepen - Betalend/gratis - Leeftijdsgroep - Verkoopcijfers publicaties en artikelen	- Herkomst bezoeker - Senioren - Kinderen - mindervaliden	- Aantal scholieren (rondleidingen en groepsbezoeken) - Kansarmen (bij gebruik vrijetijdspas met verhoogde tegemoetkoming - Soort groep (gezin, school, NT2)	
FeliXart	- Aantal bezoekers - Aantal groepen - Betalend/gratis - Verkoopcijfers publicaties en artikelen	- Herkomst bezoekers - Studenten - Senioren - Leraren - mindervaliden	- Aantal scholieren (rondleidingen en groepsbezoeken) - Soort groep (gezin, school, vereniging, bedrijf)	
Raveel	- Aantal bezoekers - Aantal groepen - Betalend/gratis - Verkoopcijfers publicaties en artikelen	- Studenten - Senioren - Kinderen - Leraren - mindervaliden	- Aantal scholieren (rondleidingen en groepsbezoeken) - Soort groep (school) - Herkomst bezoekers (periodiek)	

Bijlage 8

Rapportering en aanwending van de informatie

	Rapporteringswijze	Inhoud	Bestemmeling
KMSKA	- Jaarverslag - beleidsplan	- bezoekersaantallen van tentoonstellingen + evolutie - aantal deelnemers aan verschillende educatieve activiteiten	- Administratie - Intern
	- Beleidsrelevante gegevens	- Bezoekersaantallen	- Steunpunt FARO (opname in cijferboek)
M HKA	- Jaarverslag	- Bezoekersaantallen (ook buitenlandse voor tentoonstellingen)	- Administratie - Raad van Bestuur museum
	- Beleidsrelevante gegevens	- Bezoekersaantallen, leeftijdscategorieën en herkomst	- Steunpunt FARO (cijferboek)
Gaasbeek	- Jaarlijks rapport - 2015: analyse van trends in de periode 2008-2014 op basis van kassagegevens en tevredenheidsenquêtes	- Beknopt overzicht van bezoekcijfers, de rondleidingen, verjaardagsfeestjes en ateliers. - Samenvatting van de resultaten van enquêtes over rondleidingen, verjaardagsfeestjes en ateliers	- Intern (jaarlijkse evaluatie van publieksinformatie)
	- Beleidsplan	- Kwantitatieve publieksinformatie	- administratie
FeliXart	- Jaarverslag	- Bezoekerscijfers	- Intern - Organiserende overheden[158]
Raveel	- Jaarverslag (sinds 2015 onderdeel van jaarverslag Provincie) - Beleidsplan	- Bezoekerscijfers	- Provincie (beheerder museum, gemeente (medefinancier), Vlaamse Gemeenschap (erkenning)

[158] Gemeente Drogenbos, provincie Vlaams-Brabant, Vlaamse Gemeenschap. Er werd ook gerapporteerd aan de Toeristische barometer, een online tool van de provincie en aan het KMSKA over de bezoekers aan de Interbellum collectie.

Bijlage 9

Antwoord van de minister

Het antwoord van de minister bevat naast een reactie op de aanbevelingen een aantal punctuele opmerkingen. Deze werden grotendeels verwerkt in het verslag.

Betreft: Audit van de ontsluiting van het kunstpatrimonium van de Vlaamse Gemeenschap
18 december 2017

Geachte mevrouw François,

Op 30 oktober 2017 bezorgde het Rekenhof zijn ontwerpverslag van de audit van het kunstpatrimonium van de Vlaamse Gemeenschap aan de minister van Cultuur, Media, Jeugd, en Brussel Sven Gatz en aan het departement Cultuur, Jeugd en Media. Hieronder vindt u de gecoördineerde opmerkingen van de minister en van het departement CJM op de (voorlopige) conclusies en de aanbevelingen in het verslag. De feedback van het KMSKA, het M HKA, het Kasteel van Gaasbeek, het Roger Raveelmuseum en het FeliXart Museum werd ook verwerkt in deze nota.

1 Algemene bedenkingen bij het ontwerpverslag

De minister, het departement CJM en de musea hebben het ontwerpverslag aandachtig gelezen. We willen graag aangeven dat elk van de betrokken actoren veel belang hecht aan de ontsluiting van de publieke collecties van de Vlaamse Gemeenschap.

Er zijn echter grote verschillen. Zo is het departement een administratie met een opdracht tot verwerving, behoud en beheer en ontsluiting van de collectie maar het is geen museum en voert in deze dus ook de vier/vijf museale functies niet in dezelfde museale context uit (cfr. het Cultureelerfgoeddecreet 2017). De betrokken musea verschillen op hun beurt ook sterk, bijvoorbeeld op vlak van schaalgrootte, type, ligging, thematiek, … Ook hier is een vergelijking niet evident.

Daarnaast merken we op dat het Rekenhof met een hedendaagse blik en definities naar het kunstpatrimonium van de Vlaamse Gemeenschap kijkt. Deze collectie is historisch gegroeid en de huidige werking is het resultaat van diverse keuzes en visies. De doelstellingen van het verwervingsbeleid zijn doorheen de tijd geëvolueerd. Zo waren tussen 1972 en 1992 de aankopen vooral bedoeld als ondersteuning van jonge kunstenaars en was de ontsluiting van secundair belang.

We stellen verder vast dat het Rekenhof het belang van waardering, één van de actuele beleidsprioriteiten voor collectiebeheer, niet meeneemt in haar rapport. Het departement CJM is ervan overtuigd dat waardering belangrijk is voor het ontwikkelen van een duurzame langetermijnvisie op het beheer en de ontsluiting van de collectie. Dit zal worden meegenomen in de visienota en het collectieplan.

Ten slotte willen we vragen om systematisch het departement CJM te vermelden in plaats van 'het team collectie' of 'de afdeling Cultureel Erfgoed', tenzij de context hierom vraagt (bijvoorbeeld bij de personeelsverdeling).

2 Hoofdstuk 1: Inleiding

We merken op dat het Rekenhof het begrip 'ontsluiting' niet altijd eenduidig hanteert. Daarnaast willen we een nuancering aanbrengen. Op pagina 8 baseert het Rekenhof zich op de definitie uit het Cultureel Erfgoeddecreet van 2012, namelijk "*het voor een zo breed mogelijk publiek zichtbaar maken van het cultureel erfgoed, het toegankelijk maken van de betekenissen van het cultureel erfgoed voor de gemeenschap en het voortdurend actualiseren van die betekenissen*.". Kunstwerken die zich in het depot bevinden en in ruimten die niet voor het publiek toegankelijk zijn, worden door het Rekenhof als niet ontsloten beschouwd. Nochtans zijn veel van deze kunstwerken wel opgenomen in verwervings- en aankoopcatalogi. Het is niet altijd duidelijk wat onder open/gesloten ruimte valt, welke betekenis wordt gegeven aan bewaargeving en bruikleen, in welke mate de fysieke of digitale ontsluiting mee wordt genomen, ...

Overige opmerkingen bij hoofdstuk 1:

- p. 7: We stellen voor om het aantal VTE voor het team CVG op te nemen in plaats van het aantal personeelsleden: 5,4 VTE in plaats van een zevental personeelsleden.
- p. 7: Team CVG houdt zich bezig met de opvolging van schadedossiers en dossiers van verloren kunstwerken (niet de opvolging van verzekeringen bij schade of verlies).
- p 8: De huidige cijfers zijn 21 landelijke, 26 regionale, 8 lokale en 12 niet-ingedeelde musea.
- p. 8: Het FeliXart Museum is een erkend museum dat het resultaat is van diverse schenkingen en daaraan verbonden verplichtingen. In 1972 schonk Felix De Boeck 60 werken aan het Ministerie van Nederlandse Cultuur met de verplichting ze in Drogenbos te blijven tentoonstellen. Om het museum te beheren werd in 1973 de vzw Vrienden van Felix De Boeck opgericht. In 1978 werd door de schilder een deel van de boomgaard achter zijn woning geschonken als bouwgrond voor het museum. In ruil hiervoor verbond de Vlaamse Gemeenschap zich ertoe om het museum te bouwen. In juni 1992 werd een bijkomende schenkingsakte getekend voor 637 schilderijen, waaronder 58 dubbelzijdige. Sinds 2003 wordt het museum beheerd door de vzw Museum Felix De Boeck, een samenwerkingsovereenkomst tussen de Vlaamse Gemeenschap, de provincie en de gemeente. De Vlaamse overheid beheert het gebouw (Foci).
- p. 8: 'ressorteren evenmin onder haar beheer' klopt niet: FeliXart ressorteert wel onder het beheer van de Vlaamse overheid.

3 Hoofdstuk 2: Kunstpatrimonium en ontsluitingsstrategie

- p. 7, 10 en 13: Het KMSKA heeft 8250 kunstwerken waarvan de Vlaamse Gemeenschap eigenaar is (in plaats van 5200 op p. 7 en 4891 op p. 10 en 13).
- p. 11: Kasteel van Gaasbeek heeft de inventarisnummers ondertussen gedeeltelijk geschoond. Reeksen en ensembles kregen een koepelrecord; de onderdelen krijgen afzonderlijke records.
- p. 11: Het KMSKA heeft ook veel 'tussenwerk' (zoals M HKA): zit inde archiefcollectie of in TMS.

- p. 11: De oorzaak van de uiteenlopende cijfers voor de werken in bewaring in het FeliXart Museum is het niet consequent en foutief registreren in het verleden.
- p. 13: De tweede en derde vaststelling in verband met verschillen in aantallen hebben éénzelfde verklaring: het niet consequent en foutief registreren in het verleden.
- p. 14:Het departement CJM neemt regelmatig contact op met de Franse Gemeenschap. Dit gebeurt dossiermatig. Ze wijst erop dat het als medebeheerder minder goed geplaatst vindt om een coördinerend of gestructureerd overleg te organiseren. Dit lijkt haar eerder de rol van de eigenaar van deze collectie.
- p. 15: Het KMSKA meldt in haar publieksonderzoek wel aandacht te hebben besteed aan niet-bereikte groepen (cfr. beleidsplan 2017).
- p. 15: Het Kasteel van Gaasbeek meldt dat er wel initiatieven naar publieksonderzoek opgenomen werden in hun beleidsplan. Sinds 2008 wordt systematisch onderzoek uitgevoerd via kassaregistratie, turven, enquêtes en gastenboeken in samenwerking met universiteiten en hogescholen.
- p. 16: Het Kasteel van Gaasbeek stapte aanvankelijk in het Re-Org project waardoor het partnermuseum werd met het MSKG, maar dit wordt on hold gezet voor de uitwerking van het masterplan infrastructuur. In 2019 zal dit terug opgepikt worden. Er is wel al internationale samenwerking met andere stakeholders (Demhist, Topkastelen Vlaanderen/ Nederland, Breugeloverleg, Vlaamse overheid (Natuur en Bos, Toerisme, Onderwijs, ...).
- p. 16: Het jaarlijks budget voor aankopen was in 2016 100.000 € en werd in 2017 opgetrokken naar 250.000 euro.
- p. 17: Het Rekenhof verwijst in haar nota ook naar de beleidsmatige optie die de minister nam om voor de verwerving van topstukken aanvullende financieringsbronnen aan te boren (cfr. Beleidsbrief Cultuur 2015-2016, p. 34-35).

  De minister wil deze doelstelling realiseren binnen het kader van de door de Vlaamse Regering aangenomen 'Conceptnota aanvullende financiering en cultureel ondernemerschap' (juli 2017). In deze nota wordt voor de Cultuurbank (PMV) een specifieke rol voorzien als mogelijke partner voor het Topstukkenfonds. De piste van de oprichting van een 'stichting topstukken' wordt verder uitgewerkt. Daarnaast zal de minister ook, samen met de minister bevoegd voor Financiën en Begroting nagaan in welke mate de huidige regeling van 'inbetalinggeving van kunstwerken om te voldoen aan de verschuldigde erfenisrechten' attractiever kan worden gemaakt.
- p. 17: Voor schenkingen gebruikt het departement CJM in de praktijk dezelfde criteria als voor de aankopen.
- p. 18: "Eventuele verwerving ... gentlemen's agreements" schrappen. Het KMSKA verwerft alleen binnen het collectieplan en houdt rekening met de VKC-musea.
- p. 19: Het Kasteel van Gaasbeek meldt dat vooral beschadigde kunstwerken waarvan de kosten-batenanalyse negatief uitgevallen is in het depot worden opgeslagen.
- p. 19: Vraag om de zin te herformuleren ('niet interessant' is ongelukkig gekozen). De volledige collectie van het KMSKA werd gewaardeerd en het belang van elk werk werd gespecifieerd. Bij langdurige bruiklenen wordt meerwaarde voor alle partijen nagestreefd.
- p. 19: Florence in plaats van Firenze.

4 Hoofdstuk 3: Fysieke en digitale ontsluiting

- p. 23: Het Kasteel van Gaasbeek meldt dat de depotruimten eerder in 2019-2020 vernieuwd zullen worden in het kader van de uitvoering van het masterplan infrastructuur.
- p. 24 - voetnoot 55: Bij restauraties investeert het departement CJM tegenwoordig *in eerste instantie* in kunstwerken met museale kwaliteit.
- p. 24 - voetnoot 57: toevoegen "publieke ruimten, zoals vergaderzalen en gangen van openbare instellingen".
- p. 25: Ook voor studie en wetenschappelijk onderzoek staat het depot van het KMSKA open, *mits begeleiding*.
- p. 26: In verband met de catalogi van het KMSKA: Dit klopt niet helemaal. Als het recent is: de boekjes van BAI en de oude boekjes naar aanleiding van schenkingen zijn maar kleine brokjes uit de collectie. De deelcatalogi 18de eeuw en 14de-15de eeuw zijn uitgebreider (zeker de laatste). Basisregistratie vind je voor de hele collectie (oude meesters, moderne meesters-schilderkunst, moderne meesters-beeldhouwkunst, moderne kunst-tekeningen ...). Deze catalogi zijn uitverkocht maar zijn nog bruikbaar en vindbaar in bibliotheken en antiquariaten.
- p. 27: KMSKA: Voor 2% nog geen digitale afbeelding.
- p. 27: In september 2017 voerde het Kasteel van Gaasbeek een inhaalbeweging uit: alle geïnventariseerde objecten uit de inventaris in Excel werden in Adlib ingevoerd (circa 2150 records). Enkel het meubilair werd nog niet geregistreerd in Adlib (circa 15%). Er werden koepelrecords aangemaakt voor deelcollecties en reeksen, zoals servies of munten. Het fysiek nummeren van alle objecten wordt als prioriteit beschouwd. Het Kasteel maakt momenteel afspraken met Erfgoedplus voor de ontsluiting van een 100-tal objecten (vooral topstukken en objecten met een rechtstreekse link met het Kasteel).
- p. 28, voetnoot 69: De zeven sacramenten in plaats van smarten.
- p. 29: In 2018 worden een 100-tal objecten van het Kasteel van Gaasbeek digitaal toegankelijk gemaakt op de website van Erfgoedplus; voornamelijk topstukken en objecten met een rechtstreekse link met het kasteel.
- p. 30, 31 en 33: De formulering over de coördinatie van de digitale ontsluiting van de collectie van het Kasteel van Gaasbeek door het departement CJM klopt niet helemaal. Het departement CJM betrekt het Kasteel van Gaasbeek bij het verbeteringstraject en zorgt voor de upgrade in Adlib. Het museum staat zelf in voor de verdere ontsluiting van haar collectie.
- p. 30: Op de website van het departement CJM staan de werken die op de Europese portaalsite Europeana staan en waarvan de rechten geklaard werden in 2010. Ondertussen zijn er nog rechten geklaard (binnen het project 'klaren van auteursrechten' met CAHF) en is het de bedoeling om in de nabije toekomst een veel groter deel kunstwerken online te zetten.
- p. 32: Het FeliXart Museum heeft een akkoord met de vzw Vrienden van Felix De Boeck voor het gebruik van de werken van Felix De Boeck, dus niet voor auteursrechten.
- p. 33: Het departement CJM heeft in 2017 een vervolgopdracht gegeven aan het CAHF voor het klaren van de auteursrechten voor een nieuwe groep kunstwerken.
- p. 34: Het departement CJM heeft als beheerder geen zicht op de archiveringsplaats van de aankoopbewijzen van aankopen door de Belgische Staat van voor 1961. Ze gaat ervan uit dat de eigenaar deze informatie zou moeten kunnen aanleveren.

- p. 36: KMSKA: kunstwerken die aan kabinetten ..., zijn niet te lokaliseren in plaats van gingen verloren.
- p. 37: KMSKA: het uitpakken en inpakken van kunstwerken (verhandelde weglaten).
- p. 38: Het nummeren van de objecten is één van de prioriteiten voor het Kasteel van Gaasbeek.
- p. 40: zelfde opmerking als pagina 34.

5 Hoofdstuk 4: Publieksontsluiting

- p. 41: Het KMSKA promoot filmpjes op Arttube, een collectief museumplatform (niet op een eigen Youtubekanaal).
- p. 44: KMSKA: De vorige administratieve ruimten blijven hun bestemming behouden en worden gerenoveerd.
- p. 48: Als indicator heeft het KMSKA naast bruiklenen ook zeer succesvolle lezingen en een veelgelezen en gewaardeerd tijdschrift Zaal Z.

6 Hoofdstuk 5: Voorlopige algemene conclusies

- p. 50: Het aandeel permanent of nooit getoonde kunstwerken (in plaats van tentoongestelde).
- p. 51: Er is wel geformaliseerde samenwerking tussen de VKC-musea.

7 Hoofdstuk 6: Voorlopige aanbevelingen

1. Het departement CJM werkt momenteel aan een visienota over het toekomstig beheer van de Collectie Vlaamse Gemeenschap. De geschetste knelpunten en achterstanden en de aanbevelingen uit de Audit van het Rekenhof worden erin meegenomen. Er worden twee scenario's geschetst om het beheer van de Collectie Vlaamse Gemeenschap te optimaliseren waarbij de mogelijke rol van het M HKA en het KMSKA onderzocht wordt. Op basis van deze nota zal een richting bepaald worden. Daarna zal een collectieplan uitgewerkt worden waarin duidelijke criteria geformuleerd worden om verwervingen, schenkingen, ... af te toetsen en waarin een mogelijke werkwijze voor een ontzamelbeleid gegeven wordt.
2. In de visienota wordt eveneens een visie over de ontsluiting van de Collectie Vlaamse Gemeenschap opgenomen. Ondertussen wordt verder gewerkt aan het schonen en vervolledigen van de collectieregistratie, de duurzame opslag van de afbeeldingen en het verder klaren van de auteursrechten. Dit zijn basisvoorwaarden voor een volledige digitale ontsluiting van de collectie.
3. De minister zal verder inzetten op het stimuleren van samenwerking tussen publiek gefinancierde musea wat betreft verwervingen, maar ook bruiklenen, registratie, ... Dit is één van de beleidsprioriteiten in de Strategische Visienota Cultureel Erfgoed (maart 2017) en wordt meegenomen in de grote ronde voor werkingssubsidies in het kader van het Cultureelerfgoeddecreet van 2017. Daarnaast wordt gedacht aan een uitbreiding van de Kaderovereenkomst zoals die nu bestaat tussen de partners van de VKC-overeenkomst. Het huidige aankoopbeleid van het departement CJM focust vandaag enerzijds op sleutelwerken en topstukken (Topstukkendecreet) en anderzijds op het aanvullen van lacunes in

de Vlaamse publieke collecties, het aankopen van sleutelwerken van actuele toonaangevende kunstenaars en het tijdig aankopen van werken van jonge, beloftevolle oeuvres.

4. In de huidige beleidsperiode werkte het departement CJM aan een verbeteringstraject collectieregistratie en een Invulboek voor de Collectie Vlaamse Gemeenschap met interne uniforme afspraken over het registreren van objecten. In 2018 zal het departement CJM dit traject verder continueren. Het Kasteel van Gaasbeek en het Frans Masereel Centrum worden betrokken bij het verbeteringstraject en krijgen in 2018 ook een upgrade van het Adlib Museum System. De musea zijn zelf verantwoordelijk voor hun registratie en ontsluiting. Een uniform registratiesysteem is achterhaald; vandaag wordt comptabiliteit en interoperabiliteit op een andere manier gegarandeerd. Uit het PID-project dat door Packed vzw gecoördineerd werd, bleek dat de verschillende collectieregistratiesystemen van het departement CJM, de VKC-musea en de CAHF-musea compatibel zijn. Via persistente identificatie en datahubs zullen duurzame linken gelegd worden. Dit is onderwerp van de visienota 'Cultuur in het digitale tijdperk' die minister Gatz eind 2017 presenteert.
5. De bewaargeving van kunstwerken uit de Collectie Vlaamse Gemeenschap aan de eigen instellingen en de musea erkend en ingedeeld op Vlaams niveau worden vandaag geactualiseerd. Daarbij worden de inventarissen systematisch gezuiverd. De beheersinformatie over de Collectie Vlaamse Gemeenschap wordt mee genomen in het project basismonitoring dat recent werd opgestart binnen het departement CJM.
6. Het departement CJM zet haar samenwerking met de Franse Gemeenschap verder en heeft recent het initiatief genomen om gezamenlijke standplaatscontroles van de federale instellingen te doen. Vanuit de Belgische Staat wordt tot vandaag geen coördinerend of gestructureerd overleg georganiseerd over het beheer van de Collectie Belgische Staat.
7. De afzonderlijke rapportering over het beheer en de ontsluiting van de objecten die musea in bewaring hebben uit de Collectie Vlaamse Gemeenschap kan ingepast worden in de jaarverslagen. In de rapportering werden externe tijdelijke bruiklenen toegevoegd. Uitgebreidere rapportering kan overwogen worden maar dit moet afgewogen worden op vlak van relevantie en wat dit naar planlast betekent.
8. In 2017 werd een vervolgopdracht gegeven aan het CAHF voor het klaren van de auteursrechten op een bijkomende groep kunstwerken. Deze opdracht zal in 2018 verder gezet worden. Het departement CJM neemt in het collectieplan verdere stappen op voor de digitale registratie van de collectie (het uitwerken van een geïntegreerd Informatieplan met digitaliseringsprioriteiten, het schonen en optimaliseren van het beeldbeheer via een geintegreerd DAM-systeem (digital asset management), ...) en de gefaseerde digitale ontsluiting van de collectie. Via een tijdelijk contract werd hiervoor personele versterking voorzien. De verhuis naar het nieuwe depot in Vilvoorde (najaar 2018) wordt aangegrepen om de volledige registratie van de kunstwerken in het depot in Schaarbeek te actualiseren.
9. De musea rapporteren kwantitatieve informatie over hun fysieke bezoekers in het jaarverslag dat aan het departement CJM wordt bezorgd in het kader van de opvolging van de dotaties en de werkingssubsidies. Kwalitatieve bezoekersonderzoeken worden mee vanuit Faro, Vlaams Steunpunt voor Cultureel Erfgoed geïnitieerd en ondersteund. In het Cultureelerfgoeddecreet (2017) en de Strategische Visienota Cultureel Erfgoed wordt hier ook de aandacht op gevestigd. Zo moet nagedacht worden over een wijze van registratie van digitale bezoekers. In het project basismonitoring dat recent werd opgestart binnen het departement CJM is participatie één van de onderzoeksthema's.
10. Uit de studie 'Proces- en Personeelsplan' van Kunsten en Erfgoed van 2011 (uitgevoerd door Möbius) blijkt dat 4 VTE die enkel standplaatscontroles uitvoeren, nodig zijn om een

vijfjaarlijkse controle op alle standplaatsen uit te voeren. Vandaag focust het departement CJM op de conditiecontrole van standplaatsen waar waardevolle kunstwerken zijn. Voor de werken uit de Collectie Belgische Staat bij federale overheidsdiensten gebeuren de controles in samenwerking met de medebeheerders van de Franse Gemeenschap. In het kader van de visienota en het collectieplan wordt nagedacht over een plan van aanpak voor een grote inhaalbeweging van standplaatscontroles.

11. Het departement CJM zal de Belgische Staat als eigenaar contacteren en informatie opvragen over de eigendomstitels van de kunstwerken aangeschaft door de Belgische Staat.

8 Opmerkingen bij de bijlagen

- p. 59: de Biënnale van de Schilderkunst aanvullen bij samenwerkingsverbanden van het Roger Raveelmuseum; tweejaarlijks in samenwerking met het Museum Dhondt-Dhaenens en het Museum van Deinze en de Leiestreek.
- p. 63: rapporteringswijze Roger Raveelmuseum: Jaarverslag (tot en met 2014 door de Stichting Roger Raveel; vanaf 2015 als onderdeel van het jaarverslag opgesteld door de Provincie Oost-Vlaanderen).

Wij hopen u hiermee onze nuances, correcties en aandachtpunten op uw ontwerpverslag duidelijk te hebben gemaakt en wil u danken voor uw interessante rapport.

Indien u nog vragen heeft over de opmerkingen bij het ontwerpverslag kan u contact opnemen met Brigitte Myle, teamverantwoordelijke van de Collectie Vlaamse Gemeenschap.

Hoogachtend,

De heer Sven Gatz
Minister van Cultuur, Media,
Jeugd, en Brussel

De heer Luc Delrue
Secretaris-generaal Departement Cultuur,
Jeugd en Media

U kunt dit verslag raadplegen of downloaden op de website van het Rekenhof.

Daar kunt u zich ook abonneren op de RSS-feeds om op de hoogte te blijven van nieuwe publicaties.

ADRES
Rekenhof
Regentschapsstraat 2
B-1000 Brussel

TEL.
+32 2 551 81 11

FAX
+32 2 551 86 22

www.rekenhof.be